

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

ГОСПІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ
І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ
МІСЯЧНИК

7-8

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний
і науково-літературний
місячник

Видає
Українська Видавнича Спілка

LIBERATION PATH

Ukrainian Political,
Social, Scientific & Literary
Magazine

Published monthly by
Ukrainian Publishers Ltd.

No. 7-8 (388-9, July-August, 1980, Vol. XXXIII)

Редагус Колегія

Відповідальний Редактор — Ілля Дмитрів

Заступник Відповідального Редактора — М. В. Поврозник

Члени Редакційної Колегії:

проф. д-р Г. Васюкович, проф. д-р С. Галамай, Ю. Заблоцький,
проф. д-р М. Кушнір, інж. В. Олеськів, ред. Л. Полтава,
проф. Б. Романенчук, проф. д-р К. Савчук, д-р Б. Стебельський,
проф. П. Цимбалістий.

Редакція і Адміністрація

200, Liverpool Road, London, N1 1LF, Tel.: 607 6260/7

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1980-81 РІК

Країна	Річна передплата	Піврічна передплата	Чвертьрічна передплата	Окреме число
Австралія	30 дол.	15 дол.	8 дол.	3 дол.
Австрія	500 шіл.	260 шіл.	150 шіл.	55 шіл.
Аргентина	40.000 пез.	20.000 пез.	10.000 пез.	4.000 пез.
Бельгія	1.200 бфр.	650 бфр.	190 бфр.	150 бфр.
В. Британія	15 ф.	8 ф.	4 50 ф.	1.50 ф.
Канада	40 дол.	22 дол.	12 дол.	4 дол.
США	35 дол.	20 дол.	12 дол.	3.50 дол.
Німеччина	70 н.м.	40 н.м.	25 н.м.	8 н.м.
Франція	150 фр.	80 фр.	50 фр.	20 фр.
Швейцарія	150 кор.	80 кор.	50 кор.	20 кор.

В усіх країнах — рівноцінності американських доларів.

Переплату просимо доставити внаперед, безпосередньо на адресу
Адміністрації «Визвольного Шляху» в Лондоні, або, якщо це Вам ви-
годно — на адресу наших Заступників як на стор. 3-й обкладинки.

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

Визвольний шлях

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І КУЛЬТУРНО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 7-8 (388-9)

ЛИПЕНЬ-СЕРПЕНЬ, 1980

Річник XXXIII

Зміст VII-VIII-ої книжки

Проблеми національного визволення

- РЕВОЛЮЦІЙНИЙ ШЛЯХ ВИЗВОЛЕННЯ І ПРАВОЗАХИСНИЙ РУХ 771
Євген Орловський: НЕ КРИЗА АФГАНІСТАНУ, АЛЕ СВІТОВА КРИЗА ЗАХОДУ 776
Симон Вожаківський: НЕ ПАРТОКРАТІЯ, АЛЕ РОСІЙСЬКА ІМПЕРІЯ 785

*

- Степан Борецький: СИНОД УКЦ 797

У тисячоліття хрищення України-Руси

- Леонід Полтава: ТИСЯЧОЛІТТЯ... (Кантата на прославу хрищення Руси-України) 801

*

- УПЦ І УКЦ — НЕВІД'ЄМНІ ЧАСТИНИ НАЦІОНАЛЬНОГО ОРГАНІЗМУ 804
о. д-р Іван Ортицький: ДАВНЯ ЄРЕСЬ — ДЖЕРЕЛО НИНІШНЬОГО ЗАПАМОРОЧЕННЯ 806
Петро Балей: ПРО »ДЕРЖАВУ В НЕВЛАСТИВОМУ СЕНСІ ЦЬОГО СЛОВА« 819
А. Гладилевич: ОЛЕКСА ГАСИН (Спогад) 825
Я. Гайвас: МАЙБУТНЄ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛІЗМУ 831

Матеріали й документи з поневоленої України

- ВІДКРИТИЙ ЛИСТ В. РЕБРИКА ДО Д. МІЛЬНЕРА 845
— ЛИСТ В. РЕБРИКА ДО ПРОГРЕСИВНИХ УКРАЇНЦІВ У США І КАНАДІ 853
— НАЙНОВІШІ ВІСТКИ З ПОНЕВОЛЕНОЇ УКРАЇНИ 857

З галерії творчості наших письменників і поетів

- Ганна Черінь: ПІД ПРАПОРОМ ВІДНОСТИ 859
В. Гренджа-Донський: КРИВАВА ЕПОПЕЯ НА »КРАСНОМУ ПОЛІ« (Поема) 867
Андрій Легіт (поезії): Є слова, як пухинки білі — 869; Хоч би стрівув мільйони купців — 869; Над озером — 869; Серця бій — 870; Возовиця — 870.
В. Боківський: ІВАН МАЗЕПА (Історична драма на 5 дій за трилогією Богдана Лепкого) 871
Олекса Воронай: ЖИВЕМО В АНГЛІЇ... (Уривки зі щоденника) 881

Наука і дослід

- Д-р М. Кушнір: ДОСЛІДЖУВАННЯ І НАВЧАННЯ 895
Д-р Богдан Дзєрович: ЩЕ У СПРАВІ УНР—УСРСР В »Е.У.« 904
Д-р Влянка Єржабкова: ЧЕСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ЛІТЕРАТУРНІ ЗВ'ЯЗКИ 918

*

- Вадим Чечва: ПАМ'ЯТНЕ РІЗДВО 942

З класичної літератури

- Олександр Монцібович: ЛУКІЯН: АНАХАРЗІС, АВО АТЛЕТІКА 947

Рецензії, огляди

- о. протопресв. Н. Плічковський: В ПОШАНІ НЕОКЛАСИКАМ 955

ВИДАЄ »УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА«
ЛОНДОН

З історії . . .

*Символічна картина хрищення Руси-України
14-го серпня, 988 р. кн. Володимир Великий
встановив християнство в Україні.*

РЕВОЛЮЦІЙНИЙ ШЛЯХ ВИЗВОЛЕННЯ І ПРАВОЗАХИСНИЙ РУХ

До актуальних питань визвольної політики в Україні

Революційна боротьба не є тотожна виключно з підпільною боротьбою. Неприхована боротьба може бути теж революційною, включно з такими акціями, що формально вміщаються в рамках законів окупанта. Це завжди вирішує її цілеспрямованість. Це також не питання «легальної» чи «нелегальної» боротьби, але прихованої чи неприхованої. Це не питання, чи ця або та акція вміщається в рамках «законів» окупанта, чи не вміщається, бо йдеться про пляномірне розгортання революційно-визвольної боротьби, про нашу законність, про доцільність тих чи інших гасел, метод, шляхів. Уживати українську мову в Україні формально дозволено, але фактично ворог за це переслідує. Обмежувати боротьбу до дозволених законами ворога метод означає зводити її на манівці. Плянування нашої боротьби відбувається згідно з розгортанням революційної ситуації в Україні, до якої ведуть шляхи явної й неявиної боротьби.

Розгортати визвольну боротьбу лише в оперті на конституцію імперії, конституцію СРСР і УРСР, на Гельсінські домовлення, які стверджують статус кво імперії, чи на т. зв. ленінську національну політику — означає узалежнювати її від чужосторонніх сил, виявляти й унааявнювати хоробрих борців, які у пляні власнопідметної стратегії революції могли б подати нації неоцінені заслуги.

Також скерувати визвольну боротьбу на шлях еволюційних перемін імперії і в імперії, «гуманізації», «лібералізації», «демократизації» імперії й режиму, що мало б довести до розвалу імперії і відновлення державної незалежності України — це самообман, бо державу треба відвоювати збройною рукою, а саму імперію валити силою!

Гельсінська група в Києві — це безперечно героїчні й безстрашні борці, їх ідеалізм гідний подиву, але спирати визвольну боротьбу на підпис окупанта в Гельсінках, чи на його облудні заяви — не доведе до мети. Вказувати на віроломність ворога можна й доцільно за допомогою заяв, фірмованих назвою загального порядку, але вже не зовсім доцільно розтрачувати національну енергію виявлюванням справжніх борців, які в укріттю перед ворогом.

Ген. П. Григоренко, як «уповноважений Київської і Московської Груп», заявляє, що він діятиме спираючися на «основні положення конституції, на здобутки жовтневої революції, ленінську національну політику», захищаючи «всі наші громадські та людські права»... Видавши «протест-заяву» від «Комітету захисту прав Людини», П. Григоренко, обороняючи татар у Криму, пише, що Крим «заселяється росіянами або *українцями*»... Українці заселяють власну землю. Він відкидає й засуджує «протизаконні радянські дії», а це означає, що «радянство» само в собі є в порядку, себто «советський народ»... Він проголошує «Доручення Гельсінської Групи в Києві», дані йому «як видатному захисникові руху за громадянські права й демократичні перетворення в Радянському Союзі». Коли цей факт «доручення» доповнити тим, що ген. П. Григоренко є почесним президентом російських комбатантів, співробітником єдинонеділимського «Нового Русского Слова» і співредактором «Континенту», то треба освідомити, що на американській землі виростає нова власовщина, сперта на дві гельсінські групи: «Київську і Московську». *Григоренко заступає обидві.*

Уповноваження «Української групи» одночасно Л. Плюшеві, «як активному членові правозахисного руху» в ССРСР, що став на допомогу ген. П. Григоренкові, вводить чергове баламутство в українську громаду, як і в кола західного світу, начебто неокомунізм, неомарксизм і «справжній ленінізм» Плюща та Григоренка був базою боротьби за визволення України.

Цей факт, що позиції усіх російських дисидентів від Сахарова до Солженіцина, Амальрика та Буковського, а тепер теж і Григоренка та Плюща, висловлюються з аргументацією про неможливість революційної боротьби, підтверджує правильність політики детанту і йде в принципі на руку політики Кремля. Загальне гасло: «легалістична» тенденція має взяти гору, а революційна має бути засуджена як нереальна.

Таким чином на чужині має формуватися з нових емігрантів нова репрезентація України в сенсі політичного цілеспрямування — русофільська, проленінська, а в сенсі стратегії визволення — «легалістична» з орієнтацією на радянофільство.

Конечно відмітити, що більше акутною є справа *шляху* визволення, ніж самої мети, бо тут і там Григоренко і Плющ заявляються за Українську державу, але постійно відкидають революційний шлях визволення. В основі це виходить на одне: бо без революційного шляху немає відвоювання УССД. Квестіонувати право на незалежність України в епосі унезалежнення африканських племен було б дивовижним. Заперечування шляху визвольної війни на ділі є тотожне зі запереченням самої мети, якої не досягнути інакше як також з допомогою зброї.

Об'єктивно беручи, політична концепція П. Григоренка, яка знаходить своє віддзеркалення й підтвердження в опортуністичній

групі т. зв. Українського Демократичного Руху, не є небезпечна Москві тим, що є повним протиставленням революційній ОУН, революційній концепції визволення.

Зовсім на місці є, коли, наприклад, учні чи студенти в школах вимагають української мови навчання і вживають різні аргументи для цього (пригадуємо шкільну акцію ОУН на ЗУЗ проти польонізації), але вже зовсім інша справа — ці вимоги в школах включати в систему засобів «демократичних перетворень» в імперії при запереченні й поборюванні революційного шляху визволення. Кожне найдрібніше досягнення в боротьбі проти окупанта є стартом для дальшого змагу, тиском народу на загарбника.

Маємо два протилежні положення: а) вростання в чужий державний, соціально-політичний, економічний і культурний організм і б) поборювання його різними засобами. Поправляти, корегувати, поліпшувати систему, а чи її в засаді валити? Залежно від засадничого цілеспрямовання відносної акції (страйк, боротьба за хліб, за зниження цін, за актуальні життєві вимоги), вона (акція) є революційною, або реформістського характеру. Страйки, організовані комуністами у Франції, змагають до змін системи, страйки в Німеччині — до виправлення несправедливості (соціальної) при збереженні системи. Страйк, організований російськими антикомуністами-імперіялістами, змагатиме до збереження імперії і зміни лише режиму, який є причиною страйку для москаля. *Але страйк організований нами — змагає в остаточному політичному спрямуванні до завалення зарівно імперії, як і режиму, бо режим у нас пов'язаний з імперією, з окупацією нації та її землі. Кожну акцію ми розглядаємо під кутом революціонізації народних мас.*

Якщо «правозахисний» рух ставить собі за мету захищати паперові закони ССРСР перед насиллям над нами окупанта, який є творцем тих «законів», і свою дію обмежує до рамок конституції, то він не розуміє взагалі імперіяльної політики та засад визвольної боротьби поневоленого народу.

Правозахисний рух українця в Україні має основну вимогу — національна незалежність, як передумова всяких прав і вольностей людини-одиноці. Лише за це в ССРСР саджають людей на 12 чи більше років у тюрми... Натомість облудою є змагатися лише за здійснення конституційних «прав» в УССРСР-ССРСР.

Правозахисний рух можна деколи розуміти абстрактно, як оборону правовості, права як такого, природнього, Божого чи оформленого в певних універсальних міжнародних формулюваннях, не зв'язаних з даною державою-імперією та її системою.

Але у нашому випадку йдеться про правозахисний рух, який в основу своєї правової дії ставить *фіксовані в актах окупанта, в його конституції, в його міжнародних домовленнях, зобов'язання.*

Природне й Боже право признає за кожною людиною, за кожною нацією їх свободу, інтегральність і незалежність без обме-

жень, без контрадикцій, без облуди. Воно стоїть закономірно за розвал імперії, за ліквідацію терористичного тоталітаризму, проти насилля над нацією й людиною-одиницею.

Боротьба за такі права проти окупанта може бути успішною *лише за допомогою революційних метод та революційним шляхом*. Опертя її на існуюче в конституції імперії право, на здогадні протиріччя між інтегральними правами імперії й фіктивними правами «республік», яких право на вихід є заперечуване *визначенням* в конституції як суверена імперії «советський народ» (тобто російську супернацію!), при суверенітеті *централізованої* в Москві монопартії, при централізованому в Москві уряді і при суверенітеті ген. прокурора — є самообманом, бо ще ніяка імперія світу добровільно не здала своїх імперіальних позицій.

Так само опертя визвольної боротьби на здогадно гарантовані в «конституції» імперії права людини-одиниці, переочує *апріорне* обмеження вже в тій же конституції цих прав евентуальною суперечністю їх з інтересами советського народу, комуністичної партії чи з інтегральністю ССРСР.

Зрештою, *права людини-одиниці поневоленої нації є вже згори обмежені позбавленням найважливішого права на національно-державну незалежність, на відділення від імперії!* Гарантування конституцією суверенних понаддержавних прав для компартії з центром у Москві в принципі заперечує якраз самою конституцією усі права націй і одиниці-людини. Тому т. зв. правозахисний рух, що базується на здогадних суперечностях імперіальних законів, імперіалістичної конституції, якщо він протиставиться революційній концепції боротьби — зводить боротьбу на фальшиві рейки, створює фальшиві ілюзії і наносить зайві жертви, які були б корисніші Україні в комплексі революційної боротьби.

Відклик до підписаних імперією міжнародних договорів і опертя на них боротьби теж не доведе до мети, бо імперія в договорах заздалегідь запевнила собі гарантію ненарушності її кордонів, визнання їх інтегральності, а якраз боротьба поневоленого народу йде на завалення імперії. Також у цих договорах протиріччя між здогадно визнаними правами людини завжди є в користь імперії, бо визнання її непорушності означає автоматично обмеження, згл. *позбавлення прав людини — її найважливішого управління як передумови здійснення свобод кожної людини — національної незалежності*, що у засаді суперечить визнанню імперії.

Захід пішов свідомо на визнання цих протиріч в Гельсінських договорах, щоб лише досягнути «мир», а дехто теж у переконанні, що російська імперія тримає «порядок» на величезних просторах, а тому буде «легше» торгувати з великим комплексом, ніж з окремими суверенними націями. А ще дехто хотів би мати імперію для стримання жовтої небезпеки, забуваючи, що ніколи в'язні не боронитимуть своєї тюрми, навіть коли б на зміну чорта ішов люципер.

З цих і інших причин правозахисний рух може мати повне виправдання лише серед російських дисидентів, але не серед борців поневолених народів.

Проте ж, якщо він серед поневолених народів продовжується, то наша відкрита критична постава може йому допомогти головню в тому, щоб він не переставав узажати за лиш один з ряду можливих і кінцевих форм боротьби, та щоб своїми мінімальними цілями не заслонював основної мети, якою є Самостійна і Соборна Українська Держава.

Чим більше критична наша постава до «правозахисного» руху, тим краще для нього!

Гельсінська група в Києві варварсько розгромлена найжорстокішими засудами, що вказує на те, що «інтерпретація» М. Руденком чи Л. Лук'яненком конституції імперії та гельсінських домовлень в поневоленій країні близька до існуючих власнопідметних цілей визвольної боротьби, за що окупант накладає найвищі кари. Пригадаймо кару смерті для Л. Лук'яненка в 1961 році за його вимогу «виходу УССР з ССРС», покликаючись на конституцію.

Революційний табір в Україні не може нікому заборонити змагатися за права України такими шляхами, якими хтось прагне. Але наш табір має свої шляхи, їх уважає доцільними й займає критичну поставу до таких шляхів, які не ведуть до мети, хоч є стосовані найшляхетнішими і найбільш ідейними людьми. Суттєве: хоч центральна мета, головне метове призначення — тотожне в Лук'яненка і товаришів з нами, проте ж наша концепція визволення — глибша і ширша. Не можемо знецінювати ідейної наснаги і жертвності членів Української Гельсінської Групи, як теж їх бажання відкрито висунути й персоніфіковано заступати ідеї Української державности, їхнього в моральному сенсі мобілізуючого прикладу, але цей шлях як самотній до визволення не веде. Тому революційний шлях треба основно розбудовувати!

Сучасне советофільство не виступає з відкритими цілями ліквідувати протибольшевицьку боротьбу на даних відтинках фронту, які воно підмулює. Ці прояви завжди прислонюються патріотичними мотивами, вимогами актуального становища, потребами змін у ставленні української визвольної політики, щоб вона була успішною і т. п. Дійові особи і групи цієї течії завзято відпекуються від будь-яких симпатій чи слабостей до большевизму та обороняють свою приналежність до національного, самостійницького табору...

(Степан Бандера: *Призабута наука*, «Перспективи Української Революції», Мюнхен, 1978 р., стор. 404).

Євген ОРЛОВСЬКИЙ

НЕ КРИЗА АФГАНІСТАНУ, АЛЕ СВІТОВА КРИЗА ЗАХОДУ

Де воля до боротьби?

На тлі чергової агресії москалів проти Афганістану й безсильності Заходу, включно з США, унааявилася у цілій ширині всебічна криза вільного світу. Є це передусім криза неспроможности, браку волі ставити будь-який спротив, заколисування у добробуті, в незацікавленні завітнішим днем. Західні держави зосередили свою увагу на безконечний зріст державних вигід (вельферстейт), всезростаючих заробітків без огляду на майбутнє, без турботи, що через одну ніч хвиля російського большевизму може залляти їхні матеріяльні блага й може прийти великий концтабір нужди, терпіння, терору та розпачі.

Заколисаний гедонізмом Захід спить. Хто не обіцяє зросту добробуту, той програє вибори. Воля до боротьби не існує. Ідея нації, патріотизм, горіння якоюсь великою ідеєю, ідея жертвовного християнства слабне, а приходить християнство вигоди, без зречення особистого. Захід в ідейній, моральній і світоглядовій кризі! Вибори виграє той, хто приховує перед виборцями страшенні проблеми цієї доби неспокою, небезпек, загрози всенщизнення з боку большевизму! І немає покищо для цього нізвідки порятунку. Хто має відвагу вказувати на большевицький потоп, стає непопулярним, «фашистом», палячем війни.

Спроба през. Картера ставити спротив Росії — не знаходить зрозуміння й підтримки. Картер, який прийшов до влади в найбільшій потузі світу неприготованим на свій пост, не простудював історії російської загарбницької нації. Цю необізнаність він виявив безприкладним в історії державних мужів світу ствердженням, що він просто тепер переконався, що його... Брежнев обманув. Невже ж вся історія Росії не вказує на закономірність розвитку російської експансії? Президент Картер повинен був прочитати принаймні один підручник історії імперії, яка була й є смертельною загрозою для усього світу! Він не читав — виходить — навіть невеликих праць, але суттєвих для пізнання духовости росіян — Н. Бердяєва, уродженця Києва, політичного малороса, але знаменитого аналітика російської духовости й одного з небагатьох оскаржувачів російської нації за її притаманний імперіялізм і месіянзм, чого навіть не вивчив П. Григоренко, а їх вже ніяк не хоче знати А. Солженіцин, який обороняє російську імперію.

Афганістан — історичний об'єкт російської агресії

В історичних загарбницьких плянах Росії, як царського так і большевицького режимів, Афганістан завжди стояв на денному порядку. Це історично доказане. Президент Картер заявляє, що він попереджав Брежнєва відносно нападу, але це насправді наївність. Суть не у таємному попередженні, але у спроможності поставити збройний опір. Чому през. Картер не зробив тієї перестороги прилюдно? Тому сумніваємося, чи він дійсно перестерігав і — скомпромітувався.

З причини браку волі до боротьби — немає гльобальної стратегії проти російської імперії. Усі т. зв. доктрини Трумана, Ніксона чи Картера, контейнменту Даллеса, коекзистенції, детанту — це зеро в обличчі послідовно здійснюваної гльобальної стратегії Москви. Афганістан — це лише черговий крок логічного розвитку політично-стратегічного концепту Москви. Це не є ніякий «курцшлюс»; це не є ніяке стихійне рішення, чи забороло для Москви перед якоюсь загрозою з боку Заходу, а прямо консеквенція здійснюваного від століть пляну російського загарбництва.

Сучасний плян Росії ясний і простий: захопити нафтові поля Близького і Середнього Сходу, і в поєднанні з посіданням країн африканських сирівців, якими живе індустріялізований Захід, зокрема Західня Європа й Японія, відтяти західню індустрію від цих джерел і покласти її на лопатки. А це означає капітуляцію Західньої Європи без термоядерної війни і взагалі війни — перед Москвою. Рахунок цілком простий. Не важливе те, що Москва найперше окупує чи здобуває під свої впливи Кубу, Етіопію, Анголу, Мозамбік, Південний Ємен, чи якусь країну в Південній Америці, або в південно-східній Азії, як В'єтнам, Камбоджію, Ляос. Усе це другорядне з погляду загальної політичної стратегії Москви в її поході на загарбання світу. Москва чекає й шукає м'яке підчерев'я цього чи того континенту, геополітичного комплексу, й у хвилині пустки — негайно включається збройною диверсією, розкладом, а врешті ініціює «запрошення заприязненого» уряду, себто нею наставленої агентури (йому «допомагати» вмаршем військ) і через короткий час уже жертва в її кліщах — на очах усього світу! А тоді знаходяться Брандти, Бари, Венери, Бастіяни, які сьак-так виправдують її загарбання, бо й так політична освіта й політичне знання широких народніх мас Німеччини, Франції, або Італії, зокрема стосовно комплексу ССРСР, чи Азії, або Африки рівняється політичному знанню нашого учня народньої школи.

Зрештою, навіть деякі німецькі чи французькі політики своїм знанням національного комплексу ССРСР стоять нарівні політичних анальфабетів, для яких українці, білоруси, росіяни — це все одно! Більше того, бундесканцлер Шмідт, а навіть Ф. Й. Штраус

уживають курйозного терміну «советс», «советський народ» і т. п., який уводить людей у блуд. Більшого нонсенсу не існує на світі. «Совет» — означає рада. Отже, як може бути народ, чи нація *рад*, чи, наприклад, комітетів. Яким чином будь-яку націю можуть творити «ради», тобто своєрідні льокальні, обласні, чи крайові комітети, чи верховні «совети» (ради)? Це такий ідіотизм, на який дає себе ловити лише політично наївний Захід. Як можуть «советс», тобто ради, нападати на когось, як може якийсь народ (нація) рад (советів-советс) існувати? Ніде у світі ми не чули, щоб якісь адміністративні, чи законодавчі форуми творили нації! Бундесканцлер заявляє, що він чекає, що «советс», «совети» відтягнуться з Афганістану. Не «совети», ради, але *москалі*! Це, м. ін., вияснення суттєвого деталю. Але він свідчить про дуже важну справу — про тотальне незнання, або нехтування найважливішим комплексом для перемоги — *поневоленнями націями!*

А тим часом національно-визвольні рухи загрожують розвалом імперії з середини, на що вказує весь дотеперішній досвід ХХ століття.

За глобальну політичну й мілітарну стратегію Заходу

Якщо ми усвідомляємо цей факт, що москалі йдуть на завоювання світу, тоді мусимо мати глобальну протистратегію! *Немає кризи Афганістану, а є криза Заходу без керма й вітрил!* Афганістан це закономірний крок на шляху Москви. Таким буде Іран, Савді Арабія, Тайланд, Латинська Америка, Африка включно з Родезією! Не важно, хто прийде зараз на чергу! Глобальна стратегія включає теж елемент *несподіванки*. Чи Анголя та Етіопія вже не вказували напрямку Пентагонові? А В'єтнам, Камбоджія? Чи той факт, що російська імперія має найбільшу сухопутну модерну армію світу, найбільший атомовий потенціал, найбільшу морську військову флоту, розміщену на світових океанах і морях, готова захоплювати при кожній нагоді нові мостові причілки, нічого не каже людям на Заході? Треба бути хіба большевицьким агентом, або політичним анальфабетом, або за всяку ціну бажати бути при владі шляхом обдурювання народу під час виборів, аби не розуміти, що такої військової потуги ніхто не розбудовує на те, щоб оборонятися. Зрештою, перед ким? Чей же США на нікого не нападають, нікому не загрожують.

Злочином є будь-яке порівнювання Афганістану з В'єтнамом. Американці *бзронили* Південний В'єтнам перед комуністами з півночі, і через свою політичну наївність програли, бо йшли проти волі народу, не як гнобителі, але як наївні зберігачі *договорів* з московськими большевиками. Замість дозволити Д'ємові маршувати з ідеєю визволення на північний В'єтнам — вони товклися безнадійно на півдні, щоб вкінці програти, не йдучи в офензиву,

а головне — не допускаючи Д'єма до неї! Усі ті, які тоді проклинали США, тепер мовчать, коли сотні тисяч в'єтнамських робітників тоне на дні моря, втікаючи з пекла, або мільйони камбоджійців гине від організованого комуністами голоду!

Чи завтра москалі заатакують Перську Затоку, чи центральну Азію, чи Близький Схід (підмінують уже Туреччину, Ірак і т. п.), чи якусь південну країну Америки, чи на Пацифіку — це не є суттєве. Для цих різнорідних цілей Москва має всюди приявну флоту, п'яти колонії, необхідне озброєння. Нічого Захід не врятує без власного глобального концепту! Ні до чого усі ті спроби, які мають гасити вогні, що тут чи там спалахують. Закон дії при концепції ладнання кризових ситуацій диктує той, що здійснює свою стратегічну глобальну концепцію! Захід мусить мати вищої категорії власну стратегію, яка мусить включати — крім вищої якості мілітарних елементів, також *позамілітарні* первні — тобто пізнання і використання ахіллової п'яти ворога, російської імперії — *поневолені нації*.

Нічого не допоможуть виключно мілітарні категорії воєнної стратегії Заходу, якої й так Захід немає, на що вказують Афганістан, Ангола, Етіопія, Мозамбік, Південний Ємен, Куба, якщо Захід не *узгляднить ідеї політичного визволення поневолених в російській імперії народів*. Найкраща воєнна стратегія чи доктрина не є життєздатною, якщо вона не є *функцією політичного прагнення змінити доосновно тиранський лад уярмлення народів*! Без включення у воєнну глобальну стратегію *політичного елементу*, без будови цієї стратегії на концепції *визволення поневолених народів* — програма Заходу певна. НАТО, як регіональний воєнний союз, взагалі не досягне мети, бо він мусить бути вмурований у глобальну військову й політичну стратегію й систему. Москалі здійснюють глобальну стратегію, а НАТО в обличчі цього перестаріле, антикварне. Вузькоглядне становище німецького уряду, що його цікавить виключно геостратегічний комплекс НАТО, свідчить про цілковите нерозуміння глобальних цілей Москви. Регіонально розв'язати проблему Європи неможливо, бо сама імперія є теж позаєвропейською. Хто має дбати про відбиття наступу москалів в Африці, Азії, Латинській Америці, якщо НАТО, а зокрема німці, не є компетентне в цій справі? Москалі окуповують не частину США, але частину Німеччини, а їх імперія є світовою, а не європейського засягу! Отже НАТО, без включення його у глобальний центр стратегічного планування й дії, вже антикварне!

Зрештою, НАТО, через брак волі до оборони європейців, здане виключно на рішення і ризик США. Європейські члени НАТО (у тому теж Німеччина) мусять фінансувати свою власну багато сильнішу атомову зброю, а не приневолювати виключно США на найбільші видатки й жертви американського народу. Більше того,

НАТО, не включене в глобальний комплекс, залишає всі континенти поза Європою виключно на оборону з боку США.

Взаємини США—Китай, оборона вирішального для Західної Європи географічного комплексу Близького Сходу, Африки — належить виключно до можливої глобальної стратегічної доктрини, чи стратегії США, яка не існує! Не треба дивуватися, що де Голь розбудував свою власну атомову збройну силу проти волі США. І це, як виходить, виправдалося, коли дивимося на розвиток агресії москалів. Це не означає нашого погодження з опортуністичною проросійською політикою французького уряду, який егоїстично прагне, щоб США витягали за нього каштани з вогню в інтересі Франції. Західня Європа мусить зрозуміти, що вона мусить стати партнером США, розбудувавши свою власну військову силу, щоб могли разом з США протиставитися глобальній стратегії Росії. Ніякою третьою силою вона бути не може, бо це стане початком фінляндизації Західної Європи. Вона має бути партнером США з тими самими цілями розвалу російської імперії при допомозі *поневолених націй*, як ключового чинника нової глобальної стратегії, як партнера, як *нової надпотуги!*

*За розбудову конвенційних збройних сил і флоту,
зокрема повстанських сил*

Нова війська стратегія глобального характеру мусить першочергово розбудувати конвенційні збройні сили, розбудувати морську військову флоту, а теж стратегічну «пожежну оборону» в силі декількох десантних парашутних корпусів, які могли б кожного ліквідувати наглі напади москалів на безборонні країни типу Афганістану чи Анголі, а незабаром може і Родезії.

Очевидно, в плані глобальної стратегії, ролі можуть бути поділені, коли врахуємо необхідність включення т. зв. третього світу і мілітарну та господарську співпрацю з Заходом незалежних держав Африки й інших позаєвропейських континентів, при пошануванні їх незалежності. Західня Європа могла б більше уваги присвятити, наприклад, Африці, Близькому Сходові, частинно Латинській Америці, а США обом континентам північної й південної Америки та цілому Далекому Сходові з Пацифіком. На Індійському океані, в Перській затоці, американці чи Західня Європа повинні ділитися спільними обов'язками. Очевидно, це не може бути ніякий механічний поділ завдань і обов'язків, але наголошування комплексів, де одні чи інші мали б менші чи більші завдання, хоч насправді мусіли б діяти разом, за одним планом, якщо має прийти до перемоги над російськими загарбниками!

Проте ж далекосяжна, розпланована на остаточну перемогу стратегія — ні до чого, якщо вона не *включатиме найважливішого чинника — надпотуги поневолених націй на чолі з Україною!* Усі

воєнні планування без тієї суперпотуги врешті-решт будуть без-успішні і скінчатися програною Заходу подібно до Гітлера, чи Наполеона. Цетерум цензео: без національно-визвольних революцій немає перемоги Заходу над російською імперією!

Без концепції розвалу імперії немає спільного фронту

Захід мусить включати у глобальну мілітарну й політичну стратегію повстансько-революційну концепцію визвольної війни уярмлених націй на чолі з Україною. Без узгляднення цього вирішального чинника у боротьбі проти кожної імперії, а зокрема проти російської, немає виглядів на перемогу. Бо в противному випадку може створитися така обставина, що революційно-повстанські сили поневолених націй стануть одночасно проти Росії й проти Заходу, як це було у випадку нацистської Німеччини, якщо Захід знехтує цю ідейно-політичну суперпотугу. Може статися теж так, що бійці т. зв. советської армії, замість переходити на бік Заходу, будуть воювати проти нього, якщо Захід не проголосить ідеї розвалу російської імперії, як мети боротьби. Берлін штурмували теж червоноармійці неросіяни з помсти за заведені надії й геноцид німців, а не з причини будь-якого прив'язання до російської імперії й комуністичної системи.

З іншого боку, УПА-ОУН здійснювали свою власну концепцію визволення у спільному фронті поневолених націй, тобто двофронтову визвольну війну, і ця концепція залишається незмінною для ОУН понині. Це означає, що у випадку повторення аналогічної міжнародньої ситуації, ОУН-УПА здійснять свою власно-підметну українську визвольну концепцію зі своєю військово-повстанською й політичною стратегією, незалежно від того, чи це буде у випадку Китай проти ССРСР, чи Захід проти ССРСР, а чи інші спільні зусилля великодержав проти ССРСР. Спільного нашого фронту з ними, без визнання концепції розвалу імперії і відвоювання УССД — не буде. Захід мусить це безсумнівно знати. І у спільний котлолок з єдинонеділимцями революційних сил України й інших поневолених народів не заведе. А своїх евентуальних антисамостійницьких плянів стосовно України й народів АБН здійснювати не зможе ані червоний Китай, ані теж будь-які західні утопісти!

Отже, центральною справою глобальної стратегії Заходу мусить бути удар у серце імперії й системи, а не лише на периферії, себто не політика стримування, чи рівнства сил, бо кожна із дотеперішніх оборонних концепцій Заходу означає його повний провал. За часів Трумана Захід був виключним посідачем атомової зброї й міг примусити ССРСР до відступу, а навіть остаточно розправитися з ним і завалити імперію. Це не сталося, а через те

і різні фази «контейнментів», коекзистенції, детант. Вкінці Захід докотився до концепції «рівноваги сил» між двома суперпотугами, що вже перетворилася у мілітарну перевагу російської імперії! Розв'язка лежить виключно в розвалі імперії й системи зсередини, а не лише в перевазі, в наздігнанні зброєнням імперії. Лише *визвольний націоналізм уявлених націй є ключем розв'язки світової кризи!* Не є ним «one world» утопія (тобто світовий уряд). Не виключно мілітарно-технічна перевага Заходу, але *передусім* озброєні національно-визвольною ідеєю уявлені народи! Визначну роль відіграватимуть теж релігійні ідеї, поєднані з національними. *Святі війни за націю, за Батьківщину й Бога виходять на кін історії!*

Російська нація є в кліщах оточуючих її ворожих сил ззовні і всередині. Японія, Китай, західні нації, народи Близького, Середнього, Далекого Сходу, Центральної Азії, Південно-Східної Азії... Раніше, чи пізніше загрозу Росії зрозуміють теж ті, які її ще не розуміють, або ще засліплені чи обманені інспірованими Москвою фанатиками типу Хомейні. *Вирішальним є ворог всередині — поневолені нації!* Трагедія вільного світу в тому, що він не хоче зрозуміти ключової позиції цієї сили! Дивно, що навіть в обличчі звільнених африканських народів із пут імперії і їх ролі у світі, Захід не вміє витягнути висновків стосовно значення визволених націй з тисячолітніми традиціями, а тепер уявлених москалями. Якесь дивне засліплення!

За негайні протиросійські заходи

Тепер є дуже актуальним припинення всякої технологічної, фінансової, економічної допомоги (включно зі зерном) для російської імперії, використання всякої внутрішньої слабости імперії, як це роблять москалі, використовуючи кожну слабість західних націй на військовому, внутрішньополітичному й інших відтинках, втискаючись в кожну відкриту на Заході щілину. Використання кожної слабости імперії, *а найперше підтримка національно-визвольної боротьби поневолених націй!* Погляньмо, наприклад, на акцію Москви, в Африці! *Бойкот Олімпіади — це мінімум, на який Захід не може спромогтися!* Це жах і доказ повної моральної деградації, упадку всякої честі й гідності не лише національної, але чисто людської! *Психологічна, ідейно-політична війна в душі поневолених націй — істотний чинник для скріплення революційно-визвольних акцій!*

Західні держави мусять організувати всебічну освідмлюючу акцію серед своїх громадян, зокрема молоді, на відтинку її мілітаризації, патріотичного виховання, освідмлення про факт існування багатонаціональної імперії, а не монолітної держави — ССРСР! Це жах, що навіть журналісти й парламентаристи не ма-

ють поняття, що ССРСР — це імперія! Масові засоби медії мусять нарешті інформувати народи про жахіття московського большевизму, про концтабори, геноцид, русифікацію, а не лише повторювати злочини нацизму, який безповоротно сконав. Людству загрожує батько нацизму — російський большевизм! Це страшно, що немає ані однієї демонстрації західньої молоді проти геноциду у В'єтнамі, в Камбоджі, в ССРСР.

Західноєвропейські нації мусять заперестати відігравати роль якогось посередника між США і ССРСР, бо це демобілізує спільний фронт, готовість до спільної гльобальної стратегії!

Найгіршу роль в тому відношенні відіграють Франція й Німеччина. Заява Брандта чи Жіскар д'Естена про те, що комплекс Близького Сходу у зв'язку з Афганістаном це лише предмет конфлікту між двома суперпотугами, є виявом політичної наївности, або злої волі, що виходить тільки на користь Москві.

За декларацію США про те, що (США) трактують комплекс Перської затоки, як свою життєву сферу, повинен бути вдячний увесь вільний світ. Тим США боронять не свої життєві інтереси, але також Близький і Далекий Схід, Німеччину і Францію, їхнє існування.

Заява німецьких соціал-демократичних політиків про те, що Німеччина мусить дбати про свої, інші від США інтереси, стоїть на краю капітуляції перед Москвою. Нафта Близького Сходу і сирівці Африки — це життєвий інтерес Німеччини, а не США! Це не великодержавний інтерес США, але життєвий інтерес бути чи не бути німецькій індустрії, тобто капітулювати їй чи ні, перед Москвою. В Афганістані бороняться інтереси передусім вільної Європи, а не так інтереси США! У Перській затоці США боронять не так себе, як усі західноєвропейські нації! Якщо б Перська затока стала російською, тоді Німеччина, Франція, Італія та ін. лежатимуть у стіп Росії! Тому вагання канцлера Шмідта стосовно бойкоту Олімпіади в Москві, це не удар по США, але по німецькому інтересі! Інтересів Німеччини — виходить — боронить Москва, а шкодить їй... Вашингтон! Чи не курйоз?

Яке значення має висловлена у травні солідаризація Бонну з Вашингтоном щодо бойкоту Олімпіади, коли раніші вагання Бонну створили ситуацію демобілізації інших західніх країн, зокрема Норвегії?! Становище Бонну підтримує політику Парижу у цій та в інших справах! Але Німеччини й Берліну остаточно не буде боронити Париж, чи Рим, але Вашингтон. Як же ж розуміти сучасну політику Бонну? У чию користь вона? А вже кожного патріота зовсім роззброює заява голови парламентарної фракції соціалістичної партії, Венера, про те, що Росія мусіла окупувати Афганістан, щоб перешкодити зривові туркестанців та інших ісламських народів в ССРСР? Відколи соціалісти, пов'язані з традиціями Бабея (великого оборонця поневолених Росією народів, прихильника уярмлених), стають у захист і виправдують росій-

ських поневолювачів?! Чи це якісь ще не призабуті ремінісценції комуністичного минулого?! Таке роблять лише комуністичні вожді різних п'ятих колон у світі. Це щось безпрецедентне в історії рухів, які борються буди́ти то за національну й соціально справедливість, але виправдують уярмлення *нових* народів, щоб утримувати під кнутом *раніше* поневолені народи! Чи треба припускати, що завтра, або післязавтра прийде заява якогось соціаліста з СПД, який скаже, що москалі мусять окупувати Пакістан або Іран, бо там існує для їх імперії загроза з «боку ісламських народів» тих країн?! Більше того, треба буде виправдати *завтра* окупацію Західної Німеччини, бо там, мовляв, «була загроза», можливості революції в Східній Німеччині. А далі, треба окупувати Францію, бо звідтам буде «загроза» для російської імперії з кордонами на Рейні, отже треба її поширити до Атлантийського океану, і так аж до завоювання усього світу! Тоді вже не буде «загрози» для тюрми народів і людей?

Куди йдеш, Окциденте? Де великі, світлі традиції Європи минулого? Де любов до волі й незалежності, пошана людської гідності, пошана нації й людини? Де є її християнський дух?

Перед Україною велике революційне завдання: оновлення духове, моральне, ідейне, патріотичне й релігійне вільних народів. Можливо, що для цього призначив нас Господь йти крізь терня й муки до лаврового вінка!

«Тяглість і цілеспрямованість характеризують визвольну боротьбу українського народу за останніх 35 років. Воєнні і післявоєнні роки, аж до 1952 року, це — збройна боротьба, пляндармом якої стали передусім західні частини українських земель. Це найбільш героїчний період в новітній історії українського народу. Основні ідеологічні, програмові і політичні заложення українського визвольного руху, сформульовані в цьому періоді, були освячені кров'ю і життям сотень тисяч найкращих синів і дочок українського народу, безстрашних носіїв тих дій. Караванський назвав цей період українським всенароднім повстанням, і таким цей період насправді був. Наперекір усякій логіці, у здавалося б безвихідній ситуації, проти порад всяких «обережних» — український нарід під керівництвом ОУН дав доказ своєї живучості і національно-державницької зрілості, бо єдино збройна конфронтація утверджує в народі віру у його сили і волю до дальшої боротьби. І хоч в тому періоді не досягнуто ще остаточної мети українського народу — УССД, закладено дуже сильні підвалини для неї».

(З матеріалів V-20 ВЗ ОУН)

Симон ВОЖАКІВСЬКИЙ

НЕ ПАРТОКРАТІЯ, АЛЕ РОСІЙСЬКА ІМПЕРІЯ

(До генези російської імперіальної політики)

Імперіялістичні цілі здійснюються не тільки способом військового нападу імперської нації на чужі землі, іноді на слабші держави, але й за допомогою так званих науково-пропагандивних засобів — таких, як моральний розклад жертви, як виправдування перед світовою opinio поневолення-завоювання, прикриваючи його гаслом «визволення». Для захисту злочинних завоювань тепер практикується організування наукових центрів, які розробляють тактику, методу пропаганди, стратегію вторгнення, використовуючи психологію наміченої жертви, — одним словом уживається універсальних засобів для здійснення кровожадних імперських цілей.

Тут яскравим прикладом є Москва, яка оформилася як держава ще за часів царя Івана III (1462-1505). Рупором і пропагандистом імперіялістичних завоювань стала російська церква, як про це стверджують самі російські історики. Взяти хоч би історика М. Ульянова, який пише так: «На Заході церква і держава завжди залишались «незлитними» і були розділені. Як дві договірні сторони, вони укладали союзи і договори, або розривали їх, сварились, воювали одне з одним. Дійсно неподільними вони (церква і держава) були тільки в Росії... по ході й по природі руського історичного процесу. Другого шляху у Росії не було, він, цей шлях міг виникнути тільки так, або зовсім не виникнути».

Ця цитата ясно говорить¹ про єдину політику в московській імперії двох «злитних» чинників, а саме церкви і державного правління. Цю історичну правду підтверджує А. Солженіцин у своєму листі до комуністичного патріярха Пімена. Ось, що він пише: «Російська історія була б більш людяною й гармонійнішою, коли б церква зберегла свою незалежність, піднімала голос і зверталась до свого народу, як це відбувається, наприклад, в Польщі».

Уже згадуваний Ульянов пише: «Тільки в Росії можна спостерігати ніде не бачений випадок, коли титул «великаво государя» носили одночасно дві особи — цар і патріярх (а також синод). Іменувались вони «Боговибраною двійкою» і трони їх стояли на одному рівні» (поряд). У висловах (на письмі) в Ульянова є й таке: «Переобразування Петра I відбувались у такій тісній співпраці з кращою, самою культурнішою частиною духовенства, що, на-

1) «Новое Русское Слово», 1. 12. 1979.

приклад, тодішнього митрополита Теофана Прокоповича вважають німфою² Егерією³, створителем Російської імперії».

Також відомий російський історик В. Ключевський стверджує ріст російської імперії завдяки монолітній «злитності» російської церкви з державною державністю. Цей Ключевський пише: «Не можливо було для руського духовенства здійснювати свою духовну місію в такій країні, як Росія, без допомоги верховної влади. Воно (духовенство — С.В.) само зверталося до неї (влади — С.В.) по допомогу і ні в яку іншу силу не вірило».

Історик Ульянов подає яскраву історичну правду про ролі церкви в імперіалістичних прагненнях й здійснюванню російських завоювань, ставлячи знак рівняння між церквою і національністю. В усій літературі, в періодичній пресі не пишеться інакше, як «руська паска», «руське різдво», «руський новий рік», а тим більше зазначається «Руська Україна», «Руська Білорусія», «Руський грузин» (хоч він ні одного слова не знає по-російськи — С.В.), «російський вірменин», а незабаром буде «російський афганець», а далі «російський Іран чи Пакістан».

Хто брав на себе відповідальність майбутності у завоюваннях російською імперією? Церква, як об'єднуючий чинник свого народу, який тримався її! На це той же історик дає пояснення ось так: «Будучи будівничим російської держави, вона постійно почувалась відповідальною за своє дітище. Часто вела перед царів й імператорів на ниві державно-політичної думки і будівництва».

Відступаючи трохи вбік, варто на цьому місці згадати принайменше один приклад про те, коли Росія силами свого народу завоювала Україну, і як вона силою забирала з України культурних і церковних діячів для просвіти свого варварського народу, якого не могла показати Заходові, маючи на увазі похід на Захід. Одним із українських церковних діячів-просвітителів, який під примусом опинився в Росії, був митрополит Арсеній Мацієвич. Він відправляв Служби Божі і проповідував тодішньою українською мовою, уводячи українські звичаї, традиції і взагалі українську церковну ідеологію, але після двадцятирічної праці був засуджений на смерть. Його замурували наглухо у чотиристінній кімнаті, де він і помер, не зрікшись свого українства. Чому цариця Катерина II затвердила такий вирок російського синоду? А це тому, щоб очиститись від впливового митрополита українця, який був «перешкодою до об'єднання» поневолених Росією народів. Між іншим, такої ж засади тримались Ленін, Сталін та Хрущов — об'єднання народів під егідою Росії, як також теперішні Брежнев і російські дисиденти. Та на цьому зупинимось окремо.

Фактом є, що російська церква була і є тепер опорою в імперіалістичній політиці Росії. Там робить комуністична, а тут на еміграції «зарубіжна» церкви. Хто об'єднувався навколо церкви і держави? Не повітря ж, а російський народ! Кому він служив і

2) Німф — грецьке, обожнювання, русалка.

3) Егерія — богиня моря.

служить? Відповідь лише одна: *російській імперській церкві і державі!* Хоч про це уже вище сказано, але дозволимо собі зупинитися на більш яскравих історичних свідченнях історика П. Крачковського у праці, яку він надрукував у Нью-Йорку в 1979 р., під назвою «Криза в системі, або криза системи». Цей історик сам признається до кривавих розбоїв імператорської Росії. Про завоювання земель він пише так:

»В 1853 р. руські зайняли Ак-Мечеть і там заснували кріпость, в 1860 р. руські розбили двадцятитисячну армію Кокандського хана, чим закінчилось остаточне приєднання всього Казахстану до Росії. В середині XIX стол. Киргизія добровільно увійшла в склад Росії, що призвело до воєнних дій з південними сусідами-узбеками. В шістдесятих роках XIX стол. почався наступ Росії на територію Узбекистану. Всі завоювані землі увійшли в склад російської імперії. Бухара і Хіва стали руським протекторатом«. Отже завоювання Киргизії стало причиною завоювання Узбекистану, а це ж та сама тактика — захопивши Афганістан, СССР піде на завоювання Пакистану. Таджикистан підкорений Росією, якого корінне населення є сумішкою тюркської крові. Про Туркменію: «Щоб назавжди покінчити з розбійництвом в країні, російський уряд вжив військову експедицію під командою ген. Скобелева. Після зайняття ним кріпості Геок-Тепе у 1881 р. Ашхабад і Мерв були захоплені без спротиву і всі землі до границі з Афганістаном приєднані до Росії«. Як бачимо, спершу зброєю завоюють, а потім проголошується акт приєднання. Цікаво, що Крачковський далі пише: «Завоювання Середньоазійських країн і їхня суверенність накладають обов'язок захищати незалежність проти іноземних «вторжень і посягательств»⁴. Так само говорить і ген. Григоренко про самостійність України — він ніби за самостійну Україну, але проти розподілу (й боротьби проти) «святої матушки Росії». Чи ми розуміємо добре суть заяви Григоренка? І знову ж Крачковський висловлює таку ж думку, як і Григоренко, а саме: «Ні одна із середньоазійських республік, ні всі вони разом не зможуть відстояти свою незалежність навіть протягом одного місяця проти неминучої, у випадку їх відірвання від Росії, китайської агресії». Тут у цих словах бачимо захист навіть советської республіки.

Про Естонію Крачковський пише: «У перші роки Великої Північної Війни Естонія при підтримці естонського дворянства була завоювана Росією і стала російською провінцією-губернією...». Так само були завоювані: Литва, Вірменія (1828 р.), Азербайджан (1813 р.). Крачковський каже, що Грузія сама піддалася під покров Росії. Щодо України, то Крачковський пише: «Повне відірвання України від російської імперії — це відривання із живого тіла 40 мільйонів єдинокровних братів, що заселяють основні землі, ядро, з якого колонізувалася вся решта Росії». Далі цей історик

4) Криза в системі, або криза системи, стор. 116, Нью-Йорк, 1979.

признається, що дуже довго — три століття — велася боротьба за цю землю (українську) вона аж надто полита «руською кров'ю», «надто багато людей поклали своє життя за неї». І ще таке пише цей шовініст: «Багатовіковою боротьбою надривалась і стікала кров'ю, Росія загнуждала Дике Поле, заставила його склонитись перед російським законом. І не в людей Росія відняла Дике Поле, воно нікому не належало».

Ось ви дорогі читачі довідалися, що українські землі — це Дике Поле й нікому воно не належало. А слід би спитати історика, чому аж триста років було потрібно Росії воювати з українським Диким Полем, щоб його загнуждати? Головне, що цей борзописець каже у своїй праці: «Росія перемогла над природою і над історією. А Дике Поле стало новою Росією — дорогоцінною перлиною в короні російської імперії».

Уже цей неповний перелік тих завоювань незаперечно ілюструє імперську політику царської Росії під брехливим гаслом «опіки і визволення». На сторінці 136 цей історик пише: «Російська імперія, що спочиває на праві, справедливості і твердому законі, любов'ю з'єднала в єдиний живий організм «сто племен з'єдинених», що заселяють її безкраї простори, витримала іспит і війни, і поразки, і навіть большевицьку тиранію. Якщо постане розвал російської імперії, то він постане тимчасово. Воля прийде на Захід зі Сходу!»

У висліді Першої світової війни царсько-російська імперія валилася, імперські пляни не здійснилися, тому прийшла революція 1917 р. За твердженням антикомуніста Крачковського це сталося так: «В границях оставшейся Российской империи, переименованной затем в СССР...» Слово «переименованной» справді відповідає історичному процесові й природі російської імперії, яка виломила із себе Леніна. Росіяни не заперечують, що СССР — це «переемственность» царської імперії.

При цій нагоді зупинимось на слові «переемственность» (продовження), яке вскочило до нашої еміграційної «Енциклопедії Українознавства», як фальшиве визначення, без ніякого формально-правного значення для української історії. Бож в Росії царський і советський режими творилися на тій же самій території і тим же самим російським народом.

У нас на Україні створився національний уряд силами власного народу на своїй землі, а УССР створилася силами російського народу, звичайним завоюванням України, тож як можна писати в «Енциклопедії Українознавства»⁵ таке: «Підметність української держави не припинилася з поразкою національного уряду, її перебрала і продовжувала УССР» (?!). Така фальшива інтерпретація того, немов би УССР перебрала владу від УНР, є неуцтвом і шкодою для української визвольної політики. Спитати б, де є той акт передачі влади? Такого не було! Навпаки, Україна воювала 4 роки

5) »Е.У.«, стор. 1572.

проти окупації з півночі. Якщо червоний російський цар Ленін насадив на Україні свою владу, то як можна писати в «Енциклопедії Українознавства», що «Конституційно УССР вважалася самостійною» державою від березня 1918 р. до травня 1920 р.». Кому ж не відомо, що УССР не мала своєї армії, комісара зовнішніх справ, своїх грошей, комісара зв'язків? Для чого ж тоді писати, що «УССР вважалася самостійною», і в той же час в «Енциклопедії» додавати: «Всі несовєтські автори підкреслюють поважне розходження між номінальною суверенністю УССР та її фактичною повною залежністю від зовнішніх сил, тобто від Советської Росії». Якщо автори «Енциклопедії» допускають дискусійність, то вона у такому разі не є науковим джерелом. Якщо в умовах теперішньої Польщі професор міжнародного права в Женеві, Кристина Марик, у своїй праці «Ідентичність держав у публічному міжнародному праві» доводить науково й правдо, що теперішня Польща не є «перемственністю» Речі Посполитої, в той час, коли вона мала між тим Миколайчика, то як ми можемо сприймати таку науку, як в «Енциклопедії Українознавства»? А гроші витрачається великі на видання фальшивок.

Не згадую детально про справи СВУ-СУМ, про які та ж «Енциклопедія» також пише неправду. Якщо нам пишуть, що СВУ-СУМ — це вигадка КГБ, то це те саме, що й казати, що це «брехня». Маємо свідчення про існування клітин СВУ-СУМ в Миколаєві, Одесі, Полтаві, Києві, на Чернігівщині, Добровеличківці, Новоукраїнці, Петрівці, Помічні та інших місцях. Вороги СВУ-СУМ ніколи правди не напишуть!

Як уже було згадано словами російського історика, царська імперія переіменувалася на ССРСР. Нас цікавить: хто ж ту імперію-ССРСР створив, чи то групка людей, а чи в тому брала участь російська нація?

Советський академік Галкін на це відповідає словами Сталіна: «Ленін об'явив національно-колоніальне питання складовою частиною загального питання про міжнародну пролетарську революцію»⁶. І цю міжнародну революцію має здійснити російський народ. Чи не ясне гасло про міжнародну російську владу Леніна?

Ще до приходу до влади, партія Леніна проголошувала: «Полную равноправность всех граждан независимо от пола, религии, расы и национальности... Право на самоопределение за всеми нациями, входящими в состав государства»⁷. Чи не хитро-мудра теза про права нації, що входить в одну державу? Виникає питання про те, які ж може мати права будь-яка нація в чужій державі?

«Свобода» подає таку думку: «Наперед боротися за права людини». Невже ж «Свобода», друкуючи такі статті, може перекопати самостійницький фронт, що в Москві можна випросити свободу людині? А Ленін і Сталін зазначали: «У Советському Союзі

⁶) Й. В. Сталін, том X, стор. 98.

⁷) Програма партії від 1903 р., II-ий з'їзд.

будуть на початку виділятися найбільш збагачені єдині зональні (тобто мови більших республік), а потім зональні мови зіллються в одну зональну міжнародню мову, яка, звичайно, не буде ні німецькою, ні російською, ні англійською, а новою мовою...». Така програма свободи розвитку національних мов! І тут же вожді російської імперії, ССРСР, підкреслюють: «Важливу роль в утворенні майбутнього єдиного світового язика буде грати російська мова». В одному місці говориться, що спільною мовою не буде російська, а в другому стверджується, що головну роль гратиме в «єдиній світовій мові мова російська». Російсько-комуністична програма ніколи не відступить від своєї позиції, бо не для того Росія проливала кров за «Дике Поле» українське та інших народів. Винародовлення рідної мови це й є поневолення. Хто думає боротися лише за права людини, той не бачить, що він стирає з лица землі право нації на суверенне життя. Лише в суверенній державі будуть забезпечені права людині. Окупант прийшов на чужу землю не для того, щоб дати права людині. Це розуміє і школяр. Невже ж про це потрібно переконувати політичні групи, які стоять на принципі прав людини, а з ними Петра Григоренка? Брежнев, продовжувач політики російської імперії «по заповітам Ілліча», поставив на Всесоюзній науково-практичній конференції в Ташкенті питання про остаточну ліквідацію національних мов і насильне введення російської мови в домах, на вулицях, в дитячих садках, школах не тільки на лекціях російської мови, а й на перервах, в кіно, театрі, в журналах, радіо, телебаченні, словом, російська мова має бути скрізь і всюди в установах. Це й є ліквідація ознак національних культур, свободи людини. Ленін кинув гасло: «Розвиток націй являється необхідною умовою їхнього злиття в майбутньому, коли комунізм переможе по всьому світі...» Що ж таке світовий комунізм? В кому він заложений? Відповідь на це питання дає академік ССРСР В. Галкін у праці «Возникновение и развитие социалистических наций» (стор. 65): «Россия — родина ленинизма. Ленинизм представляет собой высшее достижение русской и мировой культуры. Ленинизм является идейным знаменем большевистской партии — передового отряда рабочего класса». Отже Ленін, всі царі та Брежнев політично дорівнюють російському змістові. Натомість П. Григоренко намагається довести, що російський народ і партія — це нібито різні поняття.

«Россия — родина ленинизма», — каже Галкін, спиралася на: «революційне російське селянство, на яке випала велика історична місія...» Далі він пише і про робітничу клясу Росії: «Російська робітничка кляса заслужила на загальне признание як самий передовий, найбільш революційний чинник міжнароднього пролетаріату» (стор. 65). Отже, ціль імперіялістичної політики була і є не тільки в партократії, а й у передового російського народу. Для чого ж сипати в вічі пісок, що російський народ так само по-

неволений, як український? Чи в Росії запроваджувався голод, як це робила Москва на Україні в 1921-33 і 1946 рр., що поклав у могилу невинних 15 мільйонів людей? Чи в Росії запроваджувалася насильно колективізація, як це було на Україні, де руками присланих 35 тисяч москалів знищено передове українське селянство? Такого в Росії не було. Росія з прадідів жила общинами.

У цьому столітті можна сказати пройшло три хвилі еміграції. Перша переважно військового відступу, друга втікачами, третя «насильно» висланих літаками. І в цьому морі виявились різні політичні погляди: єдиноділимські, націонал-комуністичні, соціалістично-інтернаціональні, ліберальні, а далі — поступові, атеїсти, неомарксистичні-ревізіоністи з благородним обличчям і без нього, комуністи та з царо-російським автократичним православ'ям. Всі вони об'єднані одною ідеєю, а саме — збереження російської імперії. Як можна було сподіватися, всі ці течії виробили і виробляють, пристосовуючись до політичної ситуації, різні програмки ідей з метою збереження здобутків російської імперії — СССР, допомагаючи цим самим Советському Союзові у теперішній агресії в Афганістані.

Росіянин Сергій Левицький у своїй статті «В захисту Антикомунізму» стверджує, що третя хвиля еміграції фактично не є антикомуністичною: «...І порівняно не багато із них оголошують себе принциповими антикомуністами, декотрі найбільш видатні гордо заявляють, що вони не антикомуністи, а антитоталітаристи...» (Максімов, Чалідзе, Плющ, Орлов, Сахаров)⁸.

Знову ж у статті в журналі «Тайм» Солженіцин заявляє, що «Комунізм ніколи не переродиться, він завжди буде для людства смертельною загрозою»⁹. За вченням Маркса його природа є інтернаціоналізм, знищення націй, народів і їхніх культур, а за Леніном — світовий російський диктат.

Відомий російський націоналіст Солженіцин підкреслює, що «західня пропаганда твердить, що комунізм це спадкова російська хвороба й вона не прийде сюди, а тому, мовляв, не треба дражнити брежнєвський режим. Таку пропаганду ведуть американські професори й публіцисти, а безвідповідальну пристрасну інформацію доставляє їм група нових емігрантів з Советського Союзу. Ця пропаганда безумна для самого Заходу, бо його роззброює». Поставмо собі питання: а чи наших українських патріотів не роззброюють т. зв. дисиденти?

Одним із серйозних прикладів є заява Петра Григоренка, надрукована в «Континенті» (ч. 22) та в ліваській українській пресі, де він пише: «Я одержав багато запитів. Вважаючи, що кращою відповіддю на них може послужити моя заява в редакції «Континенту», додаю цю заяву в залученні і сповіщаю, що іменно нею буду керуватися в своїй редакційній роботі в національному пи-

8) «Новое Русское Слово», 17. 1. 1980 р.

9) «Тайм», лютий, 1980 р.

танні». В наслідок тиску на «Свободу» з боку самостійницьких сил, вона також видрукувала ту заяву Григоренка, але без вступу, в якому автор заяви підкреслює, що «іменно нею буде керуватися», що дещо зменшує настороженість до тієї заяви. Але суть залишається суттю. Можна було б не чіпати Григоренкової заяви, але справа в тому, що ця особа спонзорувалася нашим УККА, який в своєму zaloженні стоїть на становищі допомоги українському народові для відновлення Української Самостійної Соборної Держави. Але чи та заява П. Григоренка підтримує українську визвольну політику?

Для вияснення хоч коротенько зупинимось на тій злочасній заяві.

Петро Григоренко пише: «Тут треба продемонструвати назовні, що у владі перевага корінної нації (тобто російської — С.В.). Але дійсна влада не у советах, а в партії». Тут він (Григоренко) сам себе заперечив. В нього ж сказано про корінну націю, себто російську, як це заявила офіційна наука московської академії устами Галкіна: «Ленинизм представляет собой высшее достижение российской и мировой культуры». Розкриваючи дужки слів «мірової культури», пояснимо, що тут мається на увазі російську світову імперію. Майже всі з'їзди комуністичної партії підкреслюють роль російського народу в політиці імперії. Галкін каже: «Выдающаяся роль в сплочении всех нашей страны советов в единую и монолитную семью народов, принадлежит великому русскому народу первому среди равных народов СССР». А в гимні, який співає загал, говориться: «Союз нерушимый республик свободных сплотила навеки великая Русь».

Цитуємо Григоренка: «Тільки з партії рекрутується влада-партократія і її найвища верства Політбюро». Хіба автор заяви не знає, що було і є тепер. Політбюро складається з 70% росіян і має малий додаток з націоналів-яничарів?

У заяві Григоренко жаліється: «Ця влада спирається на партократію, але фактично ніколи не обирається, а відновляється за рахунок партії». Це ж російському народові властиве: чи обиралися народом Петро I, Єлисавета Петрівна, Катерина II, Микола I, Олександр I, II і III, Ленін, Сталін, Хрущов та Брежнєв? А імперські зазіхання таки російський народ підтримував, як ми уже ілюстрували перед тим.

Петро Григоренко заявляє: «Коли б це була російська імперія, в ній би панувала російська культура. А вона не панує. Бо якби панувала, то хіба б жили на чужині, або ізольованими на своїй батьківщині, найвидатніші російські письменники, мистці, музиканти, співаки, вчені?»

У тому і справа, що прибулі советськими літаками скріплюють своєю пропагандою ідею російської імперії. Так, наприклад, Максимов пропагує у проєкті ідею російської федеративної землі з вето у національному питанні, а Некрасов явно заявляє, коли

попав на мітинг в Канаді: «Куди я попав? Глянув на ліво — портрет Петлюри. Глянув на право — портрет Бандери, глянув на передню стіну — портрет Єлисавети. Мене чорти взяли». А вони ж є правою рукою Григоренка.

В тій же заяві Григоренко сказав: «Вирватися з лабет цієї імперії, відокремитись від неї якійсь одній нації не можливо. Кожна поневолена нація, борючись за свою свободу, мусить боротися в межах загальної визвольної антикомуністичної боротьби». Григоренко застерігає, що одна нація не визволиться, а тому об'єднується із росіянами в межах загальної боротьби проти комуністичної системи і ні слова за розвал імперії, а в парі з тим і про будівництво самостійних держав. У тому ж реченні він каже «борючись за свою свободу», а як потрібно розуміти свободу? Воювали ж за України (територію) під гаслом «свободи» німці, росіяни, турки, поляки, румуни, мадари, монголи...

Важливий момент у заяві колишнього советського генерала: «Щоб забезпечити цю єдність (з росіянами — С.В.), треба створити атмосферу повного визнання Уставу ОН, Загальну Декларацію Прав Людини», (бачите тільки «права людини», чи ж не казка для дітей?) А хіба ж не відомо, що Гельсінська умова підписана 35-ма державами визнає за закон кордони російської імперії, а в тому й поневолення України? Чи цю статтю про визнання СССР Гельсінська група за кордоном ставить до перегляду поневолених Росією націй? Абсолютно ні! ЗП Гельсінської групи бореться лише за права людини. Чи така постава в інтересі української визвольної політики? Чи визвольний самостійницький фронт не давав вияснення про шкідливість політики ЗП Гельсінської групи? Чи взято це до уваги нашими опортуністичними колами, не говорячи про членів ЗП Української Гельсінської групи? Ні, не взято! Натомість обливається націоналізм і бандерівців найбруднішими помиями!

Спекулюють, або не розуміють прикритих мовною ширмою слів заяви П. Григоренка, в якій він пише: «Кожний народ має право мати свою власну самостійну державу...» і в цьому ж місці він продовжує таке: «Взаємовідносини з іншими народами і співпраця з ними — це справа іншого часу — коли народ остаточно устійниться як самостійна держава». І в той же час пише: «Боротьба всіх народів СССР, особливо російського, за права людини, проти сваволі партократії і бюрократії...» Іншими словами можна сказати, що він говорить про «горох з калустою». Він каже, що народ має право на власну державу, і в той же час закликає боротися лише проти бюрократії. Чи така постава дає гарантію на здобуття суверенності народів?

Найгіршою точкою заяви є 4-та точка, яка найповніше викриває суть політичної думки і прагнення малороса П. Григоренка, який пише: «Найбільшою перешкодою для створення єдиного фронту всіх націй СССР є залишки російського великодержавного шові-

нізму і антиросійський провінційний націоналізм». Ця пограма у Григоренка взята з доповіді Сталіна і резолюції з'їзду компартії, яка звучить дослівно так: «Великодержавний шовінізм і провінційний націоналізм є перешкодою до об'єднання народів ССРСР. Большевики ніколи не були прихильниками дрібних держав. Не розбивши націонал-комуністів, ми б не побудували ССРСР». А далі Сталін писав: «Щоб об'єднати навколо російського народу інші народи, потрібно дати відпір націоналізму»¹⁰.

«Найвидатніша роля в об'єднанні всіх націй в одну монолітну родину належить великому російському народові, першому серед рівних народів ССРСР», — писав Галкін (див. стор. 63). Така програма у Сталіна, Леніна, Максимова, Григоренка і, як виглядає, у колишнього советського капітана з чікагського «Українського Життя».

Ген. Григоренко, увійшовши в довір'я української громади, побачивши спонтанні тріумфальні зустрічі і ставши певним себе (без його виступів не обходилося ніде), почав висловлювати різні свої думки, в яких ми чули дива про те, як то Росія також голодувала, а на Конгресі СКВУ виступив проти «фашистської української доктрини»; слухав по радіо про 50-ліття ОУН і йому здавалося, що він слухає передачу урочистого засідання з великого кремлівського палацу; а в сторону Визвольного Фронту висловився: «Не помиляються тільки підлотники й абсолютні ідіоти».

Григоренкова заява, якою він буде керуватися у своїй діяльності у національному питанні як почесний голова російської неділимської комбатантської організації, матеріальна підтримка «Нового Русского Слова» жертвами з українських рук, членство в редакції «Континент» як органу імперського загону та відсутність його в будь-яких українських організаціях і пресі, проголошення себе головою ЗП Української Гельсінської групи, пропаганда за зміну режиму, а не розвалу російської імперії і побудови на її руїнах суверенних національних держав — все це мусіло doprowadити до того, що українські установи та патріоти стали відмежовуватися від тої нової форми вияву малоросійства, яку він репрезентує.

Винесена політичною Радою УККА резолюція підпала під критику «Свободи» в редакційній статті, яку цензурував дехто з проводу УНСоюзу. Назва статті була: «Суперечна резолюція». І дійсно ця стаття вийшла суперечною сама в собі. Ми вже зупинялися над тим, як ген. П. Григоренко розуміє «незалежність», але ми не розуміємо «Свободи», яка призналася: «Щоб не було непорозумінь: ми аж ніяк не підписуємося під кожним твердженням ген. Григоренка в його статті і далеко не погоджуємося з усіма його твердженнями». Вся справа у тому, що редактори не погоджувалися з генералом, але зробили всі старання, щоб резолюція Крайової Ради УККА завалилася.

10) Й. В. Сталін, твори, том V, стор. 22.

Чим пояснити, що ліберали закривають очі на заяву Української Групи в Україні, підписаної 18-ма відомими політв'язнями, які вимагають в ООН відділення України від північної імперії, хоч знаходяться в полоні жажливої катівні, а Закордонне Представництво має повну можливість ставити справу — не лиш прав людини, а й національну визвольно-державницьку суверенну ідею. Цього ми від Закордонного Представництва не чули. З ворожої преси читаємо про велику активність ген. Григоренка в колах ворогів України.

Російсько-югославський дисидент в «Новому Русскому Слові» з 26-го жовтня 1979 р. повідомляє, що в його комітет від росіян увійшов ген. Григоренко. В суботу 10-го липня 1979 р. російський комітет при ООН з участю зарубіжної церкви (брали участь — П. Григоренко, З. Григоренко, А. Григоренко, М. Григоренко та інші біля 150 осіб) влаштував демонстрацію. На іншій демонстрації росіян в Нью-Йорку виступила Зінаїда Григоренко з участю Петра Григоренка. Як повідомляє «Новое Русское Слово» з 3-го листопада і 29-го грудня 1979 р., зішлись російські дисиденти з ССРСР і вирішили створити російське об'єднання з нових емігрантів, де допомагає Петро Григоренко та його дружина Зінаїда.

Ген. Петро Григоренко знаючи, яке становище зайняла Крайова Рада УККА до його позицій, все ж продовжував співпрацю з росіянами. «Новое Русское Слово» з 31-го січня 1980 р. подало таке повідомлення: «Були виставлені плякати і транспаренти з вимогою припинити агресію в Афганістані і з осудом звірств в ССРСР. Були плякати по-англійськи: «Свобода Росії!» і «Боже, благослови Америку!». Із цими гаслами був поставлений триколовий прапор царської Росії і герб Росії, двоголовий орел. Григоренко в «Новому Русскому Слові» написав статтю (1. 2. 80 р.) «Зачем они пришли», де він, даючи свої сугестії про захоплення Афганістану, дає таку характеристику советському колоніалізму: «Советский колониализм особенный. Он ни чем не напоминает классический». Чи для наших українських пресових органів не зрозуміло, що Григоренко, як виходить, за класичний імперіалізм, коли демонстрував, стоячи під «законним державним» триколовим до-революційним прапором?

Взяти б заяву ЗП Української Гельсінської групи, поміщену в «Народній Волі» 10-го січня 1980 р. Закордонна Гельсінська група на чолі з Григоренком, дізнавшись про зірвання в повітря Советського Аерофлоту в Мюнхені, до чого ніби то зголосилася українська націоналістична «Група імені 15-го жовтня», заявила: «Тому ми категорично відмежовуємося і засуджуємо ці вияви тероризму, вважаємо їх компромітуючими і провокаційними». Якщо навіть це були націоналісти, то яке відношення до того має ЗП Української Гельсінської групи? Інакше поставилася жидівська легальна організація у подібному випадку, як було в Мюнхені. «Свобода» з 15-го січня подала, що в Нью-Йорку о 10-ій год. ввечері, мабуть

14-го січня підпільна організація збомбила советське приміщення Аерофлоту на 5-й Авеню. З цього приводу на запит «Нью-Йорк Таймс», Ірвін Рубін, голова крайової управи Жидівської оборонної Ліги заявив, що Ліга солідаризується з подібними випадками, як цей, що трапився з Аерофлотом. Ліга допоможе виконавцеві замаху усім, чим можна буде, якщо він жидівської національності. Ось яка різниця між зазначеними діями. Якби ген. Григоренко навчився патріотично-державницького думання в Рубіна, то не присікався б разом з Плющем й іншими рабами Москви до українського патріотичного націоналізму.

Як поставилася до цих усіх фактів українська преса та політичні організації, які звать себе самостійниками? Можна сказати, що не з розумінням серйозної аналізи, як до постанов Гельсінських домовлень 35-ти держав, а також програми дій ЗП Української Гельсінської групи. Політичні опоненти у т. зв. Українському Демократичному Русі (УДР) вели пропаганду проти ОУНР., вживаючи брудних образ, замість того, щоб проаналізувати суть постанов Гельсінських домовлень. Тож не дивно, що «сучасники» в «Пролозі» обороняють концепцію голови ЗП Української Гельсінської групи. Але, якщо член політбюро і права рука Леніна, «товариш» Скрипник — національний герой, то хіба це веде до іншої думки про Визвольні Змагання?!

Найбільше здивування викликає галас «демократичних» сторін, які крім своєї преси і «Свободи», більше нічого не читають, а тому між ними існує непоінформованість про ті закутки, де перебуває генерал.

Крім неповажної аналізи писань у Заяві, існує в цих кругах давня нетерпимість до ОУНР, на що вказує постава висловлена в «Інформаційному бюлетені» за листопад 1979 р. Під точкою 8, літера «г» читаємо: «Що речники опору, які опинилися під сучасну пору на еміграції, не віддзеркалюють всіх ідейно-політичних напрямків сучасної України, однаке з різних причин є корисним і доцільним визначити рамки і форми допомоги і підтримки... а якого ЗП діє на чужині під проводом ген. П. Григоренка».

Я не думаю, що потрібно давати пояснення до цієї цитати, яка говорить, що ось так ми погоджуємось, а ось так не погоджуємось, бож вони спираються на проголошеній декларації їхнього Великого Збору, де ухвалено: «Український націоналізм, засади якого визнають члени й послідовники ОУН, відкидає ідеологічний догматизм».

Український Визвольний Фронт каже ясно і прямо, що під сучасну пору невідкличною догмою є УССД. За неї він боровся і буде боротись у формі ОУН-УПА-АБН, спираючись на самостійницькі сили. Ми боремось за правильну самостійницьку визвольницьку концепцію і ніхто з цього шляху нас не зіб'є.

Степан БОРЕЦЬКИЙ

СИНОД УКЦ

У днях 24-26 березня 1980 р. відбувся скликаний Папою в узгодженні з Патріархом о. Йосифом надзвичайний Синод Української Католицької Церкви для вибору коадьютора з правом наслідства. На синод прибуло чотирнадцять єпископів. Хворі виправдали свою неприсутність.

Як виходить, УКЦ, в цілості визнана у світі як Помісна Церква, всі її частини творять тепер юридичну одність і вона радиться своїми Синодами, включно з вибором кандидатів на єпископів.

Синоди, — як видно зі Слова Папи, — скликаються за його згодою. Досі ще не мали ми офіційного комунікату компетентних чинників, тому робимо висновки із загально відомих фактів. По-вище — це вислід довгорічних змагань Патріярха і вірних йому священослужителів та мирян, без чого УКЦ не досягнула б цих прав і влади як першого кроку до досягнення незмінної її цілі — визнання Патріярхату.

Сподіване різними приязними УКЦ західними колами, висловлене численними пресовими органами, у тому лондонським «Таймсом», а теж Католицькою Інформаційною Агенцією, визнання Папою Патріярхату УКЦ — не наступило. Синхронізоване перебування у Пімена в Загорську у той самий час кард. Віллебрандса, президента Ватиканської Комісії для справ Єкуменізму, а теж його раніше листування з митр. Ювіналієм, яке виправдувало Звернення Папи до Патріярха о. Йосифа з приводу тисячоріччя хрищення Руси-України, має своє значення. Кардинал Віллебрандс мав виправдати «концесію» Папи супроти УКЦ, тобто визнання її синодального устрою, що сталося на останньому Синоді.

На сьогодні УКЦ має визнаний Папою правний синодальний статус у рамках Вселенської Католицької Церкви, визначений інтегральністю Церкви, з'єднаністю матірньої катаккомбної Церкви в Україні з Церквою на чужині, яка не повинна більше підлягати Східній Конгрегації, тяглістю і виборністю влади (єпископів) в УКЦ, що гарантує формально-правне невтручання в її справи римо-католицьких ієрархів у вільному світі, а теж позасинодальних втручань зовнішніх чинників, як це було в минулому.

Завдяки зусиллям Патріярха, вірності йому мирян, зокрема мужній поведінці мирян у Великобританії, великої кількості священиків і декількох владик, УКЦ добила помітного успіху. Успіх міг би бути багато більший, якщо б за Патріярхом, його ідеями й плянами стала більшість владик, які, на жаль, у боротьбі за права УКЦ не виявили потрібної мужности. Навіть на останньому Синоді більшість не підтримала внесень Патріярха. Вона стояла далі під впливом старої течії, репрезентованої Східною Конгрегацією — замість іти за волею Патріярха, за прагнен-

нями великої більшості священників і, особливо, мирян. Більшість владик ще не стоїть на висоті безкомпромісного патріотизму, патріяршої ідеї й беззастережної пошани до Мученика-Каторжника, Патріярха Йосифа, *яким гордиться вся християнська Церква*. Ця більшість боїться згадувати в Богослужбі Патріярха, а втікає завжди або до титулу Верховного Архієпископа, або Архієрея, хоч Вселенський Ватиканський Собор II виразно схвалив рівність прав Верховного Архієпископа з правами Патріярха! Папа Іван-Павло II не видав єпископам заборони поминати Патріярха, але своєрідна «льояльність» до Східньої Конгрегації є більша, ніж до власної української церковної влади. Таким чином досягнений правний стан УКЦ — це виключна заслуга Блаженнішого Патріярха, вірних йому мирян, священників і лише декількох владик, які не є більш папськими, ніж сам Папа. Папа, титулюючи Патріярха «Ваше Блаженство», дав до розуміння владикам своє становище...

Більшість владик, які голосували проти внесення Блаженнішого на Синоді, заявила таким чином, як твердять чужі джерела, за східною політикою Ватикану, якій протиставляється Патріярх.

У боротьбі за визнання Патріярхату УКЦ, на кін історії вийшла нова сила в Церкві: *миряни*, як складовий чинник Церкви, згідно з Вселенським Ватиканським Собором II. Цього складника УКЦ вже не дасться усунути тим владикам, які не мають відваги підтримати ідеї Патріярха. Запевненням деяких владик найавторитетнішим речником мирян, що вони, мовляв, підтримують Патріярха, миряни тепер уже не будуть вірити, доки вони чинами не докажуть своєї вірності Патріярхові і його ідеям.

Ми сподіваємося, що новообраний коадьютор з правом наслідства, Митрополит М. І. Любачівський, буде вірний ідеям Патріярха й продовжуватиме діло Патріярха, згідно з волею величезної більшості мирян, зокрема тих у катакомбах України, які стоять за Мучеником, а не за тими еміграційними владиками, які у важкий час відмовилися стати за Патріярхом! Миряни сподіваються, що від часу ствердження Папою помісності УКЦ, всі владики згадуватимуть у Богослужбах Блаженнішого Йосифа як Патріярха.

Відмічаючи досягнення, які здобула УКЦ на своєму шляху у боротьбі за визнання Патріярхату, миряни з вірними ідеям Патріярха священослужителями *продовжуватимуть змаг за визнання Патріярхату*. Миряни очікують, між іншим, відкликання з Великобританії єпископа А. Горняка й ніколи не погодяться на його залишення там.

Ствердивши успіхи УКЦ, нам треба відмітити історичні факти: в папському «Бреве» з 7 листопада 1596 р. папа Климент VIII повідомляв митрополита Рогозу, що він виконав усі вимоги українців. 23 лютого 1596 р. папа підтвердив митрополитові усі права його давньої юрисдикції. Тому при ставленні вимог треба теж враховувати той факт, що потоптання Східньою Конгрегацією Бере-

стейської Унії, а теж інших домовлень УКЦ з Ватиканом, — зобов'язань Ватикану супроти УКЦ і Декрету про Східні Церкви Ватиканського Собору II — мусять бути тепер найперше виправлені Ватиканом, що не є жодною ласкою, але поверненням до попередньої легальності. Поправлене в користь УКЦ теперішнє правне становище повинно започаткувати даліше покращання правного стану — тобто визнання Патріярхату, що залишається надалі вимогою часу.

Помісність УКЦ, минулі домовлення з Ватиканом означають, між іншим, теж жонате священство, привернення усіх прав і привілеїв, які визнав у свій час Папа за УКЦ договірними актами, як теж Декрет про Східні Церкви, схвалений Ватиканським Вселенським Собором II, у цілій повності мають бути здійснені. Стоїмо від початку за визнанням прав УКЦ! Владу в УКЦ має мати Патріярх і Синод. Мусить бути остаточно й повна незалежність від Східньої Конгрегації, яка не має мати відношення до УКЦ, що має правне пов'язання єдино через Патріярха з Папою. Компетенції Патріярха і Синоду УКЦ мусять бути принаймні такі, як їх мають інші Східні Патріярхи, з включенням нашої Церкви в Югославії й прерогативами Патріярха над усіма Владиками, усією українською католицькою Ієрархією в усьому світі, в Україні й поза нею! Чекаємо на уточнення рішень Синоду УКЦ окремим офіційним комунікатом компетентних чинників.

Бажаємо також, щоб усі єпископи УКЦ, включно з обома Митрополитами, були вірні ідеям Патріярха, йшли за його вказівками й дороговказами, що виявилися непомильними. Вірні Патріярхові миряни своє завдання сумлінно виконують.

Ми сподіваємося, що Митрополит-коадьютор йтиме слідами Великого Владика Вселенської Церкви, Патріярха УКЦ Йосифа I. У своєму історичному Слові Патріярх Йосиф I визначив прикмети характеру й переважки обов'язки свого наслідника, яким його хоче бачити Патріярх, тобто як зразок великого, одночасно скромного Каторжника, безстрашного, героїчного пробойовика, першого борця за Христа й Україну, непохитного українського патріота й мужнього захисника Христової правди на українській землі. Це Слово-заповіт Патріярха для усіх ієрархів Патріяршої Української Католицької Церкви, як уявляє Патріярх її Архипастирів. Це суворі вимоги, це тверді тони, як стверджує чужинецька преса.

Український патріотичний, націоналістичний, християнський світ бажає Патріярхові ще багато років життя для продовжування боротьби за повне здійснення його великих задумів. Мірймо наші сили не на те, що є реальне, але на бажане, а тоді воно стане реальним. Це дороговказ Патріярха!

І даремно радіють деякі недруги, — як подає світова преса, — що, мовляв, націоналістична течія програла в нашій Церкві. Націоналістична християнська течія ніколи перспективно не програє, бо вона бореться за абсолютну правду Христа й добро своєї

нації, і таке саме право для усіх націй світу. Вона — це найсправедливіший речник волі нації, а голос нації — це голос Бога, який її сотворив!

Націоналістична, героїчна християнська течія вже народилася в нашій Церкві — це вона спричинила новий дух, творчий, активний фермент у ній, допомогла відроджуванню героїчного й великого. Націоналістична течія єднає глибинну віру в Бога, героїчну мораль з повноцінним, абсолютним патріотизмом рідної Землі-нації. Чи ті, що бажають великого й готові вмирати за велике й благородне, за новий світ національної правди, достоїнства людини — богоподібної істоти, ті, які в катакомбах чинами визнають Христову віру й гинуть за націю й Бога проти російських безбожників, народо- і людинобивників, можуть бути на шляху програної? Крізь терня й могили веде шлях націоналістів до лаврового вінка правди нації, правди Бога!

Різноманітність і багатоманітність — є в єдності Христової Церкви, національні культури — це мозаїка світової культури, якої немає без національних культур. Різноманітність і мозаїка у Христовій Церкві, що складається з націй різних культур, традицій, звичаїв, стилів життя (а без національного почуття, без виповненої національним змістом людини немає сьогодні людського роду) — віддзеркалює природний порядок світу. Людство — це нації.

Визвольний націоналізм іде у нестримному поході до перемоги. Невже патріярша ідея наших Церков не мала б бути переможною? Хоча сильні цього світу сповільнюють наближення її перемоги, але вони її не стримують! Мученик, якому вони не є рівні, мученик за Христа і Батьківщину її підняв, а бою проти мучеників і героїв ще ніхто не виграв!

«Відкрій перед усіма народами цю країну, в якій задушена релігія, обезчещена Церква, закована свобода сумління, потоптана не тільки християнська, а й загальнолюдська мораль, а на глум і ганьбу всього людства шумно реклямуються рабські свободи та зберігається церква, яка по суті є тільки придатком МГБ і МВД. Розкажи про знищення Української Автокефальної Православної і Греко-Католицької Церков, про помордованих і засланих українських єпископів, священників і вірних. Роз'ясни чужинцям, що теперішня російська православна церква не має нічого спільного з вільною Церквою і являється емведівською агентурою...»

(Із «Звернення Воюючої України до всієї української еміграції»)

У ТИСЯЧОЛІТТЯ ХРИЩЕННЯ РУСИ-УКРАЇНИ

Леонід ПОЛТАВА

ТИСЯЧОЛІТТЯ . . .

Кантата на прославу Хрищення України-Руси
(До уваги композиторам)

*Присвячую Нескореному
Валентиніві Морозові*

Над могутнім Дніпром —
Могутній Андрій Первозваний:
»Хай відходить п'ятьма з Перунóm,
Бо зі мною приходить світання!
Тут, на київських горах, Господь
Ставить город і ставить Державу —
Хрест осяє ваш вічний народ,
А ваш князь убереться у славу!«

Олега,
Ольгу,
Святослава
Осяяв Правдою Господь,
А Володимира Слава
Вже озолочує народ!
Дуліби,
Сіверці,
Поляни . . . —
Один народ життя кує . . .
Від моря і Дону
Ген до Сяну
Європи лицар устає!

Нова країна — Україна,
Новітня Русь росте в імлі,
Осяяна новим промінням,
Новою Правдою землі —
Хрестом Господнім осяяна,
Чудова з думки і з лица,
Як Первозванний — Первозванна:
Дочка Всесвітнього Творця!

Темними хвилями — торки й хозари,
Круки розлуки — турки й татари,
Конфедератки, гуни-москвини —
Чайкою б'ється моя Україна . . .
Чайкою б'ється та не здається,

Не відступає святих звичаїв,
Божая Мати кулі нам носить,
Кулі нам носить, Господа просить:
»Ой, заступися, як за Почаїв!«

Уповають народні уста
На Безсмерття Христа.

Ходить вістка в народі жива:
Через шаблю здобудем права!
Через шаблю здобудем права!

То не сиві карпатські орли —
То гетьмани козацькі пройшли.
Прогриміли залізні полки —
То Герої-Січовики,
Продзвеніла розпечена мідь —
То Петлюра учив говорить,
Коновалець, Бандера учив,
Щоб навіки народ мій ожив!

І вже янголи чути з небес:
»У Чупринці наш лицар воскрес!«,
І шепочуть народні уста:
»Треба нам і меча і хреста!«
Нам Архангела Гавриїла —
Не навік же неволя обсіла!

Ми не йшли із мечем —
І зайшлися плачем,
А неволя пече, ой пече! . .
Буде бій,
Буде бій грозовий!
Боже! Ти поведеш нас на бій!

Вже нова Україна встас,
Виринається з мертвих снігів.
Кожний човник хай швидше пливе
До Дніпра золстих берегів!

Древній Галич, зелена Волинь,
Буковина, Карпати-розрада,
Лемківщина, Кубань . . . —
Кожний син
На останню збираються раду:
Вдарим дружньо — за Київ — столицю,
За омріяну Волю-Державу,
І злетить Україна-орлиця,
У Господню зодягнена славу,
У князівську зодягнена славу!

Синьо-жовтими барвами Волі —
Вже палає Тризуб вогнем.
Україна на рідному полі —
З українським зустрінеться днем!
Не вклонились чужинним кумирам,
До чужих по чуже не пішли, —
У осяяній Господом вірі
Вже випростовують крила орли!
В наших душах зростає Держава
Наша істина чиста й проста:
Буде Київ, і воля і слава
У Державі Меча й Хреста!
Слава, слава, слава
У Державі Меча і Хреста! —
Буде Київ, і воля і слава
У Державі Меча і Хреста!

Нью-Йорк, грудень 1979 р.

*Патріарх Отець Йосиф під час Архиєрейської Служби Божої
в Сікстинській каплиці. За патріархом Папа Іван-Павло II.
(Надзвичайний Синод)*

УПЦ І УКЦ — НЕВІД'ЄМНІ ЧАСТИНИ НАЦІОНАЛЬНОГО ОРГАНІЗМУ

(Частина Звернення)

В журналі «Українське Православне Слово» ч. 5/1980 появилось Звернення Ієрархії УПЦ за підписом митр. Мстислава, архиеп. Марка і архиеп. Константина, присвячене Помісній Українській Католицькій Церкві. Цю частину передруковуємо для ознайомлення читачів нашого журналу. — Ред. «В.Ш.».

*

»Події, що відбулися в Українській Католицькій Церкві в останніх місяцях минулого року і, як здається, не дійшли ще до свого завершення, викликали тривогу, біль і жаль також і в серцях Української Православної Церкви.

З допущу Божого, обидві ці Церкви, що вільно існують і діють лише поза межами України, у наслідок історичних процесів, стали невід'ємною частиною нашого національного організму. Тож зрозуміло, що стурбовання наших братів-католиків, спричинене самовладним і рішучим поступованням Зверхника Католицької Церкви, викликало стурбовання і в православних українців. Тут справділося вчення Ап. Павла про те, що страждає увесь організм, коли хворою стає окрема частина тіла. У даному випадку мова про усе тіло нашого єдиного побожного народу.

Тому, у теперішній тяжкий час у житті всієї Христової Церкви і в житті наших обох Церков, у час, коли обидві Церкви на Батьківщині переслідуювані ворогом Бога і людини, коли там заборонено зовнішній вияв їхнього існування й дії, коли хресний шлях українського народу стає все більше страдницьким, ми — Ієрархія Української Православної Церкви у СШАмерики — вважаємо за свій обов'язок виявити наше розуміння останніх жалюгідних подій у житті нам братньої у Христі Української Католицької Церкви, а саме:

1. Довголітні прямування і заходи Ієрархії Української Католицької Церкви здобути в лоні Римо-Католицької Церкви автокефальний статус і устрій, не здійснилися, будучи знехтувані тими чинниками Ватикану, від яких це залежало;

2. Знехтувано і побожне бажання тих Архипастирів Української Католицької Церкви, які страждали, трудилися і постійно дбали, щоб їхнє серце билось у такт з серцями великої більшості вірних їхньої Церкви.

Велінням Господнім, історичні події можуть іти шляхами випробування, що їх не схопити досвідом одного покоління. Відноситься це і до постійного вигравання українського питання у східній політиці великих держав і великої Католицької Церкви. Як

досі, ані Москва, ані Ватикан і Варшава не бажають сповненої життям Української Католицької Церкви. Так само вони вороже ставляться до відродження Української Автокефальної Православної Церкви на нашій Батьківщині та до Її наявності в країнах вільного світу. Поступки Ватикану Українській Католицькій Церкві йдуть покищо лише і виключно по лінії певних можливостей у мові і культурі.

Ми, православні, що зазнавали таких самих знущань у 1917-30 роках та в роках 1941-45, і пішли врешті шляхом церковного самовияву, глибоко і з болем відчуваємо турботи своїх братів-католиків. Ці турботи притемнили їм і нам радість цьогорічного Великодня — Свята Воскресіння Господнього. Проте, не попадаймо у зневіру, навпаки — зміцнімо нашу віру в Боже Провидіння, що немічне лікує, а недостаюче поповнює, та вже тепер відчуймо грядучий Великдень обох віроісповідних галузів великого Христового українського народу.

Нехай же, у взаємній відданості і любові, той майбутній Великдень вже і нині просвітлює наші серця, щоб гідно зустріти недалеке вже тисячоліття пришествя Христа і на Землю наших прадідів, дідів і батьків!

Христос Воскрес!

† Митрополит Мстислав

† Архиепископ Марко

† Архиепископ Константин

Квітня 14-20, року Божого 1980-20
Оселя Св. Ап. Андрія Первозванного,
у Вовно Бруку, в СШАмерики.

ЧИТАЙТЕ!

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ!

ПОШИРЮЙТЕ!

Суспільно-політичний тижневик

»ГОМІН УКРАЇНИ«

Видає Видавнича Спілка »Гомін України« з обм. порукою в Торонті, 140 Bathurst St., Канада.

»ГОМІН УКРАЇНИ« — заступає позиції революційно-визвольної боротьби і наголошує потребу усунення з нашого національного світогляду ворожих ідей та шкідливих впливів на справу визволення.

»ГОМІН УКРАЇНИ« — подає вісті з життя українців в Канаді і цілому світі, а зокрема найновіші вісті з життя в Україні.

»ГОМІН УКРАЇНИ« — містить сторінки літератури і мистецтва, молоді, жіночих об'єднань, спорту і т. д.

»ГОМІН УКРАЇНИ« — містить оголошення, реклами підприємств, помагає в розшуках рідних і знайомих.

Передплату у Великій Британії приймає:

Українська Видавнича Спілка
200, Liverpool Road, London, N.1. 1LF

о. д-р Іван ОРТИНСЬКИЙ

ДАВНЯ ЄРЕСЬ — ДЖЕРЕЛО НИНІШНЬОГО ЗАПАМОРОЧЕННЯ

Чи знаємо, що це марксизм-ленінізм?

Є люди та народи, для яких марксизм-комунізм не був ніколи таємницею. До таких належить Україна й превелика частина українців. Вже від самого початку існування батьківщини «нового людства», український народ мав незавидне «щастя-змогу» розгадати страшну загадку, пережити на своєму вже зболеному тілі жахливу дійсність «раю на землі». Щобільше, великий син України, Іван Франко, в співзвуччі з найбільш освітленою та прозорою мислею того часу, ясно *предбачив* та окреслив справжнє обличчя большевицького сфінкса ще далеко до його появи. Їхнім стремлінням було, щоб та кровожерна ідеологія загинула природною смертю, до якої той потворний недолюдок був призначений нормальним законом властивого поступу та закономірністю істинного розвитку людини. Зрештою, так і було б сталось, якби не штучне відживлення тими, хто був заінтересований його животінням.

Сталось, однак так, що не зрозумілим для нас збігом призначення під це гнітюче червоне колесо смертоносного мрякобісся попав саме український народ, народ якого духовість, історія, традиція та настанова зовсім протилежні світоглядіві, несумісні з такою ідеологією, чужі та далекі такому світовідчуванню. Бож ознакою кожного українця, який уміє свobodно думати та який має відвагу вільно висловитися, є його природна відрaza, рішуча ворожість, непохитна непримиримість супроти марксизму-комунізму. Українця не треба переконувати, не треба вчити, не треба йому доказувати, на чому полягає комунізм. Бути українцем, тобто бути свідомим, чесним, розумним, послідовним сином українського народу, значить розуміти, що таке марксизм-комунізм і всеціло протиставитися тій ідеології. Українець і ворог комунізму — це два поняття, які ототожнюються. Той, хто палає любов'ю до своєї рідної української землі та той, хто визнає себе воюючим марксистом — це два суперечні поняття, яких ніколи не можна погодити.

Ота наочність бачення та ота наявність переконання викликає в українців та в їхніх сусідів, що зазнали «благ» Великої жовтневої революції, обурливе здивування та досадне розчарування в тому, чому людство, чому культурна Європа, вільні народи світу, країни, які стремлять до національної незалежності та політичної свободи, прагнуть добробуту і які говорять про краще завтра людства, — досі ще не пізнали, що дійсно та властиво є марксизм-комунізм. Чому не розуміють? Чому по так численних доказах, неодмінних викриттях і незаперечних очевидностях вони ще не

вірять, ще вагаються, ще не здають собі вповні справи з того, що діється? Що стоїть на перешкоді? Де причина? Навіщо ждуть?

Дуже знаменним для насвітлення такої ситуації являються слова іранського шиїтського провідника Хомейні: «Деякі ліві елементи — це дійсно сатанічні сили, які виказуються набагато гіршими за шаха». Шкода, однак, що до такого висновку приходять мусульманський релігійний провідник Ірану щойно тепер, так пізно.

Якщо вчора ще дехто міг сумніватись, то сьогодні для нікого не може бути таємницею, що комунізм та марксизм, який є його теоретичним обґрунтуванням, являється успішним, вигідним та осучасненим засобом до захоплення влади. Не йдеться тут про правління, ціллю якого є впорядкувати політичне життя, розв'язувати соціальні питання, викорінювати несправедливість, наводити лад, впроваджувати більш людські, гуманні, розсудливі та раціональні прийоми співжиття людей, визволити людину від відчуження, зробити її вільною, щасливою, певною, і звільнити її від насильства та експлуатації. Нічого з того всього, про що так наполегливо та настирливо горляють бундючні заяви та підслесливі обітниці нового вчення, що замиготіли «спасенною надією» перед змorzеним людством — не сповнилося. Йде тут про ідеологічну систему та конкретну, точно оброблену методу, які, з однієї сторони, ніби усprаведливають, а з другої — дозволяють здобути та вдержати режим абсолютного самовладдя однієї особи, або групи людей: безжалісних ідеологів, жорстокосердих функціонерів, бездушних апаратчиків, хитрих опортуністів та лукавих кар'єристів. Кляса з пірамідальною побудовою, яка насильством, злочином та терором панує майже над кожною людиною, поневолює так свій народ, як і всі інші їй підкорені, загарбані народи, і врешті зміряє поширити свою владу на щораз то більш численні країни аж до підкорення усього світу. Комуністичні устрої — це, отже, не тільки зміна однієї влади на інший зразок правління, але це повернення до найбільш відсталого самодержавства, до найбільш безконтрольного та безкомпромісового тоталітаризму, що їх знає історія. Щобільше, — це й водночас безсумнівне переверщення та безлічне удосконалення минулого державного беззаконня. А втім, Москва стала найбільш проречистим речником, найяснішим зразком нового витонченого закону джунглів чи джерелом надхнення для тих, які в погоні за кімнатою, де знаходяться командування. А це все означає, що комуністичні держави не можуть творити одностайного моноліту, який поєднував би пролетарів усіх країн та народів у щільнозамкнутому марші вперед. Ціллю кожного комуністичного правління є збереження своїх власних інтересів, захисту своїх привілеїв, зміцнення своїх імперіялістичних амбіцій, здійснення своїх гегемоністичних та колоніальних затій. Тому й не диво, що марксизм чи комунізм стає постійним вогнищем заколотів, неспокоїв та непевности. Не

буде й дивом, що й можливий вибух катастрофічного світового пожежу може статися не в наслідок різниць між вільним демократичним і тоталітарним комуністичним світом, але наслідком антагонізму поміж самими марксистськими країнами, які взаємно себе поборюють, бо їхні настанови зовсім протилежні до того, що вони проголошують та на що покликаються.

Покищо немає ще жодної логічної та доказової підстави на те, щоб глядіти іншими очима на комунізм чи на комуністичні партії у вільному світі. Їхньою метою є дійти до влади тією самою дорогою як інші вже до неї дійшли. Вербують людей з різноманітними настроями, стремліннями, вимогами, направленнями та уявленнями. Діапазон їхнього прозелітизму, коливаючись, сягає аж по скрайне крило терористів, що займають особливе місце та набирають питомих значення у діях комунізму-марксизму. Дарма, що вони іноді виявляють деяку окремішність, неортодоксальність та незалежність від комунізму і час-до-часу йдуть двома відмінними шляхами, все таки вони виводяться з того самого джерела, тісно між собою пов'язані та остаточно й в основному ведуть до тих самих наслідків. Терористи, звичайно, приготавляють терен для комунізму, ставлять мости для його походу.

Коли скритий терор виходить на яву, коли обмежене насильство стає повним, коли злочини узаконюється, коли тероризм спорадичний стає державним тоталітаризмом — то це комунізм при владі. Коли проти визискування, несправедливості та розбою нема жодного захисту, жодного порятунку та жодної апеляції — це диктатура пролетаріату. Коли стражданням та уярмленню немає кінця, коли неправда та абсурд ликують, коли безжальні кліщі деспотії кидають людину у відчай безвихідного безсилля — це торжество «визвольного» марксизму-комунізму.

Тероризм та комунізм — невіддільні; марксизм та тоталітаризм — нерозлучні; деспотизм-тиранство та марксизм-комунізм невід'ємні.

Виникнення викривленого світогляду

Проте причин, чому, всупереч усьому тому, та не зважаючи на масові вбивства, геноциди отих апокаліптичних картин нелюдських звірств, які супроводжують комунізм у дії, — спостерігаємо в сучасному суспільстві, в сьогоднішній цивілізації нахили, течії та нуртування, які сприяють марксизмові, його піддержують, або, принаймні, гнуть перед ним, хиляться до нього, або не протиставляться йому як слід, — треба шукати глибше та далі.

Питоною прикметою людини є те, що вона не є задоволена з того, чим вона є тепер і їй не вистачає того, що вона тепер має. Теперішнє її існування позначене протиріччями, стражданнями, несправедливістю, злом, непевністю та всім тим, що противиться її щастя, чого вона не хоче та чого не може зрозуміти. Тому

вона прагне вийти з цього зачарованого кола. Однак її бажання не обмежується тільки до усунення зла та поладнання суперечностей, а йде набагато далі: осягнення повноти задоволення, досконалої дійсності, стану щастя і т. д.

Хоч впродовж довгих віків людина силкувалася поборювати протилежності, з якими зустрічалась, щоб краще влаштуватися, то все одно вона не пред'являла повної розв'язки всіх проблем, з якими було поєднане її земське життя. Це не означало цілковитої відмови від жати щасливішого існування, але, в основному, з свідомістю, або з якимось менш визначеним відчуттям, це здійснення її природно-законних жадань переставлялось у потойбіччя.

Передчуття та передбачування позагробового щасливого життя, ідея та віра в нього заспокоювали до певної міри людину та давали в житті індивіда і в загальному суспільному довіллі просту, але рішучу й достатньо вичерпуючу відповідь на найбільш пекуче питання. Тому то оте найбільш пекуче не вибухало з їдкою злободенністю та з бурхливою навалністю, а, еventуально та припадково, могло обмежуватись до поодиноких епізодів, або виринали в засязі особистих переживань і досвідів.

Проте в такому духовному ставленні та в такому світосприйманні наступила переломова зміна. Почалась вона від двох століть, симптоми якої можна добачувати вже скоріше, а передусім у гуманізмі епохи Відродження, ба, навіть, в античному світі.

Людина починає глядіти на себе, віднаходити в собі джерело, суть та предмет для створення кращого існування, ставати центром усього зацікавлення, шукати біля себе розв'язки на її питання. Визнавати тільки те, що бачить, чує та розуміє. Не довіряти іншому та не хотіти ждати на ясність потойбіччя, бо її нетерпеливість вимагає сейчас, тут і вже тепер.

Філософічне мислення супроводжує оте нове відчуття, поглиблюючи та обґрунтовуючи його теоретично. Але, перш за все, розвиток науки зроджує нові сподівання та сприяє напрямові, який стає щораз то більш нав'язливим.

Було б, однак, неправильно думати, як це іноді твердять, що наука була безпосереднім та головним відповідальним за такий оборот духовної настанови нашої цивілізації. Справжня наука не була і не могла бути причетною до такого звороту. Це очевидне для кожного, хто уважно й об'єктивно розглядає події.

Проте є незаперечним фактом, що на місце релігії прийшла ідея поступу. Поступу в усіх ділянках. Не тільки природничих наук, але й суспільних, наук про людину, про її світогляд, про її співжиття, про її майбутність. Людина зачаровується та захоплюється поступом своєї науки. До нього звертається всеціло, на нього покладає усі свої сподівання, очікує того, чого прагне й чого досі не зуміла осягнути. Він (поступ), видвигається як цілющий талісман для вирішення проблем людського існування,

відповіддю на всі питання, які досі не мали відповіді, засобом до віднайдення щастливості, ключем до розшифрування змісту життя, а тим-то й знаменником, який підкреслював би гідність дорізої людини.

Не зважаючи, одначе, на те, що саме християнство створило передумови для справжнього поступу та було колискою буйного розквіту науки, збігом обставин зродилось хибне переконання, що релігія — це непримиренний суперник та завзятий ворог поступу і науки. Мовляв, релігія і поступ — це два протилежні світи, які взаємно не можуть знайти спільної мови. Отже, релігію треба поборювати, як реакційну, відсталу та темну силу. Власне кажучи, не тільки релігія сама в собі являлась несполучною з поступом, але вона як та, що була пов'язана з минулим, яке відкидалось, і як та, що висловлювала давньоминулу традицію, яка тепер в очах прогресу тратила усе своє значення. Тому й відповідь та дороговкази, які походили від релігії, викликали підозріння, ставали предметом нетерпимости. Така упередженість, такі пересудки та таке переконання стали отим вразливим самообманом та тим проймаючим міражем, які глибоко вкарбувалися у хід подій та які виявилися одним із суттєвих стрижнів нашої епохи, позначаючи її обстановку та стаючи підложжям для багатьох здебільша негативних явищ нашого часу.

Отак ідея поступу як різке протиставлення минулому, як рішуче глядіння уперед стає основною настановою людини, її новою релігією, псевдорелігією. Проте істотне вістря поступу спрямовується до соціального питання. На ньому зосереджується уся увага та ради нього всі зусилля. Усі інші ділянки стають підрядними, вони або підпорядковуються цьому ідеалові, або їх втягається силоміць до служіння йому. Він визначає правильність чи неістинність дії, мислення, відчуття та діяння. Перевага соціального питання у відношенні до поступу стає щораз більш навалююю, все більш насильницькою, всюди домінуючою та всеохоплюючою. Поступ починає бути однозначним з соціальною проблемою. Бути поступовцем — значить бути поборником соціального прогресу. Все міряється під тим означеним кутом. Глядиться на дійсність вже не спокійними очима безстороннього спостерігача, не холоднокривним зором раціонального об'єктивіста, не як той, хто шукає повної правди, але крізь призму того, що все спроваджує до соціальних та економічних проблем. Таким чином не бачиться минулого, теперішнього та майбутнього в правдивому світлі, але в дещо викривленому, менш чи більш спотвореному стані — тобто, так би мовити, в лівому навітленні. Адже ж називається лівими тих, чиї світосприймання зумовлені скрайніми соціальними поглядами. Назва «лівий» походить в дійсності від того місця у парламенті, де радикально-соціалістичні політики займали місцея.

Отож те, що являється »лівим«, що є звернене до нової соціальної дійсности, являється добрим, позитивним, а все те, що не зриває з минулим, не взиває до основних соціальних перемін та не включається всеціло в новий світогляд, стає недобрим...

Цілеспрямування лівих

Що ж вона, властиво, хоче і що вона насправді означає?

Її первісною ціллю та початковим девізом було, мовляв, визволити людину від відчуження, в якому вона знаходилася, віддати їй повну свободу, звільнити її від визиску та поневолення. А це означало створити нове суспільство, суспільство без хиб, досконале, довершене, сильне, в якому людина почувалася б щасливою, бо віднайшла б у ньому все те, чого бажає, а остаточно й змісл свого життя. Таким чином, себто розв'язкою соціально-економічних відносин, лівих змріє віддати людині те, що в неї забрано, тобто відкинення віри та надії в повноту потойбічного життя: віддати тепер таки тут, не ждучи та не довіряючи обітниці, якої не можна емпірично перевірити, а волюючи обмежитись до земського раювання.

Не є, однак, сумнівним, але навпаки певним, як це досвід та здоровий глузд підказують, що таку ідеальну мету на цьому світі не так легко досягнути. Можна завжди шукати кращих доріг, виправляти давні недомагання, поліпшувати, але рецепти для цілковитої розв'язки проблем людського існування немає. Положення людини таке, що на цій землі вона не зможе бути вповні задоволеною та щасливою. Можливості її насолоди обмежені, а вимоги — безконечні, перепони та труднощі — незлічені, безпереймні.

Тому, глядячи на остаточної ціль такої настанови, вона являється утопією, фантазією, вигадкою, побожним бажанням, блаженним мріянням, нездійсненною уявою. Промовистим доказом цього є теж значуща замітка, що ідеологія »лівих« не висловлює ясно та точно на чому мало б полягати щастя людини в майбутньому довершеному суспільстві. Щобільше: не каже коли воно прийде, а що ще більш дивовижне, непевне та байдуже — чи та мрія взагалі зможе колись здійснитися. Це значить, що лівий мрійник-фанатик не може уникнути наявности суті своїх стремлень та здає собі справу, що йому ходить таки про утопію. Але це його ніяк не знеохочує і не перешкоджає йому далі ступати по вибраному шляху та боротись за визначені ідеали. Міт, який створила ліва ідеологія, стає потужнішим як заклики, що походять від дійсности. Він (мрійник-фанатик) каже на ніщо не дивитись, все відсувати.

Зустрічаючи, отже, дійсність, яка суперечить утопії, ліва ідеологія вважає існуючий лад за перешкоду, яку конче треба знівелювати. Тому нищить кожний порядок, кожну існуючу дійсність, кожну новопостаючу дійсність, бо жодна не відповідає тому обра-

зові, який ставить її у ява. Зрештою, вона завжди буде руйнувати, бо ніколи ніщо не згасить жаги мрійливого фанатика. Це немов лавіна, що з постійно бистрішим ритмом рухає світ, людство. Іншого виходу оце мріяння не має. Це його безвихідна логіка. Зупинка була б застоєм і затишшям, які ставали б джерелом відчуження та самообману. Спираючись на загальнолюдській пристрасті, яка стремить перейти межі можливого та подолати обмеження, які ставить світ, вона дає перевагу тому, чого нема над тим, що є, а хвалиться, що вона динамічна.

Проте динаміка обмежується до нищення, бо жодних конкретних зображень, плянів чи хотінь побудови кращого майбутнього в тому немає. До речі, не ходить тут про поступ, ані про справжнє досягнення, але про надію, яка безупинно вириває, надію аби віднайти пункт Архімеда, який учинив би можливим змінити орбіту сузір'я, яке визначає долю людства. Очікується чуда, яке неначе за помахом чарівної палички доконало б здійснення утопії.

Щоб «скок людства з царства конечности до царства свободи» міг збутися, немає жодного розсудливого обґрунтування, а тільки віра, що станеться щось несподіваного надзвичайного.

Оте динамічне шукання нового, що походить від відризи, ворожости та категоричного протиставлення минулому й теперішньому, розгортається в найрізномірніших виявах нашого часу, охоплюючи сливе всі ділянки сучасного суспільства. Скрайній його вислів — це фізичне нищення, морд, грабунок, терор. А перш усього — революція. Стремління до нових фаз постійної революції робить її перманентною, безперервною. Вона стає тоді отим найбільш потужним засобом, який прискорює падіння дійсності та отим емоціональним прийомом, який найвиштовхніше з'ясовує неспокій жаги утопії, яка ніби мала б довести до спокою, коли все досягнеться й втихомириться, а непередбачене зведеться до неухильної суспільної математики, тоді для лівого мрійника сповниться вимріяна будуччина — утопія.

Культура — цитаделя лівиці

Однаке властивою основою і справжнім речником «лівиці» не є практичний чин, політика чи революція. Дійсним джерелом та правдивою душею лівої ідеології являється нинішня культура, інтелектуальне життя, та ніби свободна і свавільна гра поняттями.

Культура вважає себе вищою від політики, незалежною та віддільною від неї, але в дійсності вони між собою невідлучно пов'язані. «Вони сповіщатимуть майбутність для людського роду. Вони захоплюватимуть суспільство словом, вони розвиватимуть поетичну сторінку нової системи... Мистці повинні вносити рай на землю і ця система негайно наступить», — писав двісті років тому Сент-Сімон. Нинішні ідеологи нової лівиці не інакше го-

ворять. Замість углиблюватися в буття, нинішня культура силкується зобразити майбутність.

Ліва культура, відкидаючи всі моральні, політичні та інші норми, стає екстратериторіальною і тому спроможна панувати над іншими царинами. Завдяки вірі в свою винятковість, утопічній лівиці пощастило перетворити культуру в знаряддя політичної сили. Ходить тут про вичавлювання, шантаж. Шантаж, якому власті, установи, партії не можуть протиставитись аргументуванням та доказуванням: лівиця остається на іншому рівні, стоїть на іншій площині, де політична мова її не досягає. Університет, твердиня культури, стає цитаделлю революції, з якої розгортається атака з ціллю знищити суспільство, коли існуюча влада старається уникати безпосереднього лобового удару. Важливі культурні ділянки: школа, телебачення, театр, преса тощо виступають як суперники держави, як самостійна влада, яка не тільки авторитет, а й правомочність ставить під знак питання. У висліді того, правління знаходиться під загрозою не чужої зовнішньої небезпеки, але прямо внутрішнього культурного клімату. Органи влади, які шукають політичної розв'язки для проблем свого народу або для міжнародних питань, остаються в обличчі того старомодними, відсталими та реакційними.

Лівиця опановує культуру. Культура стає лівою. Ідеологія лівих верховодить політичним життям. Згодом, крок за кроком, культура стається революцією. А та перетворюється у терор. Культура стає механізмом, який передає утопічні вартості, ціллю яких не є дати правильне насвітлення справам та справжнім цінностям людини, але їхнє розкладання, а за тим розпад людини, яка їх творить. Звідтіля терор усюди, де досягає культура, що нівечить усі цінності та поняття, які досі були живі, загальноприйняті та законні.

У минулому предметом культури була людина такою, як вона є, її глибини, її стремління, її суттєві риси. Культура, яка її зображала, говорила про неї, рисувала її тілесний та моральний образ, була різнобічна та мала тисячі облич, як — теж людина. Сьогодні культура як починання до побудови ідеальної спільноти заперечує людину як істотне буття, яке вартує уваги. Вона визнає людину в її властивості як суб'єкт. Терористичні та революційні вчення сучасної лівої культури ізолюють людину в порожньому світі, що не має змісту. Вони розчинюють центр людини, а тоді марксизм, екзистенціалізм, психоаналіза та структуралізм зводять людину до складових частин, у яких вона не може себе розпізнати. Або, коли оці науки зменшують її, аж доки вона зовсім не розпадеться у структурі, яка від неї є незалежна та яка її гнобить. Людина, мовляв, не творить історії, але суспільні структури «чинять її» (людину). Ціль — (людину в суспільстві) розчинити та звести до все більш механічних правил як до передумов її імовірності.

Людину, екзистенціально зубожілу, робиться об'єктом досліду, як щура в його лабіринті, та перетворюється її тільки в співробітника утопії.

Така культура не є вже свобідним розгорненням почуттів та талантів, але служінням моді, яка глядить, аби зміст відповідав направленню лівої ідеології. Все, що продукується в тисячах видозмін, скеровується до одинокої виключної теми: спільне людство теперішності, яке завтра стане сяючим братерством вільних людей.

Стереотипні мислі та одноманітні поняття, що їх ліві інтелектуалісти розповсюджують, не конче мусять бути проникливими та оригінальними. Ходить тільки про успіх. Рушійною силою та змістовою настановою являється насильство моди. Мода диктує, вимагає, тягне, панує, тероризує. Мода лівих ідей, лівих направлень, лівих цілей. Карл Маннгейм, лівий інтелектуаліст, висловлюється так: «Здається, що поява специфічно модерного суспільства неначе залежить від того, щоб деякі класи посвячувалися розвалові існуючого суспільного порядку. Мислення цієї класи при тому мусить бути абстрактним».

Етика — жертва лівої культури

Одними з перших та найбільших жертв такої культурної ідеологічної обстановки стають мораль і етика. Якщо порядок світу треба розуміти на підставі того, чого ще немає, то й мораль стає знаком для майбутности. Тому, коли хочеться змінити людське становище, то наперед людина повинна змінитися відповідно з не-вічним, але з видимим масштабом, який відповідає вимогам теперішнього утопізму. Відтепер переборення означатиме вже не подолання себе самого у зв'язку з потойбічністю (Метаноя), але буде перемаганням політичної та соціальної обумовленостей. Етична норма переноситься з трансцендентного-потойбічного на іманентне-туземне, й мораллю стає те, чого вимагає «справа», тобто те, що приказує інтерес партії, чи наказ начальника. Точно, як недавно тому голосила мораль Червоної гвардії: «Не поборювати егоїзм у собі — значить бути невірним вождеві Мао». Дальшим наслідком нової лівої моралі, яка зриває з минулим стримуванням заборонами і табу — появляється статева свобода та розв'язання сім'ї під приводом рівності жінки та чоловіки. Тому, що сім'я становить основу єдності держави, її розбиття улегшує розлад інших пов'язань. «Утопію», як майбутню країну, уявляється без подружжя, тому воно повинно зникнути вже тепер, бо стоїть на перешкоді самоздійсненню та спричинює «травматичні ситуації» через обмежування статевої свободи. На місце подружжя висуваються пробні одруження, якими діти водночас звільняються від підкорення батькам. Суспільство мало б зайня-

тися піклуванням колективного виховання дітей. Людина утопічного лівого майбутнього — це людина, яка віднайшла свою природну приємність. Вільна любов, цілковита розбещеність, машина-мораль, груповий секс, інстинктові релігії, змішані з поганськими обрядами та з культом плодючості («ерос»), скасування одягу, замилювання в наготі, спільне мислення та «внутрішній простір» (порожнеча, яка виступає на місці Бога) — це, крім знесення приватної власності та гроша, типова частина сучасного інтелектуального краєвиду.

Наступ на виховання, на школу та на мистецтво

Не менш важне поле лівиці — це виховання та школа. Їх береться під потужний огонь обстрілу, бо вони, кажеться, повинні служити майбутньому. Виховання мало б бути так направлене, щоб вже тепер можна було школі та університетові накинути форми нового суспільства.

Першою прикметою такого виховного та навчального напрямку є рівність співучасників. Що означає заперечення стосунку між учителем-учнем, ба навіть нахил до перевернення такого відношення. Другою — залишення існуючих фахів та дисциплін на користь нових та перемінених, яких, однак, не можна систематизувати. Третьою — в ім'я нез'ясованої діалектики, відкидування того, що з трудом змоглося увести в життя.

Рішаючим не є завести нову програму та новий порядок, але перетворення школи в постійний прихід та вихід, з усім тим, що, самозрозуміло, з такою обстановкою пов'язане: метушня команд, безконечні дебати та дискусії під час курсів та поза ними, афіші, потік слів. Одна з новопосталих університетських груп назвалася «базовою групою для знищення університету та знесення найманої праці». Ця група твердить, що університет, після перейняття влади робітничою класою, повинен зникнути як окрема установа, виключним завданням якої є поширювання знання.

»Інтелектуалізоване та насичене демократичним духом суспільство, — навчає лівий американський педагог Джон Діві, — не потребує вже більше традиційної школи як джерела знань. Роля майбутньої школи полягатиме радше на прищеплюванні учням демократичних засад та демократичного поводження».

Подібний погляд висловлюють збунтовані ліві студенти, для яких знання є ціллю їхнього наступу, подібно як і влада: розщеплення одного приносить з собою розколення і другого. Це значить, що демократизація знання вже більше не вистачає, установа та своєрідність її завдань мусять зникнути. Знаменним являється коментар німецького соціалістичного політика про причини та джерела терору: »В поодиноких університетах навчалось, що сливе все в нашому суспільстві є фальшиве та нелюдське. Цей

образ накреслили люди, які не зносять тероризму. Ці люди, однак, вплинули на молодих, зокрема на дуже ідеалістично наставлену молодь, яка рішила, що якщо вже так, тоді її вільно і потрібно змінити ситуацію насильством».

Проте не тільки школа, але все виховання, починаючи від малих дітей, перебуває під впливом духу лівої ідеології, яка вимагає знесення усіх гальмувань, заборон та всього того, що неприємне та заборонене. Ходить тут про т. зв. авторитетне виховання, що покликуються на Зігмунда Фрейда. Однак оцей славнозвісний учений каже щось зовсім протилежне: «Скажимо ясно, що є найбільшчим завданням виховання. Дитина повинна вивчати приборкування інстинктів. Дати їй свободу, щоб вона необмежено йшла за всіма своїми імпульсами — неможливо... Виховання мусить, отже, гальмувати, заборонювати, стримувати, й про це завжди, в усі часи, старанно дбалось». Деяко пізніше Фрейд додає: «Я вважав, що революційні діти ніяк не є побажаними».

На місце Четвертої Заповіді Божої нова педагогія наказує: «Ти не потребуєш шанувати ані твого отця, ані твоєї матері, ані твоєї батьківщини, ані твоєї рідної материнської мови, бо тобі буде добре тільки тоді, коли оце суспільство переміниться до непізнання». В наслідок того численні діти тиняються без цілі, а інші, пройняті порожнявою, шукають виходу в терорі та насильстві.

Ще іншою цариною, де ліва ідеологія розпаношується, є мистецтво. Спрямування утопії стремить, щоб існуючі форми та методи розложити, аж доки одинокою нормою залишиться свобода чинити те, чого хочеться та як хочеться. Завданням мистця є висловити те, чого немає, або те, що існує тільки в його внутрі, себто тільки суб'єктивне. Давні естетичні поняття та вартості відкидається. Залишаються лише два координати: суспільна вагомість й т. зв. чесність та справжність вислову. Але така справжність, яку міряється відношенням до соціального значення, є зведенням змістовних та просторих дій до жестів, а слів — до белькотіння, до крику, до тваринності, бо для неї бажається повернути, аби почати від стану примітивного, від нульової точки. Мистецтво ставиться недвозначно та неодмінно на службу утопії, а утопію визначається сексуальними поняттями. Нагота являється вихідним пунктом «нуль», бо одяг — це складова частина системи поневолювання. Безсоромність та непристойність стають водночас оголошенням та обітницею, під час коли змішування та злиття тіл у великому звірі висловлює наш майбутній стан.

Зловживання слів та понять

Мабуть найбільш зловісною, лютою та лукавою зброєю лівиці — це зловживання словником. «Лінгвістичні хитрощі», які там, де комунізм при владі, стають безпосередньою брехнею, цинічним сарказмом, безличним глуфом, насильством над правдою, підлим

реготом над людиною, — дають лівій культурі можливість вбитись клином та насунути мрячний туман, який розгублює та тероризує. Словам надається зовсім інший зміст від того, який вони означають, а поняттям інші окреслення. Одне кажеться, а інше є істиною. Тому вислідом такого словесного терору являється «вавилонське стовпотворіння», де один одного не розуміє. Ліві інтелектуалісти, вчинивши слова своєю виключною резервою, своєю виключною посілістю, не дозволяють сказати того, що хочеться, та того, що відчувається.

Оповідается, що, коли запитали давнього мудрого китайського царя, яких заходів він зміряє вживати, щоб в громадському житті встановити порядок, він відповів, що перш за все хоче віддати словам їхній змісл.

Наступ лівіці на свободу мислення та висловлювання йде по різних лініях, різноманітними прийомами. Перший такий прийом, що кидається у вічі — це називати, наприклад, «демократичним» те, що не є таким, бо є тоталітарним, диктаторським; говорити про «визволення», коли є ясно, що мова йде про повне поневолення; пропагувати «мир», коли насправді готується війну. Прикладів таких — безліч, тому й вітається з признанням появу тлумачних словників, які дозволяють обізнатися краще з новим «есперанто» — мовою лівіці.

Більш складною видозміною спотворювання понять та слів являється метода класифікації та спосіб думання, які походять від лівої ідеології, зокрема від марксизму, та які дією лівих інтелектуалістів глибоко вкоренились у культуру нашого часу. Вже педантичне наголошування отакого основного відрізнєння, як капіталізм і соціалізм, тобто протиставлення цих двох концепцій, перейняте від Маркса і позначається не тільки рабським наслідуванням, але перш за все — небезстороннім навітленням, яке викривляє справжню дійсність. Було б відповіднішим говорити про вільний, відвертий, парламентарний господарсько-політичний лад у протиставленні до диктаторського, примусового та самодержавного ладу.

Марксистська перестаріла термінологія та утопічна систематизація викликають неясності, непорозуміння та замішання, даючи привід новим лівим ідеологам та інтелектуалістам наводити інші ідеологічні метафори та творити нові, які не відповідають правді та не мають жодного відношення до дійсної обстановки, або її перекручують. Голосіння про «капіталістичне визискування пролетаріату», «наймане рабство», «відчуження через індустріяльний поділ праці», «споживчий терор», «прихований тероризм пануючого ладу», «індустріяльний тероризм», «нелюдська держава», «нелюдська цивілізація», «капіталістичні відносини» та багато ігших — це зумисне зусилля створити штучне враження, що у вільному та дійсно поступовому світі — все безладдя, отже тому

конче крізь цілковиті переміни простувати до утопії. Іншою поблизькою настановою ідеологічної підробленості лівої культури являється підступне оперування поняттями «фашизм» і «нацизм». Поняття «тоталітаризм» та «деспотизм» заступлено поняттям «фашизм», що повело за собою витиснення антитоталітарного через антифашистське розуміння демократії. Антифашизм — це, мовляв, антитоталітаризм. Наслідки такого «розширеного» прийому, якому й ліберальні кола не зуміли опертись — непроглядні. Суттєва різниця між демократією і диктатурою почала стиратися, а на її місце появилася альтернативна формула: соціалізм, або фашизм. Це призвело водночас до загострення критики демократії та її парламентаризму, де на державу глядиться як на знаряддя груп та клас, як на сукупність «структурального насильства», а законність «насильства проти насильства» вважається найбільшим виявом демократизму. В ім'я того ж самого почало робиться безумовною боротьбу проти капіталізму, колоніалізму, імперіалізму та расизму, які безперечно не можна не засуджувати. Але така критика перетворюється в тотальну ворожу ідеологію проти існуючих вільних волелюбних демократій.

Виключення поняття «тоталітаризм» уможливило при цьому не помічати та не звертати уваги на таку саму політику панування та поневолювання у лівих, а зокрема комуністичних країнах, які називають себе антифашистськими та соціалістичними.

Так то у визвольницьких рухах Третього Світу, де поняття вольності ще нічого не каже про їхній демократичний чи диктаторський характер, вже сама назва соціалізму вистачить усправедливити та замаскувати сливе кожну довільну ідеологію та першу ліпшу форму володіння.

(Закінчення буде)

Українська самостійницька політика мусить зробити належні висновки з того факту, що в московському таборі існують тільки сили крайньо ворожій справі державної самостійності України, і що під цим оглядом надалі маємо справу з одноставним фронтом большевиків й антикомуністичних московських імперіялістів. В такій ситуації кожне намагання звести українську політику до спільних позицій з московськими антирежимними силами є рівнозначне з намаганням довести до капітуляцій українських визвольних змагань перед московським імперіялізмом. Будь-які зв'язки з ворогом на такій плятформі капітулянтства були б злочином національної зради.

(Степан Бандера: З москалями нема спільної мови, «Перспективи Української Революції», Мюнхен, 1978 рік, стор. 404).

Петро БАЛЕЙ

ПРО »ДЕРЖАВУ В НЕВЛАСТИВОМУ СЕНСІ ЦЬОГО СЛОВА«

(Вийняток із праці »Обезвласнене суспільство«)

У »Критиці Гота-Програми« Маркс підкреслює, а Ленін повторює, що із хвилиною переможної пролетарської революції зникне класове суспільство і в наслідок того державна організація пролетаріату »не буде вже державою у властивому сенсі цього слова«, бо ця, ніби пролетарська, держава не матиме класових підстав експлуатації.

Це »не буде вже державою у властивому сенсі того слова«, себто в тому сенсі, який знайшов своє уточнення в політичних трактатах Монтеск'є, а тому насуваються два доречні питання:

а) Наскільки це теоретичне відрізнєння віддзеркалилося в державах комуністичного режиму?

б) Чи справді зміна ця на краще для підопічної людини?

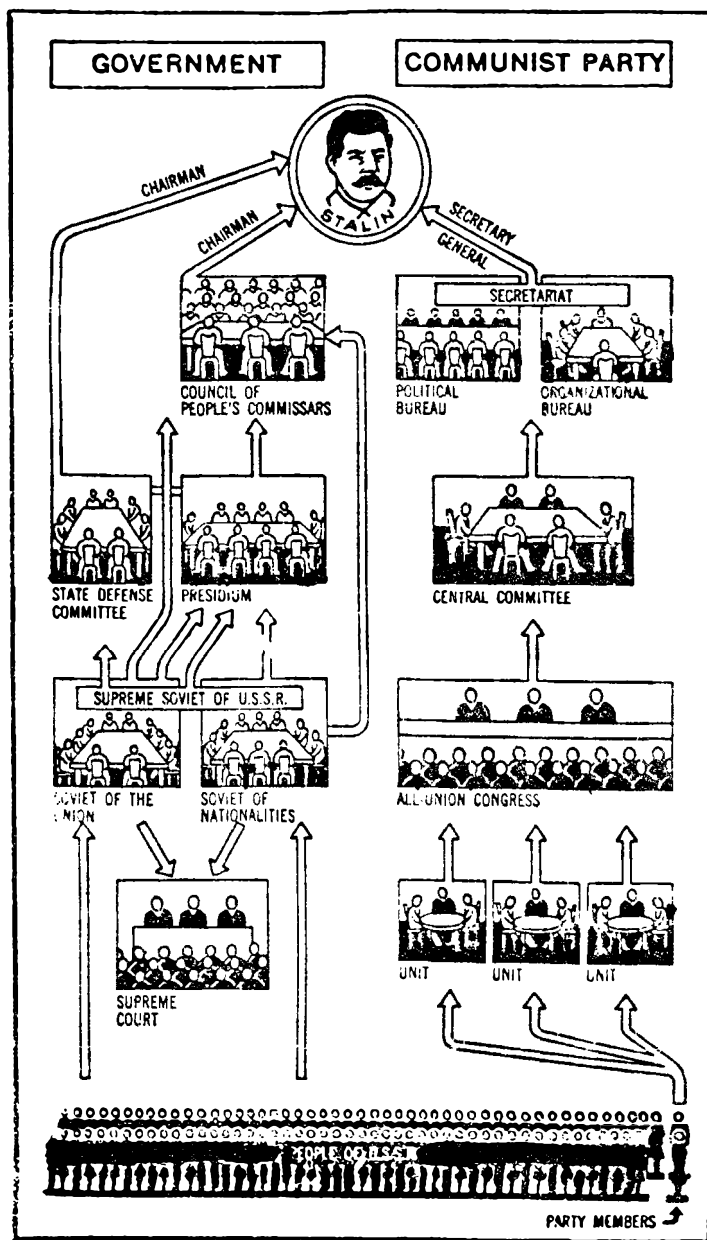
Щодо першого, ми, безперечно, знаходимо, що це не такі то вже пусті слова, як це на перший погляд здавалося б.

Під час одної з дипломатичних поїздок президента Ніксона до Москви, відбулася церемонія підпису обосторонніх домовлень щодо обмежень атомового зброєння і т. п. На одній із офіційних знімок в американській пресі всі мали нагоду бачити, з ким переговорював і підписував Ніксон свої домовлення: напроти нього сидів перший секретар всесоюзної комуністичної партії, Брежнев; за Брежневим стояв »президент« Советського Союзу, Подгорний, а за Подгорним, дещо збоку, стояв »прем'єр міністрів«, Косигін.

Щоб унагляднити, про що буде мова, подаю репродукцію із журналу »Лайф« структуральної схеми влади в Советському Союзі. Про те, чого ця схема не унагляднює, скажу пізніше. Зараз буде нас цікавити окремійність партійної організації від чисто державної ієрархії*.

Нижченаведена діаграма советської влади була вперше оприлюднена в американському журналі »Лайф«; до цієї праці вона узята з »Історії Соціалізму« Г. В. Лайдлера (стор. 429).

* Ця маскарада комуністичної диктатури під маскою демократичних інституцій державно-правного порядку не є виключно советським новотвором, або звихненням автентичного марксизму Леніном і Сталіном. Вона сягає своїм корінням часів Першого Інтернаціоналу, в якому Маркс, без уваги на те чи був обраний формально, чи ні, щоб заступати інтереси й вирішувати справи першої ваги, ставив себе так, як і всі його спадкоємці, в ролі фактичного диктатора, так у відношенні до самої організації, як і до всього пролетаріату. Пригадую його виступ супроти делегації німецьких соціалістів, про що він сповіщав Енгельса 18-го травня 1859 р., і про його вислів про ролі 1-го Інтернаціоналу в його особистих плянах до влади у сподіваній революції в Німеччині, теж у листі до Енгельса, 11-го вересня 1887 р.

Облудність цієї діаграми в тому, що від неї мається враження нібито партійна ієрархія тільки паралельна з державною, нібито вона не просочується в кожен клітинку державної бюрократії і то в домінуючій ролі на кожному щаблі влади і нібито диктатор «вибраний» в одна-

ковій мірі, так цілим населенням, як і партійцями, і що тільки почерез нього конкуренція за впливи може рівноважитися і причинятися до лібералізації режиму. Ця діаграма набагато точніше віддзеркалює *формальну* схему стосунку февдальної системи до королівської адміністрації в передреволюційній Франції.

Сталін, перший секретар союзної комуністичної партії, щоб, згідно із приписами конституції, очолювати структуру державної бюрократії, мусів поєднувати в собі авторитет і конституційні повноважності *предсідника Верховної Ради Советського Союзу*, *предсідника Комітету державної оборони* і *предсідника Ради народніх комісарів*, бо в Конституції з 1936 року немає ні місця, ані згадки про першого секретаря всесоюзної комуністичної партії. Нібито, партійна організація не має нічого спільного з інституціями державного порядку, які, начебто, спираються виключно на ціле громадянство союзних республік.

Спроба відділити першого секретаря комуністичної партії від усіх конституційних джерел влади після смерті Сталіна у практиці показалася недовготривалою. В усіх справах і появах так внутрішнього характеру як і зовнішнього, Булганін як «*прем'єр-міністер*» (1955–1958) був насправді тільки тінню Нікити Хрущова. Після відсунення Булганіна у стан спочинку, Хрущов, щоб користуватися повнотою влади за приписами конституції, вважав потрібним присвоїти собі становище голови Народніх комісарів, тобто становище прем'єр-міністра. Тоді ще перший секретар партії вважав за необхідне для своєї диктаторської влади і зовнішньополітичної репрезентації задовільняти конституційні вимоги.

Однаке тенденції, що кореняться в марксистській ідеології «наукового соціалізму», сприяли еволюції переваги фактичного стану речей над формальними в політичній практиці і наслідник Хрущов на пості першого секретаря, Брежнев, цілком уже цинічно нехтує основними параграфами советської конституції і не тільки всередині, але й назовні, виступає вже не як «*вибраний*» голова всіх республік, а з титулу єдино міродайного в советській дійсності уряду першого секретаря комуністичної партії¹.

Що ж унагляднює цей цинізм Брежнева під правно-політичним поглядом?

Унагляднює він те, що марксистська система «наукового соціалізму» — це тільки різновид февдальної структури й то, правдоподібно, в переходовій стадії, коли ще суверен з формальних тільки причин, вважає за потрібне покликатися на авторитет публічної, але закритої корпорації, себто комуністичної партії. Фактично ж доля окремих вождів другорядних і низових клітин партії залежить від фактичного суверена — першого секретаря партії, а колективна доля вождів всіх ешелонів залежить від фактичної влади першого секретаря всесоюзної комуністичної партії, тобто від того, що він залишається фактичним — хоч і не

1) Від недавня також як президент ССРСР.

завжди формально уповноваженим — менажером власника всіх елементів модерної держави, на поняття якої складаються три головні елементи: територія, населення й інституції правління — уряд.

Неофеодалізм марксистської структури відрізняється тут від класичного феодалізму тим, що у протилежності до класичного, який розвивався згори донизу — за формальним виявом волі суверена-монарха, — неофеодалізм марксистського зародка розвивається знизу догори і теж — за формальним виявом волі суверена-народу, згідно з демократичним принципом, якому ще з тактичних причин формально кориться узурпована марксистська влада.

Парафразуючи дещо класичний вислів Гегеля про історію, що його залюбки повторяли Маркс і Енгельс, повторимо й ми, що «історія любить повторюватися: раз у виді драми, а другий раз у формі фарси».

Тож оця фіктивність влади центральних інституцій державної ієрархії і цілковита підпорядкованість усіх її щаблів паралельним цілям партійної організації, яка вживає державну ієрархію, з одного боку, за вигідний інструмент для соціально-політичних експериментів, а із другого — як жертвовного козла за всі неуспіхи в тих експериментах, якраз і є цією зміною в «соціальній функції комуністичної держави» в порівнянні до всіх попередніх форм держави, про що Маркс натякав, але відмовився передбачити у своїй критиці «Гота Програми».

Форма модерної демократичної держави втратила свою ідентичність у формі свого комуністичного різновиду, а цей різновид, із черги, втратив усі атрибути державної суверенності в користь свого власника — комуністичної партії — в межах своєї власної території. *І власне в тому відношенні до суверенітету держава комунізму «не є вже державою у властивому сенсі того слова».*

І цікаво відмітити, наскільки практика «соціалістичного реалізму» в ділянці міжнародної політики вплинула на притуплення відчуття законності і правопорядку в чільних представників західних демократій. Невже ж Ніксон не здавав собі справи з того, що на випадок нової палатної революції в Кремлі, спадкоємець Брежнєва зможе наказати «урядові» Советського Союзу відказатися від усіх зобов'язань Брежнєва, на підставі конституційних «формальностей», які не дають повновластей першому секретареві, Брежнєву, підписувати ті домовлення, бо конституція Советського Союзу не передбачає такого уряду з авторитетом рішати про державно-внутрішні справи, а тим більше про справи міжнародних зобов'язань.

Щодо другого питання, то не потрібно надзвичайної інтелігенції, щоб побачити, що ця обіцяна Марксом зміна в характері держави не виходить підопічному громадянину на добре. Передусім той громадянин став правно-політичною фікцією, а реальністю є член партії. Як фікція, він є автором і творцем ієрархічної фікції над

собою, яка не має жодного значення, ні сили захищати його інтереси, а, навпаки — вона є тільки надзвичайно вигідним інструментом його власного і комплектного поневолення реальністю, тобто партією. Реальне суспільство — це партія. І це також не витвір чисто советської дійсності, бо, парафразуючи Руссо, Маркс виразно прорік, що в комуністичному ладі окремих громадян не сміє мати інших інтересів, ніж інтереси суспільства; а ці інтереси втілені в партію; і поки громадянин не є членом партії, доти він не представляє собою реальності; він фікція, він ніщо. Своєю позірною позицією громадянина й накиненими йому функціями фіктивної демократії, той підопічний громадянин фіктивної безкласовості обдурює — проти своєї волі — решту світу, що нібито його воля і його голос вирішують про те, чого він прагне.

І якраз цього убогства звичайного советського громадянина не віддзеркалює залучена схема організації влади в Советському Союзі. На підставі цієї схеми невтаємничений споглядач Заходу цілком доречно, виробляє собі такий погляд²: існує комуністична партія, яка організаційно завершується першим секретарем, вибраним, очевидно, на партійних конгресах. Паралельно існує й державна бюрократична ієрархія, вибрана цілим громадянством, яку також очолює перший секретар партії як вибранець усіх людей. Щось на зразок персональної унії в монархіях... В часах Леніна, Сталіна і Хрущова вершинна позиція першого секретаря в державній ієрархії була ще формально оправдана їх конституційними функціями. І, виходить із схеми, що впливи партії на бюрократію, а можливо й бюрократії на партію, йдуть тільки почерез партійного вождя, і що державна бюрократія і технократія не мають нічого спільного з партійними органами безпосередньо у своїх другорядних і низових інституціях, яких, до речі, схема не показує паралельно до низових одиниць (юнітс) партії (район, округа, область), і що діє ця державна бюрократія за принципом конституційного уточнення даного уряду і його ділянки, а через те творить природну конкуренційну сітку супроти партійної бюрократії. На тому автократ мав би вигравати, використовуючи таке суперництво, яке згодом мусіло б довести до лібералізації і послаблення партійної ідеології під тиском, очевидно, реальних вимог життя, що у висліді довело б до наближення організаційної і економічної структури комуністичного суспільства до Заходу.

Західній історії такий дуалізм не чужий. Він проіснував у Франції у виді фєвдальної ієрархії, з одного боку, й у формі королівської адміністративної сітки — із другого, від часів Пилипа Августа (1180-1223) аж до революції (1789). Аналогічні відповідники зовнішнього характеру просто накладаються. А поскільки «картина вартує тисячу слів», то й закоренилося таке уявлення про організаційний дуалізм влади в Советському Союзі, що мало б сприяти лібералізації і демократизації режиму.

2) Воно, можливо, вірніше буде, коли скажемо, що ця схема є тільки відбиткою уявлень Заходу про «демократичні форми» Советського Союзу.

Через те, що не показано у схемі найсуттєвішого, тобто душі й нерва правління в марксистській державі, таке враження в не-втаємниченого спостерігача може — до деякої міри — знаходити оправдання. А не показано того, що такої паралелі окремих собі організацій не існує в марксистській системі, бо всі ключеві пости в усіх інституціях і на всіх поземах державної ієрархії обсажені тими ж самими партійними вождями, які очолюють і партійні одиниці на даному поземі. Коли ж, навіть, ті два паралельні пости — державної ієрархії і партійної бюрократії — очолені двома окремими людьми, то людина, що очолює «державну» інституцію, в організаційній сітці партії займає завжди і без винятку підрядне становище. На пості державної адміністрації вона тільки виконує постанови партії і вив'язується з доручень свого партійного зверхника. Всякі прояви конкуренції у вирішних питаннях ліквідується на місці під чуйним оком партійного політрука. Упривілейовані і здисципліновані партійні кадри займають всі командні пости в усіх державних інституціях, тобто в інституціях державного характеру й на всіх щаблях адміністративної драбини. Коли ж існує конкуренція за владу, то існує вона у внутрішньо-партійній площині, а не між партією й ієрархією державного характеру, бо партійні вожді парадують у державних уніформах так само, як буржуазні ідеологи парадували у пролетарських костюмах.

Все те, вищесказане, відноситься в однаковій мірі до цивільно-адміністративної ієрархії і до військової.

Покликається поважно на грубими нитками шиту пропаганду Маркса й Енгельса проти держави, бо того вимагали «історичні аспекти» в боротьбі з анархістами за впливи на довірливі прошарки суспільств минулого століття, та ще й до того в обличчі фактичного стану речей у комуністичних суспільствах — просто непристойно.

Віра в те, що «бистро наближаємося до умов розвитку продукції, в яких існування... кляс не тільки стало зайве, але і являється справжньою перешкодою у продукції»; що суспільні кляси «неодмінно пропадуть так, як і постали», і що «держава невідхильно паде разом із ними»; що «суспільство, яке зорганізує виробництво наново й на базі вільних та рівних спілок продуцентів покладе всю державну машинерію там, де її місце, себто в музей стародавніх пережитків, побіч кужелі та мосяжної сокири»³ — така віра рівнозначна тій, що пропонує переміну мертвої матерії в живу за посередництвом чотирьох слів звичайної людської мови.

Коли «володіння державної влади над людьми заступається державною адміністрацією речей і керівництвом процесами продукції», держава тим не «знищується» й не «вивітрює»⁴, а, навпаки — вона дістає засоби й відчуває потребу включати й підопічну людину у свій товаровий інвентар.

³) Engels: "Origin of the Family...", p. 158.

⁴) Engels: "Anti-Duehring's Revolution in Science", New York International Publishers. Printed in the Union of Soviet Socialist Republics. Glavlit B-62552.

А. ГЛАДИЛОВИЧ

ОЛЕКСА ГАСИН

(Спогад)

Перерваний зв'язок

В літі 1936 р. польська поліція в Бориславі несподівано заарештувала магістра права Н. Н. В тому часі арешти відомих українських націоналістів були нормальним явищем. Поліція шукала між ними за членами ОУН. Коли арештованому вона не могла доказати приналежності до ОУН (а доказати це, звичайно, не було так легко!), тоді після якогось часу вона випускала його з в'язниці на те, щоб при найближчій нагоді знову заарештувати. Н. Н. був провідником Повітової Екзекутиви ОУН Дрогобиччини. Крім нього до складу Екзекутиви, тобто Проводу, входили дві особи — Степан («Стефко») Ніклевич, референт Юнацтва ОУН і одночасно Організаційний референт трьох районів Бориславщини і я, організаційний референт для решти повіту. Н. Н. підлягав безпосередньо Олексі Гасинові, Окружному Провідникові Стрийщини, до якої належав наш повіт. Через арешт Повітового Провідника організаційний зв'язок повіту з Округом був хвилює перерваний і його треба було негайно налагодити. Мій колишній

*Полк. Лицар — Олекса Гасин
(* 1910 — † 1. 1949)
Шеф Штабу УПА 1945-1949.*

однокласник у гімназії, Ніклевич, працював в кооперативі на передмісті Борислава, в Гуковій Горі, і йому було важко залишати працю на довший час. Тому до Конюхова, де жив Гасин, — поїхав я.

Конюхів належав до найсвідоміших сіл Стрийського повіту. Польська влада мала з цим селом багато мороки. Оповідали, що Стрийський староста, тобто голова повітової адміністрації, казав, що він, якби міг, обгородив би це село колючим дротом, щоб ізолювати його від решти повіту, і мати з ним спокій раз назавжди...

Я приїхав до Стрия поїздом і для кращої конспірації подався в дальшу дорогу пішки. Конюхів зробив на мене гарне враження — це було велике, культурне й заможне село. На жаль Олекса я не застав удома. Не сказавши домашнім, хто я такий, я вернувся з нічим.

У боротьбі з анархією

На щастя, Олекса Гасин, крім особистого зв'язку з Н. Н., мав з ним ще другий — через дівчат-зв'язкових.

Кілька днів після моєї поїздки до Конюхова, провідниця Дрогобицької «Ланки дівчат» повідомила мене опівдні, що приїхав «гість» і хоче бачитися зі мною в другій годині по полудні там, де починається новий жидівський цвинтар. Цей цвинтар (в Дрогобичі казали «окописько») був далеко за містом, в полі, при Гиравській дорозі, що вела до села Рихтич.

«Гість», а ним був Олекса Гасин, якого я побачив тоді вперше, привітався зі мною, як із старим знайомим.

Вислухавши мій звіт, він зразу приступив до справи, яка йому, видно, найбільше лежала тоді на серці. Він говорив швидко й притишеним голосом.

— «Гора», — сказав Гасин, — веде організаційне слідство в справі Павла Кулика. Він діє на свою руку під фірмою Організації. Недавно був напад на «шиб»¹ «Марія Тереса» в Бориславі. Є сильне підозріння, що цей напад — також його робота. Ви мусите перевірити цю справу й мене повідомити про вислід.

Я знав «Павця» Кулика особисто, але організаційно ніколи не був з ним пов'язаний. Деякий час він ходив до української гімназії в Дрогобичі. В своїм селі Колпці він був провідним комуністом, але після геройської смерти двох націоналістів з недалекого Трускавця — Василя Біласа й Дмитра Данилишина він, як і багато других комуністів Дрогобищини, зірвав з комунізмом і завзято його поборював. Мені було відомо, що Кулик вступив до ОУН і під псевдонімом «Технік» керував у повіті бойовим сектором. Пізніше я чув, що Організація усунула його з цього посту та що він не передав усіх своїх людей новому провідникові бойового сектора. Від якогось часу на терені Дрогобицького повіту почали діятися дивні речі. Хоч ОУН припинила була терористичну акцію,

1) «Шиб» — копальня нафти з дерев'яною вежею.

відбулися два безуспішні напади — на поштовий віз коло села Сільце й на поштовий уряд у селі Добрівляни. Нікого з напасників не зловили, але поліція й польські газети твердили, що обидва напади — діло ОУН. Вкінці якісь невідомі напасники пограбували копальню «Марія Тереса», забираючи з собою кілька тисяч злотих, і знов пішла чутка, що напад учинила ОУН.

Про доручення Олексі Гасина в справі Кулика я негайно повідомив Ніклевича. Мій Стефко мав щастя — він натрапив на одного члена ОУН, який йому раніше підлягав, і цей признався, що брав участь у нападі на «Марію Тересу», і що цей напад улаштував Кулик.

Я ніколи не довідався, як скінчилося організаційне слідство в цій справі. Я тільки знаю, що одного дня на якомусь відлюдді знайшли тіло застріленого Павла Кулика. Люди різно пояснювали собі це вбивство, але поліція завжди вперто твердила, що Кулика покарала ОУН.

Зустрічі за містом

Незабаром і Стефко Ніклевич попав на деякий час до тюрми. З нашого тричленного проводу на волі залишився тільки я.

Мої побачення з Олексієм Гасином відбувалися раз у місяць, вечорами, в густих лозах над річкою Тисьменицею. Темою наших розмов була, здебільша, реорганізація повітової мережі й ідеологічний вишкіл членів. Щоб краще законспірувати наших людей, ми поділили мережу одного більшого району повіту на підрайони. Провідники районів і підрайонів знали тільки свого безпосереднього зверхника і своїх підлеглих. Раніше наша мережа діставала багато друкованих підпільних матеріалів. Тепер їх не було й тому для вишколу членів використовувалася старі матеріали. Особливий натиск ставилося на докладне вивчення Постанов Першого Великого Збору Українських Націоналістів з 1929 р.

В жовтні 1936 р. передавши всі організаційні зв'язки Ніклевичеві, який тим часом вийшов на волю, я виїхав до Львова продовжувати університетські студії.

Згодом я довідався, що наш колишній провідник Олексі Гасин перебуває за кордоном, в Німеччині.

Безуспішна спроба

Були останні дні липня 1941 р. З горішнього балькону кам'яниці на розі вулиць Стрийської й Соб'єського в Дрогобичі звисали два великі блакитно-жовті прапори, а між ними красувався на великій блакитній таблиці виписаний жовтими буквами напис: «Обласний Провід Організації Українських Націоналістів». В будинку, де перед війною була внизу велика крамниця будівельних матеріалів і машин Гриця Гасина (Олексиного брата) і В. Стасенка, тепер усі три поверхи займала ОУН, яка в Україні вперше за весь час свого існування вийшла з підпілля на денне світло.

В одній кімнаті будинку був архів Організації. Я його впорядковував у вільних хвиликах, коли не виконував своїх обов'язків референта зв'язків із адміністрацією.

Дня 30 липня мене закликали до кімнати Обласного провідника Гліба. Він мене повідомив, що сьогодні в першій годині під нашим будинком ждатиме підвода, якою я поїду до Стрия й зголошуся там у важливій справі до Олексі Гасина.

Пообідавши в нашій харчівні в тому ж будинку, я поїхав.

Коло села Даляви нашу підводу задержало кількох міліціантів з блакитно-жовтими пов'язками на рукавах. Я показав їм перепустку з печаткою Обласного Проводу ОУН і підписом Гліба, і міліція негайно нас пропустила.

В Стрию ми задержалися перед будинком ОУН на ринку. Внизу була харчівня Організації й у ній я зустрівся з Олексом Гасином.

»В Дрогобицькій області, — сказав він мені, — вже зорганізовано міські, сільські й районні Управи. Залишається тепер тільки очолити нашу адміністрацію й для цього створити Обласне Управління. Ми маємо доброго кандидата на пост голови Обласного Управління. Ним є заслужений громадський діяч, о. Микола Причуляк. В нього родинна трагедія — большевики вивезли його жінку й сина, а коли вибухла війна, то він мусів ховатися, бо вони були б і його забрали. Завтра рано ви поїдете з о. Причуляком до Львова до Крайового Проводу. Я вам дам «кличку»²; ви з нею зголоситеся до Івана Легенди й передасте йому нашу пропозицію призначити о. Причуляка головою Дрогобицького Обласного Управління«.

Я переночував в гостинному домі молодого подружжя, до якого мене післав О. Гасин, а другого дня поїхав з о. Причуляком поїздом до Львова. В дорозі мій супутник, поважний священик, з бородою, розповідав мені про свою трагедію.

Останній раз у Львові я був три тижні тому. Тоді на багатьох будинках повівали блакитно-жовті прапори, а фасади деяких урядових будинків, наприклад, станиці Української Міліції на Жовківській вулиці, були завішені прапорами. Тепер у місті українських прапорів було багато менше, з грудей прохожих позникали блакитно-жовті стрічки, але наш прапор усе ще мав високо вгорі на вежі ратуші.

В будинку «Дністра», де була головна квартира ОУН, не було вже того руху, що тут панував три тижні тому. В ньому тепер було тихо й сумно, а люди, яких ми тут зрідка зустрічали, мали занепокоєний і розгублений вигляд.

Почувши, в якій справі ми прийшли до нього, І. Легенда сказав:

»Нічого з цього не буде. Німці вже зарядили ліквідацію Львівського Обласного Управління. Підіть до будинку на площі Смольки ч. 3, там вас краще про все поінформують«.

В будинку, до якого нас спрямував І. Легенда, всі кімнати були відкриті, але бюрка були пусті — ніде ні живої душі.

2) «Кличка» — гасло, пароль.

На щастя, коло університету ми наткнулися на м'ра Ярослава Спольського, недавнього провідника тієї частини Похідної Групи ОУН, в якій я був і яка в дорозі до Львова зорганізувала в містечку Сіняві українську адміністрацію. Від нього ми дізналися, що він тепер заступник голови Львівського Обласного Управління, але німці ліквідують українську адміністрацію в Галичині, яка від 1-го серпня входить у склад Генерального Губернаторства.

В такій ситуації задум Олексі Гасина створити українське Обласне Управління Дрогобицької області не міг бути здійсненим.

З лабетів Гестапо на волю

Моє коротке побачення з Олексом Гасином в Стрию в липні 1941 р. було, на жаль, останнє.

Одного літнього ранку 1942 р. мій товариш по праці Ілько Кліщ (ми обидва працювали тоді в Міському Харчовому й Господарському Уряді в Дрогобичі) схвилюваним голосом сказав мені, що Гестапо дізналося, що Олекса Гасин в Конюхові, і вирішило його арештувати.

Як же міг Кліщ дізнатися про цю таємницю? Зовсім просто. Він якимсь чином опинився був в ланці мельниківської ОУН, а провідний член цієї організації, інженер Т., працював в Обласному Гестапо перекладачем і одночасно інформував організацію про таємні плани німців у відношенні до українців. А що Кліщ мене добре знав ще з-перед війни й мав до мене повне довір'я, то розповідав мені про все цікаве, що довідався на сходинах ланки.

— Що буде? — затривожився я.

— Інж. Т. вже повідомив про це Влодка Кобільника і просив його негайно перестерегти О. Гасина.

Д-р Володимир Кобільник був відомий у Дрогобичі як провідний член ОУН під проводом Степана Бандери. В 1941 р. він був членом Обласного Проводу ОУН і тільки тому не опинився досі в німецькій тюрмі, що під час протибандерівської акції 15 вересня того ж року Гестапо не застало його вдома. Німці його покищо не рухали, ждучи дальших інструкцій своєї влади у справі тих бандерівців, які ще залишилися на волі. Знаючи Кобільника особисто, Т. уважав за відповідне саме його повідомити про загрозу, яка зависла над О. Гасином.

Кобільник зараз поїхав до Конюхова й був дуже здивований, коли почув від Гасина, що він не думає ховатися.

Незабаром дрогобичани почули недобру вістку — Гестапо арештувало О. Гасина і тримає його в тюрмі. Всі знали, що хто раз попав у закриті лапи Гестапо, тому, звичайно, нема вороття.

Не знаю чому німці посадили Гасина до загальної тюрми при повітовому суді на Стрийській вулиці, а не підвалів Обласного Гестапо на вулиці Міцкевича. Можливо, вони так зробили тому, що гестапівські підвали були переповнені арештованими. Але й загальна тюрма, в якій недавно НКВД масово розстрілювало

українців, тепер була битком набита. Німці, щоправда, мали на це раду — коли в тюрмі не було вже місця для нових арештованих, тоді вони забирали з неї частину в'язнів і їх без допитів розстрілювали.

Над Олексом Гасином, провідником бандерівців, яких німці уважали за своїх найбільших ворогів з-поміж українських патріотів (мельниківців вони покищо терпіли!), нависло марево мученичої смерти.

Та сталося чудо. До начальника тюрми, поляка, зголосилися два поліцейські з «Української Допоміжної Поліції» Гестапо, так званої «чорної поліції». Вони йому сказали, що є наказ доставити Гасина до Гестапо. Начальник, нічого не підозрюючи, дозволив поліцестам забрати Гасина з тюрми. Вони його забрали з собою і... усі три пропали без вісти. Обидва поліцейські були членами ОУН і дістали наказ визволити Олексу Гасина з тюрми.

Прийшов час, коли Гестапо зацікавилася й іншими бандерівцями, які ще були на волі. Весною 1943 р. вони арештували д-ра Володимира Кобільника, а в лютому 1945 р. він уже не жив — згинув у таборі в німецькому місті Шембургу. Подібна доля ждала й мене, але мене завчасу перестеріг інший український перекладач дрогобицького Гестапо, Легедза. В липні 1943 р. я під секретом повідомив голову Міської Управи д-ра Осипа Костшемського про небезпеку, яка мені грозить, і, підшукавши на своє місце в магістраті наступника, виїхав раз назавжди з рідного міста.

Багато років пізніше, в Канаді, особа, яка була втаємничена в справу втечі Олексі Гасина з німецької тюрми в Дрогобичі, але не бажає, щоб її називати по імені, подала мені докладніші інформації про цю втечу. Втечу zorganizував визначний член ОУН під проводом Степана Бандери Кость Цмоць, який пізніше визволив з німецької тюрми у Львові відомих провідних членів ОУН Дмитра Грицяя й Ярослава Старуха. В 1943 р. Олекс Гасин перебував у Карпатах, в околицях славної гори Маківки, в селі Хітарі на Скільщині. Там була досить велика частина УПА. В тому часі УПА мала договір з мадярським військом — одні одних терпіли.

Кого ми втратили?

Повідомлення Головного Командування УПА і Проводу ОУН на Рідних Землях про геройську смерть у Львові в січні 1949 р. шефа Головного Військового Штабу УПА, члена Проводу ОУН, полковника УПА Олексі Гасина-Лицаря кінчається такими словами:

»В особі полковника Гасина-Лицаря український визвольно-революційний рух утратив одного з найбільш досвідчених і талановитих революційних керівників та військових старшин.

Вічна Слава Героєві Української Національно-Визвольної Революції!»

Хай мій спогад буде квіткою на невідому могилу незабутнього Провідника й Друга!

Я. ГАЙВАС

МАЙБУТНЄ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛІЗМУ

(Порядком обговорення)

Півстоліття творчої праці й боротьби

В 1979 році минуло 50-ліття від постановня Організації Українських Націоналістів (ОУН). Хоч ще не можна зробити повної аналізи того, як пройшли відзначування тієї великої річниці, бо для цього треба не лише пресових звітів з поодиноких імпрез, що тепер маємо, але й публікації важливіших матеріалів, доповідей і виступів на цих імпрезах, та все ж деякі узагальнення й висновки вже можна зробити.

Як воно не було б, вже сьогодні можна сказати, що відзначування 50-ліття ОУН пройшли з чималим успіхом. Як вже було сказано, що остаточного балансу зробити ще не можна, але вже тепер можна вказати на підставі доступних пресових матеріалів на деякі характеристичні моменти, а саме:

1) Як часто буває, значна частина нашої громадськості остається далеко позаду світової дійсности. І як не дивно, але ці відстаючі елементи рекрутуються в першу чергу з нашої інтелігенції. А особливо ті, які з таким гомоном наголошують своє новаторство, шукання нових шляхів в нашій громадській і політичній діяльності, ревізію давного і недавного минулого з нашого життя, а точніше — ревізію поглядів на нього, які ніяк не помічають того, що діється в довколишньому світі. На наших очах кінчається перший період після Другої світової війни, період, в якому переважало шукання за необмеженим поширенням дезидератів модерного лібералізму, видвигання одиниці як центру уваги й заходів для задоволення її бажань і потреб, а на його місце приходить відновлення споконвічної свідомости, що родина, громада, народ, нація є тими вартостями, яким підкорена одиниця і її потреби. Лібералізм, як це завжди буває з неуйнятими в норми та регульованими людським розумом ідеологіями колективних потреб громади та народу, скотився до анархо-лібералізму, в системі якого вже не знати, де ставити межу індивідуальним потребам і забаганкам, виявам персональних прагнень, замилювань, а навіть примх. Коли світ відвертається від такого лібералізму і шукає оздоровлення в іншій духовій і суспільній атмосфері, коли одним з основних завдань поточного життя є знайти межі й обмеження цьому розбуяаному лібералізмові, в нас ще покутують лібералістичні пересуди. Коли світ увійшов в етап, на якому вивершується його перебудова на національному принципі, коли націоналізм став очевидним універсальним явищем, на базі якого кожен

народ по своєму будує своє життя, в нас ще тут і там дехто вважає, що світ маршує під прапорами супер-лібералізму.

Націоналізм стає фундаментом сучасності не тільки як реакція проти гіпертрофії лібералізму і породженого ним розкладу, але як єдина позитивна відповідь на потреби нашої доби, органічний наслідок того розвитку, який народи перейшли протягом останніх десятиліть. Процес визрівання народів і формування націй-держав доходить до свого кульмінаційного пункту. В такій ситуації ніщо інше, як саме націоналізм, може дати ідейну плятформу для конкретних життєвих заходів, а теж візію ближчого майбутнього.

І під цим кутом треба розглядати проблему одиниці, її вольностей, потребу повного вияву її життєвих нагод та можливостей. В часі, коли розвивалися народи, в тому загальному розвитку народніх масивів розвивалася також людська одиниця. На людину, її гідність і достоїнство, на її потреби світ дивиться сьогодні зовсім іншими очима, як це переважно було ще перед Другою світовою війною. Кожна людина має не лише однакове незаперечне право бути в міру її сил і талантів творчим співтворцем суспільного й національного, а не лише «гвинтиком», «коліщатком», «платником податків», але яка поза тою сферою суспільного й національного є вартістю самою по собі, яку як щось окреме і неповторне мусить визнавати закон, державно-політична система, щоденна практика.

З того виходить ясно, що ми стали перед потребою нової синтези індивідуального й групового, нового модерного з'ясування гієрархічного укладу між національним добром і добром одиниці, між правом одиниці і її обов'язками. На сучасному етапі для нас стає ясным, що гідність одиниці, її людське достоїнство, можуть бути забезпечені тільки у власній національній державі. Підставою морального самопочуття для народу і для одиниці є свідомість рівності з іншими народами й з іншими людьми. Коли хтось належить до народу, що назавжди засуджений бути «молодшим братом» під володінням «старшого брата», то яке ж буде почуття людської гідності в такої людини? Без рівності між народами не може бути волі для всіх народів, не може бути однакової морально-духової вартості для них, бо яка ж вартість тих, хто мусить мати «рівнішого» над собою? Людина, якої матірня мова є другою після мови «старшого брата», а культура, виплекана його предками, нижча від культури тих «рівніших», така людина не може почувати себе так само повновартісною, як ті «старші брати». А де ж тоді людська гідність, достоїнство людини? Хіба можуть вони бути першої, другої, чи третьої класи? В чужій державі може бути забезпечене «рівне виборче право», користування матеріяльними благами, навіть до якоїсь міри можуть бути подібні, хоч не ті самі життєві шанси, але все це не виключає, а тільки стверджує духово-психічну нижчість членів бездержавних народів.

Оце ті samozрозумілі й непорушні константи сучасного думання. А через те націоналізм — очевидно не його дегенерація в імперіялізм, шовінізм, національну нетерпимість, ксенофобію — є тим центральним політичним рухом, якого ні відкидати, ані знецінювати без шкоди для себе самого не можна.

На жаль, саме в цьому відношенні деяка частина нашого суспільства видимо відстає. Але треба з приємністю ствердити, що навіть ті, які дивляться на український націоналізм з давніх віджилих позицій, в п'ятдесяту річницю постанови ОУН, в часі численних святкових імпрез виявили себе майже без винятку на висоті. Правда, чимала заслуга в цьому нашої громадськості, яка своєю подавляючою більшістю — в одному випадку у висліді правильного концепційного розуміння сучасності, а в другому зі здорового інстинкту — займала й займає прихильну поставу до націоналізму, чи навіть ідентифікує себе з ним і включається в світ його ідей та в його акції.

Так чи інакше, але з нагоди п'ятдесятиліття ОУН ми не чули тих неопанованих, не опертих на фактах, породжених негативізмом і злобою атак на український націоналізм, в чому протягом довгих років спеціалізувалися деякі люди та групи. Значить, 50-ліття ОУН українська громадськість відзначила разом з українськими націоналістами гідно, з тією увагою, яка належить ОУН за її величезний життєвий труд, творчі успіхи і за безкомпромісову, безперервну і непохитну боротьбу на протязі тих десятиліть для досягнення повноти духових, політичних, економічних і всіх інших прав українського народу.

2) Другим моментом, що його вже тепер слід відмітити, це майже повна відсутність словесних трафаретів, які в нас ллються з нагоди різних ювілейних святкувань. Всіма тими ювілейними святкуваннями в нас підкреслюється пройдені роки, dokonані труди й їхні успіхи. А у випадку 50-ліття ОУН всі погляди спрямовані вперед, до майбутнього. І під цим оглядом відзначування його було зовсім інакше. Це був тільки початковий, пройдений етап, а діло йде далі з ще більшою напругою, в обличчі ще більших завдань і небезпек. З вдовolenням треба підкреслити, що основним мотивом усіх виступів з нутра ОУН і з-поза неї було: продовжати дотеперішню роботу, зміцнювати і розбудовувати дотеперішні позиції. Ретроспективний погляд на тих довгих п'ять декад виявив, що в основному ОУН ішла правильним шляхом. Були помилки, були важкі невдачі, ще дотепер не загоєні глибокі рани розбиття, але все це ОУН перебула переможно і якихось фундаментальних недоліків чи органічних браків речева аналіза не виявляє. І тому всі ті волення виходу на «якісь нові шляхи», були ріденькі своїм змістом, невиразні й особливої уваги до себе не привернули!

Зате звідусіль чути голоси про потребу виходу на вищий щабель органічного вдосконалення того, що є, усучаснювання тривалих правд і вартостей, збагачення самого змісту та урізноманітнення своїм і чужим досвідом ділових заходів. Особливо наш український досвід — власний досвід, такий всесторонній і глибокий, такий вагітний життєвими правдами й конкретними вказівками на те, що і як робити, або чого і чому не слід робити, і з того капіталу ми й наші наслідники черпатимуть пригорщами.

3) Третій момент, що так виразно увипуклився у перегляді п'ятьох декад діяльності ОУН, це той, що хоч є три ОУН, чи, радше, три організації з тією назвою, то де-факто тільки одна із них це 50-ліття постанови ОУН відзначувала. Почалися і на цьому відтинку процеси диференціації та глибокого осмислення своїх позицій. Поодинокі групи додумують до кінця сучасне положення й вигляди на майбутнє, щоб витягнути з того раціональні висновки. Фактично 50-ліття ОУН масово, з глибоким внутрішнім переконанням перевела тільки ОУН бандерівців

Коли йдеться про ОУНз, то навіть не відомо, чи для вшанування 50-ліття ця організація видала від себе якесь звернення, відозву тощо. Правда, ця організація заповіла декілька статей на тему історії ОУН, але дотепер появилися тільки дві в журналі «Сучасність» за квітень 1979 року.

ОУНм видала звернення з нагоди 50-ліття, а в її періодиках появилось дотепер на ту тему декілька статей декларативного характеру. Одначе ця організація ніякими масовими акціями (за винятком бенкету в Торонті) тієї великої річниці не відзначила.

Яскравим протиставленням до незаангажованости ОУНм і ОУНз в масових урочистостях для відзначення 50-ліття, були численні майже по всіх більших українських осередках святкування тієї річниці. Сьогодні ще немає повної картини тих імпрез, які обняли цілу нашу діаспору. Вона буде щойно тоді, коли стануть опубліковані відповідні збірники матеріалів на закінчення того ювілею. Так само з огляду на розпорошеність опублікованих матеріалів не можна ще обговорити тих нових оцінок і ідей, що їх внесли доповідачі на таких численних імпрезах. А напевно було сказано багато нового, бо виступали провідні діячі ОУНб — ті, що мають за собою велике революційне минуле, і ті, що включаються тепер в націоналістичні ряди.

На жаль, рішуче замало було тематичних імпрез, семінарів, панелів, наукових конференцій. А потребу в таких імпрезах відчувається, тому раніше чи пізніше хтось мусить за них подбати. Ідеться бо про всестороннє обговорення на широких форумах не лише минулого ОУН, але висунення прогноз та виставлення віх у майбутнє. З наукових імпрез одною з найцікавіших була конференція на університеті Конкордія в Монреалі 28-30 вересня 1979 року, на яку запрошено п'ятнадцять доповідачів з кіл ОУНб з Канади, США та Європи. Участь в конференції взяли численні

гості, а серед них голова Відділу політичних наук в Лойольському університеті проф. Л. Ласльо, проф. Я. Рудницький, керівник української програми СіБіСі ред. Роман Рахманний та інші. Проф. Я. Рудницький у своєму звіті цю конференцію характеризує так: »Програмову »ввідну« лекцію про питання наукового досліду українського націоналізму взагалі й історії Організації Українських Націоналістів виголосив д-р Анатоль Бедрій з Торонта. Це був дуже подрібно продуманий, широко закреслений і на роки розпланований проєкт праці над однією з важливих діб модерної української історії на Батьківщині й в екзилі. Приблизно по лінії наміченої програми були сконструйовані доповіді (коло 20), що торкалися то історії ОУН, то ідеологічних питань, теоретичного підґрунтя, міжнародних аспектів, військових дій (УПА), соціологічних питань, вкладу теоретиків і практиків націоналізму (Д. Донцов, Є. Маланюк, Степан Бандера, Євген Коновалець і ін.), включно до діячів 60-70-их років.

Конференція була (як це офіційно задекларовано на інтервенцію проф. Рудницького на самому початку) тримовна: українсько-англійсько-французька, даючи цим зразок для інших цього роду імпрез в Канаді й поза нею у майбутньому.

У загальному, ця конференція була успішна: тематика доповідей була різноманітна, підхід до поодиноких питань (з малими винятками-нахилами до »іконографії«) назагал об'єктивний, перевага фактографії над вербалізмом і теоретизуванням, багатство деяких нових даних з історії українського націоналізму (тут зокрема важливі були доповіді й виступи очевидців подій), методологія опрацювань без закиду, одне слово — вона виправдала надії організаторів і залишила дуже додатне враження на учасниках*.

Іншого характеру була цікава імпреза в Ньюарку, зорганізована також колами Визвольного Фронту. Був це панель присвячений питанню співпраці існуючих націоналістичних організацій, тобто, чи для цього існують об'єктивні можливості, а коли так, то як таку співпрацю організувати. Доповідачами в цьому панелі були пп.: Микола Лебедь, Осип Рожка і автор цієї статті. Тільки п. Осип Рожка виступав як представник Організацій Визвольного Фронту, заступаючи д-ра Петра Мірчука, якого декілька днів передтим мурини важко побили на вулиці у Філядельфії. Обидва другі доповідачі виступали індивідуально, подаючи тільки свої особисті погляди і оцінки.

Всі три доповідачі погодилися в тому, що сьогодні вже немає »трьох відламів« ОУН, а тільки є три різні під кожним оглядом організації. Ті організації різняться між собою своїми світоглядом-філософічними положеннями, інакше дивляться на вимоги й методи визвольної боротьби, а в слід за тим інакше поступають. Через це немає конкретних можливостей їхньої тривалої співпраці. І такої ближчим часом сподіватися не можна, бо кожна з

*) »Свобода« ч. 250, 1979.

тих організацій зайнята своїми власними справами, які є підставовими для їхньої дальшої діяльності. Одначе, така співпраця в поодиноких випадках може й повинна бути.

Одною з головних тем у майже всіх виступах різних доповідачів, ветеранів підпільної боротьби, бійців УПА, діячів за кордоном і зовсім молодих активістів націоналістичного руху, було питання, де була основна сила, які були причини, що вможливили Організації Українських Націоналістів перетривати п'ять десятиріч років у важкій боротьбі, перейти виїнятково складні зовнішні ситуації, подолати внутрішні кризи і цілий той час бути в центрі українського життя та і на майбутнє, — в чому годилися всі доповідачі, — бути тою центральною силою в українській громадській активності в світі, основною візією для народу на Батьківщині та примарою, яка зганяє сон з очей большевицьким діячам і російським імперіялістам.

Основою сили і витривалости ОУН, тим, що дало їй змогу видержати удари з боку большевизму й російського імперіялізму, а передтим з боку дрібніших, але дуже дошкульних польського, румунського і мадярського імперіялізмів, були її *ідеї і люди-носії тих ідей!*

Ідеї українського націоналізму — це продукт українського народу й української землі. Ці ідеї виростили з вірної оцінки положення і невідхильних потреб українського народу в тій незмінній геополітичній ситуації, в якій нам довелося жити. В свою чергу вони зумовляли відповідні дійові настанови й акції. Вони відбивали в собі здорове відчуття і розуміння тих могутніх життєвих віянь, які щораз виразніше визначають обличчя нашої планети. Власне тому український націоналізм вніс і вносить нові вартості в життя й прогнозує у майбутнє, яке не раз суворе, але подиктоване реальними життєвими умовами тих сил, що діють в українському просторі, або намагаються на нього втиснутись. Без українського націоналізму наше життя було б значно вбогіше, відстале. Наш погляд на світ був би неповний. Без нього ми губилися б між великим і малим, тривалим і проминаючим, ставали б жертвою доктрин та течій, які блищать новизною, але нічого не дають; які модні і в той час виглядають так дуже приманливо та актуально, але насправді є переходовими, або тільки частиною чогось, залежною від інших суттєвих цінностей. Наприклад, боротьба за демократизацію життєвих форм, тобто за доступ широких мас до загальної інформації, до відповідальности і рішень в основних питаннях національного життя; боротьба за людську гідність, за достоїнство кожної поодинокі людини, яка не є фікцією, чи відірваною від життя доктриною, але таким очевидним, доторкальним на кожному кроці, а одночасно неохопна своєю психічною глибиною; боротьба за абсолютну рівність перед правом і за абсолютне обов'язування діючого права для кожного без виїнятку, категоричний імператив закону в усіх спірних пи-

таннях без огляду на те, які б не були у них протиставні сторони. Все це такі важливі й невідхильні потреби й вимоги, але всі вони *вміщуються*, є *складовою частиною*, а тим самим *підпорядковані* державній суверенності народу. Державна суверенність народу забезпечує досягнення і тривале збереження цих абсолютних вимог. Без державної суверенності народу всі вони є, або після коротко тривалих ілюзій стануть оманю, якою кормить той, хто панує, тих, які йому підкорені.

Власне, націоналізм завжди виразно й безкомпромісово вказував на ієрархію тих вартостей, на їхню *дійсну співзалежність*, на те, що тільки у *власній державі* народ *направду може їх мати і ними користуватися*, а не тільки читати їх у якійсь «сталінській конституції», коли реальне життя є її повним запереченням.

Що критики українського націоналізму не говорили б, людина українського націоналістичного руху, людина ОУН — це найкращі елементи українського села й міста. Це не значить, що поза націоналістичним рухом немає найкращих представників українства, або що всі, хто є в ОУН, є найкращими. В ніякому разі. Бо й поза націоналістичним рухом були, є і будуть високо якісні людські елементи нашої спільноти, кращий продукт народу. Але в ОУН є їх особливе згущення. Залишім на хвилину з боку О. Ольжича, Шухевича-Чупринку, Степана Бандеру, Олену Телігу і тих, які вийшли на вершок «багряної піраміди» революційного націоналізму. Гляньмо на тисячні й тисячні маси міщан і селян, які непохитно, по мужньому і по-геройськи ішли на ешафот, на тих, що їх «ні грозьби, ні тортури, ні смерть» у найважчих умовах підпілля, тюрем, концентраційних таборів не зломали і на ту неймовірну героїку простих бійців УПА, які у свідомості найбільшої небезпеки і тимчасової безвиглядності ставили чоло двом найгіршім арміям світу! Чи не є це вершок людяності, чи не були це найкращі типи українського народу?!

Якщо ці факти не переконають когось у справжній вартості людини українського націоналізму, то такого ніякі факти не переконують. І саме ці дві найважливіші в житті народів і в рухові цілого людства вперед цінності — людина й ідея дали змогу українському націоналізмові переможно вийти з усіх найважчих, не раз прямо безнадійних ситуацій, та витримати такі удари, під якими всі інші рухи й течії заломилися.

Колеса історії не спинити!

Минулих 50 років — це історія. Хоч це почва, на якій росте наша сучасність і буде рости наше майбутнє, але все таки це не те, що є і не те, що буде, а те, що було. Все живе росте, розвивається, визріває, міняється. Міняє свої форми, з набиранням сил міняє, тобто збільшує, простір і арсенал засобів свого впливу на свій життєвий простір.

Під адресою українського націоналізму падають закиди з двох різних сторін. Одні кажуть, що він закляк на місці й не розвивається, інші кажуть зовсім протилежне, а саме, що він загубив і затратив свій первісний зміст, змінив свою суть і сьогодні «вже не є тим, чим був за полк. Євгена Коновальця». І одні й другі помиляються. Дехто з них робить свою псмилку добросовісно, думаючи, що воно таки так є, а дехто просто тенденційно деформує дійсність, спотворюючи факти, або видумуючи їх.

П'ятдесятирічна історія ОУН — це захоплююча тема розвитку революційної організації. Світ знає багато революційних організацій, які змушені діяти в підпіллі й нести всі нелегкі наслідки такої діяльності. Вже сам факт такого довгого існування — це не абиякий подвиг. У випадку ОУН ми вже можемо говорити про декілька поколінь, які перейшли через цю Організацію, ми бачимо передавання естафети старшим поколінням молодшому. ОУН стала стабільним чинником українського життя і є всі підстави твердити, що — не зважаючи на дальші наступи на неї, зростаючи складність умов для її діяльності, щораз численніші небезпеки з боку найбільш рафінованого ворога, яким є російський імперіалізм включно з постійною загрозою мордів її керівних осіб — вона таким чинником залишається.

Саме завдяки постійному внутрішньому розвитку, змінам і вдосконаленням, поширенню горизонту й поглибленню змісту ОУН живе. В оцінці змінovidів духово-політичного руху типу українського націоналізму суттєвим є встановити, що при його поставанні було незрушним фундаментом, постійною непохитною базою, а що було надбудовою на тій базі. Надбудова завжди відбиває впливи доби, її добрі й лихі сторінки, тиск умов даного часу, актуальні потреби національного життя, які можуть і міняються з різних причин, а в першу чергу з уваги на мінливість наступу ворога, що перескакує з відтинка на відтинок, якому треба завжди протиставитися і його відбивати новими засобами й методами.

Півстоліття всесторонньої діяльності ОУН дає вистачаючі матеріали для того, щоб понад усі сумніви могли провести лінію між тим, що в Організації було фундаментальне й незмінне, та тим, що проминало, що було достосоване до потреб ситуації, тобто до вимог боротьби.

Як це вже витікає зі самої семантики, значення слова «націоналізм» ставить в основу і в центр усіх життєвих справ і цілей націю, народ і його добро. Колись ще в ранній добі українського націоналізму, в добі його юних «бур і натиску», це значення висловлювано відомим, простим і виразним кличем «Нація понад усе». Сьогодні дехто втікає від такого виразного і категоричного сформулювання, а дехто намагається вложити в нього всі «сім гріхів головних» політичного життя, починаючи тоталітаризмом, а кінчаючи на чому завгодно.

Але всі ті, які роздирають шати над «нечуваністю» засади «На-

ція понад усе», одночасно з тим підносять зовсім правильно як найвищу національно-політичну мудрість славний вислів Симона Петлюри: нація понад класи — держава понад партії. А це ж точнісінько те саме, тільки сказане більше словами! З другого ж боку ті самі, що так дуже не люблять принципу «Нація понад усе», на кожному вуглі вимагають, наприклад, від американського державного керівництва, щоб воно врешті-решт таки домоглося домінації інтересів держави й нації над усіма індивідуальними уподобаннями, та прикоротило всі ті бездонні апетити до збагачування і матеріальних розкошей та безумну погоню славних «мультинаціональних» компаній за зиском, а одиниці за не-обмеженістю прав.

Власне український націоналізм колись і тепер, завтра, і завжди підпорядковуватиме особисте, групове, класове, партійне і всяке партикулярне — національному, загальному. Для українського націоналізму загальне не є фікцією чи фразою, а дефінітивною нормою і мірилом, якими визначається що добре, а що зле, що слід робити, а що треба відкинути.

Інші знов кажуть, що український націоналізм «підмазується» під демократію, бо «такі часи настали», чим він нібито відходить від своїх первісних позицій, від «доби Коновальця». Тим людям треба пригадати, що принцип народовладности (народовладдя) — це один з угольних каменів націоналістичної ідеології. А це і є демократія. Тільки не демократія партійних махерів і торгівців позакулісовими впливами, не демократія, в якій один може використовувати другого безкарно в ім'я ліберального закону, але демократія сперта на народі і його виявленню, демократія, яка дбає про загальне добро, регулює життя і не допускає до надміру добробуту одному та надміру нужди другому. За таку демократію був український націоналізм від Миколи Міхновського, по через УВО і Перший Конгрес ОУН. Демократія — це не безладдя, не система, в якій, як каже американська приповідка, «собака заїдає собаку», але це така система правління, що законом і державним впливом намагається добитися найбільшого добра для найбільшої кількості громадян, себто для всіх.

Дальшим закидом під адресою націоналізму є нібито запровадження і пропагована ним диктатура. Подивімся на це питання не з точки зору самсобіпанства, чи звичайного обивателя, а з точки зору інтересів і потреб нації. Чи можна було в умовах суворой підпільної боротьби, в обличчі смертельної небезпеки з боку непереможних у нічому ворогів забувати про дисципліну, підпорядкованість, послух і відповідальність? Чи може в часі війни командуючий генерал переводити «всенародне голосування»? Український націоналізм уважав і проповідував, що для перемоги визвольної боротьби потрібно аби на час тієї боротьби нація стала «воєнним табором». ОУН мусіла починати від себе. І тому вона заводила струнку ієрархію, безоглядне виконання обов'язків, організа-

ційну дисципліну. А чи могло бути інакше? Тому і не диво, що саме з Краю, з першої лінії фронтової боротьби постійно надходили закордон до центрального Проводу вимоги затискати ригор «нації воєнного табору». Ясне, що того ригору не треба, він був би шкідливий у Торонті, Нью-Йорку, Лондоні, Буенос-Айрес чи в Парижі. Але модуси Торонта, Парижу і Сіднею не можуть бути перенесені на фронт і на час боротьби.

Про постулат монопартійности як данину добі, що її зовсім непотрібно зложив український націоналізм, говорено вже так багато, що дуже мало можна до сказаного додати. На видвигнення того постулату зложились не лише зовнішні впливи, але теж і внутрішній тиск молодих сил націоналізму, які в своєму молодецькому розмаху намагались «зрушити брилу світу». Ті, хто пережив ту добу, ніколи не забудуть молодих хлопців і дівчат, які з погордою кидали визов світові, для яких армії озброєні по зуби, тічні шпиків, ціла державна система не були завеликі, щоб їм протиставитися одинцем. Такі вже молоді люди і добре, що вони такими є. Нашим щастям було, що серед нас так багато найкращих вирушили «на штурм неба»! Бо якби їх не було, то що ми писали б сьогодні про добу між двома світовими війнами, про поневолення і наш спротив, про Другу світову війну? Зовсім зрозуміло, що для таких «вогні і бурі революції» найбільшою моральною підтримкою в обличчі безконечно переважаючих сил ворога було — «а ми самі дамо собі раду... ми не поступимося». А від того вже тільки чверть кроку до «других, інших від нас нам непотрібно».

Життя навчило нас зовсім інакше. Під час Другої світової війни ми бачили демолібералів, соціялістів, християнських демократів, консерватистів, як вони разом творили національне підпілля, організували спільну «націю — воєнний табір». Великі вчені й літерати окупованих Німеччиною народів ставали членами революційних «ланок» (еге ж!), виконували прості, далекі від професорських катедр і наукових кабінетів, чи письменницьких столів завдання, свідомі, що не одному з них прийдеться загинути, пройшовши нелюдські торттури. Отже не тільки націоналісти, чи їм подібні, ставали на бій. У спільній боротьбі є місце для всіх. І треба, щоб вони у ній були. Не відпихати їх, а притягати, не відмовляти їх, а переконувати, що їхнє місце в цій боротьбі.

Щобільше, — після Другої світової війни ми побачили й переконалися, що нація мусить проявлятися всесторонньо та творити на всіх відтинках життя і всіма можливими засобами, що національно-революційна боротьба — це частина всеобіймаючих життєвих процесів, що в цих процесах різні елементи мають різні ролі до виконання. Отже стало ясным навіть для тих, які були переконані в доцільності монопартійности, що вона була б радше перешкодою та обмеженням в національно-моральній мобілізації, замість її поширення на всіх. В цьому міститься ще один доказ

еластичности українського націоналістичного руху, його розвитку й вирощування, його здібність інкорпоровати в свої позиції новопостале, або новоусвідомлене.

Про вождизм, як постулат українського націоналістичного руху, не приходить ся серйозно дебатовати. Полковник Є. Коновалець категорично заперечував такий постулат як невідповідаючий нашим умовам і непотрібний, впрочім не згідний з його поглядами і концепцією всеобіймаючости революційного руху. Полк. А. Мельникові його накинено на короткий час в часи другого ВЗ в Римі і він позбувся його при найближчій нагоді. Степан Бандера, вийшовши на шлях творення Революційного Проводу в 1940 р., категорично відхилив таку назву для себе.

Цими прикладами ми зовсім не вичерпуємо ні всіх випадків, ані всіх проявів недодуманости, фальшивої постановки, чи прямо помилок в минулому українського націоналістичного руху, але цих прикладів вистачає, щоб з усією рішучістю відкинути велику частину тих закидів, що їх висувають противники. Ці приклади, як і цілий розвиток організованого націоналізму в минулому так само переконливо доказують, що він аж ніяк не заляк на закам'янілих позиціях, що він ішов і йде з духом часу, нога в ногу з нашим життям і його потребами, та що врешті-решт він, відсуваючи те, що є часовим наносом, визначає свої позиції і формулює їх щораз виразніше й досконаліше; що *було* в ньому *фундаментальним*, те й *залишається фундаментальним*.

Український націоналізм непохитно стоїть на становищі, що абсолютною передумовою дальшого і повного розвитку нації є відбудова власної держави. Однак держава не самоціль. Держава — це тільки передумова, основа, інструмент і засіб для справжнього, здорового і вільного та на правду повного розвитку народу. І це є постійна і найвища ціль. Нація понад усе, нарід понад усе — як це було колись яскраво формульоване. При цій нагоді треба пригадати, що таке розуміння засадничо розходиться з фашистським розумінням ролі і відношень на відтинку нація-держава. Фашизм ставив найвище державу, а в слід за тим, зовсім логічно і консеквентно, імперію, заперечуючи права іншим народам на власне державне життя, яких він мав у пляні поневолити, або таки поневолив. Для українських націоналістів держава є найважливішим і необхідним засобом для дальших цілей, але тільки засобом. Це мусіли б добре закарбувати собі ті з поміж нас, які »слідом за червоним дідом« висувають на адресу українського націоналістичного руху закид у фашизмі. Цей факт треба ще раз і ще раз повторювати і під кожним кутом навітлювати, щоб у нікого не було неясностей, ані сумнівів.

Історія сучасного відродження українського народу — це видна крива з численними відбічками, поворотами, яка веде постійно й зовсім природньо вгору. Серед сіті поплутаних, раз ясних і очевидних, другим разом замаскованих чужих інтересів, які на

різних етапах історії проявлялися в Україні, або навіть намагалися в ній домінувати, під постійним тиском і загрозою з боку російського імперіялізму, екстермінації всього українського, власні сили українського народу, нормовані законами розвитку й росту всього живого, знаходили не раз після численних невдалий спроб шлях до дальшого визрівання і міцніння.

Історична перспектива десятиків і сотень років дає нам змогу пластично й виразно цей шлях обсервувати. Ми знайшлися були у великій, можна б сказати, смертельній небезпеці не тільки тому, що нашою долею стало бути на перехресті шляхів і впливів що в іншій ситуації могло подати скіпетр рішень у наші руки, але головню тому, що у вирішних історичних хвилинах ми вчинили не той поворот у своїй поставі і практичному поступуванні, який був потрібний для дальшого розвитку.

В шуканні «справедливої» розв'язки для своїх синів, володарі Київського простору створили систему удільних князівств, замість центрально кермованої держави. З татарського лихоліття український народ знайшов правильний шлях у Козаччині. Але козацька доба знов не сконцентрувала всієї своєї уваги на побудові держави як бази для всіх інших заходів, але розгубилася в боротьбі за «вольності козацькі», забуваючи, що *найбільшою* «вольністю», яка гарантує всі інші вольності, є *власна держава*; або «за віру козацьку православну», за старшинські привілеї, за полегші для козацького стану, які й так були тільки засобом до поділу нас і при першій нагоді були ліквідовані. Але через те всеобіймаючий потік загальних народніх і державних інтересів розлився в ряд ручаїв і в цей спосіб розтратив свої сили.

Історія не повторяється, але історичні аналогії були й будуть. Наш час не лише бурхливий і неспокійний і, як звичайно на таких етапах буває, хаотичний, але він *вагітний* великими змінами. Ті зміни, що вже заіснували, це тільки початок. В такому часі прискішено визрівають і виникають на поверхню життя прагнення й ідеї, що в інших умовах забарилися б. І тому сьогодні, як визов великим державам, привладним групам і клікам, появилася на життєвій сцені боротьба за поширення прав і свобод одиниці, за людське життя для найширших людських мас, — вимога «чорного переділу» матеріяльних дібр стає щораз сильнішою й популярнішою, — за беззастережну національно-культурну ідентифікацію, за збереження єдиних і неповторних вартостей, створених поодинокими народами тощо.

Кожна з цих ідей має свою непроминаючу вартість. Але ніодна з них, ані всі вони механічно взяті, не рівноважать, ані не заступлять того, чим для народу є і що йому дає національно-державна суверенність. Суверенности нічим заступити, нічим замінити. Вона єдина робить з народу, який її здобув і втримав, рівного з усіми іншими, робить його справжнім повновартним творцем своєї і взагалі світової долі.

Власне в цьому лежать незнищимі коріння націоналізму. З цього виростає непереможне бажання народу стати собою і разом з іншими народами бути підметом!

(Далі буде)

Завваги і примітки Редакції

Розпочинаючи друкувати статтю п. Ярослава Гайваса на тему Майбутності Українського Націоналізму, ми відкриваємо на сторінках нашого журналу можливості авторам продовжувати давно розпочату дискусію над одним із найважливіших питань сучасних змагань українського народу за волю і національну державу.

Статтю п. Я. Гайваса друкуємо порядком обговорення, а рівночасно до кожної частини подаватимем при кінці зауваги чи думки Редакції головню до цих думок, поглядів та заокруглень, які того потребують з уваги на наш журнал та його позицію в українському націоналістичному русі.

У світлі існуючої віддавна дійсності і відомих документів не можна, згідно з нашою оцінкою положення і розвиткових тенденцій, говорити про події з 1939-1940 рр. і 1952-1955 рр. як про невдачі. Для оцінки цих подій треба мати інше окреслення. Сам Автор стверджує, що в Організації знайшлися неоднорідні елементи, а тому все те, що по душі й по ділах було іншим, мусіло відійти туди, куди воно належало. В іншому випадку колесо українського націоналізму не набирано б того розгону та сили, яку воно має і — в чому ми абсолютно згодні з Автором — буде мати. Зрештою, події в позначених нами роках не були самотніми в історії українського націоналістичного руху. На думку приходить зокрема РУП, а згодом УВО, а відтак такі самі початкові роки ОУН. До цих та подібних питань необхідно повертати у відповідний спосіб не так для критики, а радше для осмислення суті подібних явищ у нашому політичному житті. Ми вдячні Автору за його глибоко виразливий підхід до цього бодай так далеко, як на це дозволяє розмір статті і головна тема.

На генезу націоналізму є низка різних поглядів. Націоналізм є так давнім, як давньою є нація. Головна його суть у тому, як він проявляється. Суттєвий вклад у теорію українського націоналізму вніс Дмитро Донцов і ціла низка молодших теоретиків. Один із цих поглядів розвиває Автор.

Націоналізм і імперіялізм — це зовсім слушно два протиставні поняття. Англійці, для прикладу, створили свого часу найбільшу імперію світу, але зовсім не висували якоїсь окремої доктрини свого націоналізму. Але, чи хтонебудь сумнівається, що англійська нація не виловила типово англійських національних ідей?! Автор абсолютно правильно відкидає намагання противників українського націоналізму ототожнювати його з фашизмом. Ми йдемо ще далі, кажучи, що не тільки з фашизмом, але й з націонал-соціалізмом, чи з іншими подібними ізмами. Для прикладу, Гітлер і Розенберг виразно себе сепарували від націоналізму. Японський націоналізм має по суті таке саме джерело, що й англійський. В Росії комунізм став модерною формою російського імперіялізму. Демократ В. Черчилль був таким самим імпе-

ріялістом, як республіканець Кромвел, чи монархіст Дізраелі. Демократія не завжди буває заборолом проти імперіялізму, а комунізм і соціалізм в Росії (і не тільки там) — це ж найвища форма й засіб російського шовінізму. З досвіду ясно, що не націоналізм породжує імперіялізм, ані імперіялізм не являється вищою стадією націоналізму.

Згідно з історичним досвідом, в імперіялізм, чи расизм може перетворитися кожна система. Для прикладу, французи чи поляки — демократи, але водночас немалі імперіялісти. Англійці демократи, але були великими колонізаторами. Громадянином Ізраїля не може стати людина немойсеевої віри. Особи чи гурти, які роблять подібні закиди українському націоналізмові, не знають історії, не бачать світу, або прямо тенденційно наставлені.

Гене́за нації — це важка і важна проблема. Теорій нації й націоналізму багато. Нація — найвища форма буття людей на землі, найвищий тип спільноти, створений, як і людина, як «думка Бога». Держава — найвища форма буття нації на землі. Людина має душу дану їй Богом. Людина росте, розвиває свою свідомість, а разом з тим розвивається, викристалізовується її місце в родині, роді і остаточно в нації. Отже, з точки погляду тієї теорії, нації, як містичні явища Творця, існували завжди на тому чи другому рівні свого розвитку. Це явище для дальших дослідів та знаходження найбільш мовної дефініції. Наші найновіші ідеологи націоналізму — Д. Донцов, Княжинський, Вассиан, Липа, чи пізніші — не зовсім покриваються. Дефініція нації в римських античних часах ставила у примат державу. Згідно з нашим поглядом, носієм ідеї нації являються широкі кола народу. Але давніше так не мусіло бути.

Націоналістична організація не отожднюється з партією прямо тому, що вона захищає інтереси цілої нації, а не однієї групи. Зараз у світі Окциденту проходить соціологічний процес від партії як класової категорії до організації як народньої формації. Це видно зокрема в християнських і соціал-демократичних партіях. Концепція партійництва стихійно зникає, а зі зростом нації як всенароднього явища, модні до цих пір партії змінюють свій характер.

I-ий ВЗ ОУН подав таку дефініцію обговорюваного питання: «Український націоналізм є духовий і політичний рух, що зродився з внутрішньої природи Української Нації в час її зусильної боротьби за підстави і цілі творчого буття», «Українська Нація це вихідне положення кожної чинности та метове назначення кожного прямування українського націоналізму», а «Органічна зв'язаність націоналізму з нацією є фактором природного порядку і на ньому основане ціле розуміння істоти нації».

ДВА ЛИСТИ БОГДАНА РЕБРИКА

Богдан Ребрик, автор листа до п. Деніса Мільнера у Великій Британії і відкритого листа до т. зв. прогресивних українців у США і в Канаді, які наспіли на Захід, народився 30. 6. 1938 року в селі Павлівка Івано-Франківської області. Свою матір утратив в дитинстві, а батька вивезли на Сибір 1951 року, в 1956 р. реабілітували, але в наступному році він помер. Богдан здобув освіту в м. Магнітогорську, Челябінської області, там також працював, а від 1957 до 1962 служив в армії. Згодом учителював до 1967 року в Івано-Франківську. В лютому 1967 року попав під арешт під закидом «наклепів на советську дійсність» та за «виховування дітей в націоналістичному дусі» і засуджений на трирічне ув'язнення. Другий арешт на основі спрепарованих провокацій наступив 21 лютого 1974 року, а відтак засуд на 7 років ув'язнення та 3 роки заслання. Цей вирок відбував у Мордовських концтаборах під натиском змінити свої погляди, що проводилися під особливим натиском в Харківській, а згодом в Івано-Франківській тюрмах, де він зазнавав побиття.

*

ВІДКРИТИЙ ЛИСТ ДО ДЕНІСА МІЛЬНЕРА

“Пізнайте їх по їхніх справах”

Шановний Пане Мільнер!

»Новое время« ч. 18 цього року опублікувало Вашого листа. Пробачте мені, але я не можу не zareагувати на нього. Справа в тому, що подібні листи советський режим використовує для виправдання заподіяних злочинів проти свого народу й людства. Я розумію, Ви вирости в такій чудесній країні, як Англія, хоч з листа випливає, що Ви її не любите, тому Вам не може навіть спасти на думку можливість тотальної брехні в державній пресі. СССР — це зовсім інший світ, я б сказав більше — антисвіт зі своїми настановами і принципами. Наприклад: “революційна кляса” створює державу, в якій саме поняття свободи, демократії, добра і зла набирають нового змісту.

Ця настанова відкриває широкі можливості для страхітливої демагогії і спекуляцій реторикою. Усі загальноприйняті морально-етичні норми, усталені в процесі розвитку людського суспільства, з перших днів захоплення влади большевиками в Росії, оголошені антиетичними, буржуазними. Моральним визнане лише те, що сприяло зміцненню комуністичного режиму. Що є добром, а що злом — визначає партія, а народ повинен пристосувати своє життя до партійних настанов. Тут не уряд для народу, а народ для уряду. Горезвісний принцип “класової боротьби” дозволяє режимові ділити народ на друзів і ворогів, чіпляти наліпки “ворогів народу” будь-кому, якщо цього вимагають інтереси партії. Цей самий

принцип дозволяє режимові й сьогодні називати терористів анге-лами, а вчорашніх буржуазних паразитів і гнобителів трудового народу — діловими колами. Советська пропаганда не визнає пів-тонів. Визнають лишень біле і чорне. У нас все добре, в них усе погано. Цей принцип лежить в основі всієї советської політики. Щоб зрозуміти страхітливую суть режиму ССРСР, небезпеку його лицемірства, брехні й людиноненависництва, треба володіти не-абиякою проникливістю, або ж відчутти його “принади” на власній шкірі.

Відомо, що Кіров був вбитий за особистою вказівкою Сталіна. Це, однак, не перешкодило йому бути присутнім на похороні, зро-нити сльозу “скорботи” і сказати: “Дорогой Сергей Миронович, ми клянемся до последнея капля крови мстит врагам социализма за твоя смерть” (Тут необхідно підкреслити грузинський акцент, — Автор.) (“Дорогий Сергію Мироновичу, ми клянёмсь до остан-ньої краплі крови мстити ворогам соціалізму за твою смерть”). Хіба може зрозуміти цей феномен людина, що виросла в нормаль-них людських умовах та ще й в правовій державі! У цьому епізоді наявні найогидніші пороки людського роду. Тут справжнє обличчя потвори, що існує в ССРСР під назвою советська влада. Крім цього, советський режим — це абсолютна диктатура компартії, в ньому всі конституційні гарантії свободи особи перетворено на репре-сивно-законодавчу фікцію. Суспільство не живе тут своїм при-родним життям, його диктує йому партія. Наприклад: якщо у людини ні кола, ні двора, а в кишені вітер свище, він ніби має називатися бідним. Проте дійти до такого висновку він не має права, він повинен почути, що на цей рахунок каже партія (навіть, якщо він непартійний). Ну, а партія хоче, щоб народ був багатим, ось вона й каже людині, що вона багата! І їй одразу дихати легше! Або ж факт побудови соціалізму. В ССРСР, як твердить комуніс-тична партія, побудовано реальний соціалізм. А народ довідався про те з радянського радіо та газет. І не лише довідався, а й від-чув. Бо досі він платив за один кілограм масла 2,50 карб., а на-дійшов довгоочікуваний соціалізм — і в 4.00 карб. заледве вкла-дається. Народ почав був думати, що знову “вороги народу” ви-нуваті, а партія тут каже — це прийшов соціалізм, тіштеся і не посмійте сумніватись. Окрім цього, ССРСР — країна жорстокого національного гноблення і небаченої в світі експлуатації людини державою*. Не можна мати об’єктивного уявлення про ССРСР, не взявши цього до уваги.

Моя батьківщина була колонією Росії** протягом довгого часу. В лютому 1917 року самодержавство впало, Україна була проголо-шена незалежною республікою і визнана цілою низкою держав, у тому числі Англією. В наслідок контрреволюційного большевиць-кого перевороту на чолі з Леніним у жовтні 1917 року в Росії був встановлений режим, що існує й до сьогодні. Сам Ленін неодно-

*) підкреслення наше — Ред. «В.Ш.»

**) так само.

разово підкреслював, що для советської Росії Україна — це питання життя і смерті. Тому, не дивлячись на визнання нашої незалежності і на Берестейський договір, Ленін оголосив війну Україні, в наслідок чого наша незалежність утрачена, а Україна перетворена в колонію советської соціалістичної імперії. Я говорю про це тому, що Україна стала першою жертвою комуністичної експансії в Європу. Це коштувало їй і далі коштує величезні жертви в боротьбі за свободу й незалежність. Оскільки ж комуністи не відмовляються від претенсій на світове панування, а активно прагнуть цього і не без успіху (Ваш лист найкраще цьому підтвердження), завтра така сама доля може спіткати й Вашу батьківщину, пане Мільнер. А щоб цього не сталося, ми повинні краще розуміти один одного: прагнути такого розуміння в ім'я свободи, добра, справедливості і життя на землі.

Ось лише декілька фактів з трагедії мого народу. В процесі окупації України основну роль відіграли українці, що відгукнулися на пропозицію і заклик Леніна створити свою советську республіку з допомогою революційного пролетаріату. З тією ж метою Ленін створив комуністичну партію України. Коли ж основна мета — окупація України — була досягнута, одразу ж відпала потреба в українських комуністах. Тому їх звинуватили в буржуазному націоналізмі і знищили. Потім знищено клясу “куркулів” — найсвідомішу в національному відношенні і найздібнішу в питаннях сільського господарства частину населення. За ними надійшла черга до інтелігенції: знищили все, що пахло українським духом. Під гаслом боротьби з “ворогами народу” стріляли в поетів, художників, інженерів, юристів. Вбивали тільки за те, що ти — порядна людина, просто за те, що на тобі біла сорочка, краватка чи капелюх. Вуса також були причиною звинувачення в націоналізмі. Смерть, концтабори, тюрми. А коли й цього виявилось замало, деспотія, ніби сп'янівши від безвинної крові, кинулась на просте населення. У результаті — зумисне організовані голоди. Лише за декілька місяців 1933 року було знищено 7 мільйонів людей, серед них діти, жінки, старі. Треба не лише пам'ятати про ці безневинні душі, але й мстити тим, хто їх знищив. У журналі «Новое время» Ви й слова не зустрінете про ці злочини. Бо згадати про це — уважається наклепом і злочином. Усе хочуть списати на мертвого тирана.

Брежнє! Канітали й сьогодні живі та здорові. Більше того, жалкують, що нема можливості розгулятися як слід. Советський режим любить вихвалитися 20 мільйонами советських громадян, що загинули під час війни буцімто за звільнення Європи. Адже добра половина з них була знищена т. зв. “прогресивними загороджувальними загонами” (явище унікальне, чисто советське, як і створення концтаборів), які під страхом смерті гнали людей захищати рабство; “не хочеш? дістанеш кулю в потилицю!” А хіба ж не советський режим кидав напризволяще своїх громадян у полоні,

заявивши, що це зрадники батьківщини? Скільки серед них моїх одноплемінників, цих вічних “зрадників”? А чи не зрадниками є самі кремлівські бонзи? Ті самі, що так полюблюють позу непримирливих антифашистів! Навіть І. Лунса (?), чи не праву руку фюрера, розкрили! Ти диви яка турбота за долю світу та яка коротка пам'ять! Це, певне, Лунс (?) разом з американським імперіялізмом розв'язав руки Гітлерові для початку світової бойні. А хто кинув у пащу фашистам Францію і Чехо-Словаччину? Це Лунс (?) підписав у Москві договір з фашизмом? Так скільки ж можна мовчати?! Адже ці два близнюки — фашизм і комунізм — накинута на Польщу і розірвали її як шакали. А агресія СССР проти Фінляндії, сусідньої, у тисячу разів слабшої держави, що зуміла дати по морді кремлівському хамові? Про все це — гробова мовчанка. Це, напевно, в інтересах миру, чи ж не так? Зате про “визвольну місію” советської армії товчуть де лише можна; що це за “місія” — показали Берлін, Будапешт і Прага. Чи легше народам Східної Європи від того, що на зміну коричневій чумі прийшла червона?

До речі, пробачте, пане Мільнер, я забув про найголовнішу настанову режиму, а саме, що революційна кляса створює державу, в якій все стає з ніг на голову, пам'ятаєте? Ось де собака зарита! Це фашизмові чи кому іншому не можна пригноблювати інші країни, а комунізмові можна, бо його гноблення “прогресивне”. Це Піночету не можна боротися з ворогами батьківщини, а Таракі й Хомейні можна навіть вішати. Тепер зрозуміло, чому захоплення і окупація советським режимом японських, китайських, німецьких, фінівських земель сприяє виключно зміцненню миру в усьому світі. А законні претенсії Японії або КНР на повернення їхніх же земель є небезпечними передумовами нової війни.

Але я відійшов від теми. Повертаюся до проблем своєї нації: у часи подій, пов'язаних з іменем Вашого Кромвеля і нашого Б. Хмельницького, ми за чисельність не поступалися англійцям. Сьогодні Ви далеко попереду не лише за чисельністю. З тієї ж причини, що привела мене до концтабору і змусила мене писати до Вас. До речі, я не певен, що нас дійсно 40 мільйонів. Число узятє з радянських джерел, а там можливе усяке: скільки накаже партія нарахувати, стільки й нарахують. Не вірите? Даремно. Ви, напевно, читали у “Новом времени”, що на Україні є Комуністична Партія України. Навіть є ЦК КПУ та її перший секретар В. Щербицький. Правда, він такий українець, що не володіє українською мовою і звертається до українського народу на іноземній мові, ще й до того без перекладача! Говорить і квіт! Хочеш — слухай, а хочеш — на вус мотай, лише не заважай. Смішно? Страшно! Але головне — попереду. Є в нас обкоми КПУ, є райкоми, навіть з'їзди КПУ проводять, але самої КПУ нема. Фокус? Іще гірше! Трюк незалежності!

Обійдіть зі свічкою в руках усю “електрифіковану” Україну: жодного члена КПУ Ви не знайдете! Навіть сам перший секретар,

згідно з його власним партквитком, що лежить у його лівій кишені, не є членом КПУ. Чудеса? Сміх і сльози! Що там, скажете Ви, якась книжка, в порівнянні з правами, які має ваш народ! Так, дійсно, прав у нього багато, тільки біда в тому, що всі вони зведені до одного. Взяти, наприклад, політичні права. Партія наша розумна, вона навіть знає, що людина, прагнучи любити всіх, розпорошує свою любов і не може по-справжньому любити жодного. Так ось, щоб вона не розпорошувала свого кохання, а любила сконцентровано і не будь-кого, хай любить рідну комуністичну партію, а любов свою доводить вихваланням. На виборах така сама концентрація — один кандидат — вибирайте і будьте вдячні! Демонстрації? Будь-ласка. Навіть два рази на рік і тільки на те, щоб навесні кричати голосно “слава партії”, а восени ще голосніше “партії слава!” Цікаво? Дуже! Головне, щоб любов була сконцентрована. Ну, а якщо знайдуться в країні ті, що в слові “плюралізм” зуміли розібратися? То цих також можна і навіть треба сконцентрувати... Так, Ви цілком правильно здогадалися... в таборах. Тому ж вони і називаються концентраційними. У Вас чогось подібного немає? Зате ж у Вас є безробітні. І видно, що ніколи Ви їх не позбудетесь. Хіба можна безробітним платити? За що? А чому б Вам не зробити так, як у нас?: конституційно ввести трудову повинність і принцип: хто не працює, той не їсть. Ні, нічого у Вас, буржуазії, не вийде. Замучать Вас пороки. Інша справа в нас. У нас — Сибір. Величезний і холодний. Земля в нас селянська, заводи належать робітникам, все наше. Тільки те, що земля вродить, а заводи вироблять — не наше. Працєю і не обурюйся. Нема, наприклад, праці там, де живеш, у Львові, їдь у Челябінськ, якщо там нема, їдь ще далі. Але спробуй не трудовлаштуватися протягом трьох місяців — у ГУЛазі вакантних місць стане на всіх 600 грамів пайку також. А профспілка спитаєте Ви. Так це ж школа комунізму. Її завдання — збирання членських внесків, допомагати адміністрації зміцнювати трудову дисципліну, товкти робітникам про те, що вони є справжніми господарями держави й підприємства. А питання про платню — так на це ж є рідна партія. Їй краще знати, що потрібно “господарям” країни. Та й сама платня — це буржуазний пережиток. Головне — це трудитись, трудитись, трудитись. Експлуатація людини державою? Але ж у цій державі експлуатація — це благо. В цій державі все дозволено. Навіть жінок зрівняли з чоловіками, щоб примусити їх тягати залізні шпали, носити бетон, цеглу та інші тягарі на будівництві. А жінка-колгоспниця? Та сама, що на її спині й потрісканих руках тримається все “прогресивне” колгоспне господарство? Це ж її перетворено на тяглову худобу. А не було б цієї рівності, то не лише пшеничку довелось б купувати в буржуазному світі.

Або візьміть підвищення цін. Це у Вас тільки щось трапиться, одразу пікети, протести, страйки й інші кризові явища. В СССР воно хоч і протирічить пляновому господарству і марксизмові в

цілому, проте є прогресивним явищем і сприяє добробутові трудящих. Тому воно не називається підвищенням цін, а лиш впорядкуванням. В наслідок цього советська людина — безмежно щаслива. Проте, щоб жити, советська людина змушена “викручуватись”, що в свою чергу несе за собою кримінальну відповідальність. Поскілки советське щастя — явище масове, то довелось перетворити всю країну на суцільні концтабори. Лише на Україні їх 300.

А література? Чи знаєте Ви, пане Мільнер, хоча б одного поета чи письменника-українця, який створив би якийсь значний твір? (Дисидентів і досоветську епоху не рахуймо). Не знаєте. Бо немає таких. Як і нема самої української советської літератури. Освіта? Так, читати і писати навчили. Та й то лише через те, що напівграмотних експлуатувати легше ніж неграмотних. Наука, як твердить партія, також поняття клясове, вона, виявляється, може відволікати пролетаріат від революційної боротьби.

Саме з цих міркувань генетику, кібернетику, електроніку ще 20 років тому советська найпередовіша наука вважала псевдонаукою і попівщиною. Тепер, правда, вже й Менделя не сварять й Вінера визнають, а Вавілова навіть реабілітували. Прогрес, так би мовити, очевидний. Одразу на декілька століть лише не вперед, а до динозаврів, певно, воно так і має бути, бо марксизм із його мавп'ячоматеріалістичною людиною на більше не здатний.

Можна навести ще безліч фактів, розкриваючи справжнє обличчя советського режиму, їх Ви не побачите на сторінках газет і журналів. Але справа не в фактах, а суті самого режиму. Європа пішла далеко вперед, бо зуміла пробудити в своїх народах прагнення до незалежності і свободи. А тут вільнодумство завжди вважалося бунтом і переслідувалося. Росія завжди була тюрмою народів і втіленням лицемірства й жорстокости. Пам'ятаєте у Достоевського: “У нас в Росії в клясах інтелігентних і не знайдеш людини, що не брехала б”. Саме тому тут відбулася революція і узурпація влади “бісами”. Здається Шіллер говорив, що завоювати корону — діяння велике, а відмовитися від неї — діяння божественне. І здатна на це лише справжня мудрість. У Кремлі ж, у цьому вмістилищі безтямного насильства й нахабного самозванства, сумні зречення від престолу, опоганення храмів і дівочої незайманости, ніколи й не пахло мудрістю. Нема її там і сьогодні. Не правда, а сила в них на порядку денному. А де диктатура й тоталітаризм, там сваволя, мрякобісся і самовихвалення.

Пане Мільнер, мені залежить на тому, щоб Ви зрозуміли мене правильно. Я не ідеалізую державні порядки Заходу. І не міркування помсти, образи чи вигоди примушують мене так різко і несхвально характеризувати советський режим. Я не ставлю собі за мету обдурити Вас. Я тільки виконую свій громадянський обов'язок. Ви маєте право вірити мені чи не вірити, відкидати мої міркування чи піддати сумніву. Але я твердо переконаний, що на

сьогодні перед державними устроями, що існують у країнах вільного світу, при всіх їхніх плюсах та мінусах, а також необхідності постійного вдосконалення, альтернатива стоїть одна — тоталітаризм.

І нарешті, дещо про себе. Стара як світ істина проголошує: зводити наклепи, ображати — можна людину, суспільство ж не досягне для наклепів і образ. Якщо ви невірні зображуєте його, якщо ви накидаєте йому пороки й недоліки, яких у нього немає, вам же й від того гірше: вас не слухатимуть і ваші вигадки викликати будуть сміх. Показати ж на справжній недолік суспільства — означає зробити йому послугу, допомогти позбутися цього недоліку. І чи можна за це гніватись? Честь суспільства полягає не в тому, щоб не мати недоліків, бо це справа неможлива, а в тому, щоб мати відкриті очі на свої недоліки. Цього советський режим не хоче збагнути. І це зайвий раз підтверджує його антинародний, антилюдський характер. І саме те, що влада для нього є не засобом для досягнення обіцяного раю на землі, а самоціллю — саме вона лежить в основі всіх злочинів режиму не лише проти українців.

Я — українець. В 1975 році вдруге засуджений на 10 років позбавлення волі за антисовєтську діяльність. До арешту працював вантажником в м. Івано-Франківську. Тепер знаходжусь у концтаборі особливого режиму селища Сосновка Мордовської області, працюю, до речі, також вантажником. Те, що ми, українці, відбуваємо покарання за межами батьківщини і те, що нас тут 70% від загальної кількості в'язнів, свідчить про "розв'язання" національного питання в СРСР. Я християнин, католик. СРСР — країна атеїстична. Віруючі людині тут дуже тяжко. Навіть батьки не мають права виховувати своїх дітей в релігійному дусі. А в школах дітям накидають безбожність. Ось приклад з мого життя. Це було на Івано-Франківщині в 1949-1950 роках. Я навчався в 3-ій чи 2-ій класі. Нас відучували від віри в Бога так: "Діти, Бога нема!" — говорив учитель, — "ану гукніть, Боже, дай нам хліба! Якщо з'явиться хліб, значить Бог є" (буханок хліба коштував тоді 250 карбованців). Ми, голодні, проспівали звернення до Бога тричі, хліб не з'явився. Тоді учитель каже: "Ану, діти, гукніть: Сталіне, дай нам хліба!" І не встигли ми закрити ротів, як через відкриті вікна до класу полетіли булки, пряники, печиво. Боже, що тут зчинилося! Щоправда, скільки потім не просили Сталіна і гуртом і поодинокі — пряники більше не з'являлися. Напевно тому я так добре пам'ятаю день смерті Сталіна.

Як бачите, не зважаючи на таку "ефективну" пропаганду безбожництва, атеїста з мене не вийшло. До речі, советський режим свої методи атеїстичної пропаганди не змінив і по сьогодні. "Свіжий" приклад: 22 квітня тут, у концтаборі, наглядачі сконфіскували в мене виписки з Євангелія. Виявляється, що після підписання Заключного акту Євангеліє набрало особливо небезпечного, антисовєтського, реакційного змісту, що дуже заважає кремлів-

ським фараонам здійснювати розрядку. Я належу до тієї категорії людей, що їх у західних країнах називають політв'язнями, інакодумцями, дисидентами, а в СРСР — кримінальними злочинцями, “відщепленцями”, платними агентами чужоземних розвідок (і, звичайно, передусім ЦРУ). Я особисто вважаю себе людиною, яка мислить і діє так, як цього вимагають інтереси українського народу і людства в цілому. Я — за батьківщину і волю, за релігію і власність, за порядок і дисципліну, за трудівника на землі, за всіх тих, хто виконує чесно свій обов'язок і робить свою справу — за вічні підвалини людського суспільства.

Довести свою непричетність до кримінальних справ та до чужої агентури, я можу випискою з вироку усіх пунктів звинувачення. Вважаю, що це для Вас буде цікаво. Перший пункт: ширення серед оточення наклепів на советську владу з метою її підризу (мова йде про поширення тих поглядів, що я їх частково висловив у цьому листі). Другий пункт: ознайомив двох друзів з книжкою І. Дзюби “Інтернаціоналізм чи русифікація?” (Це вигадка КГБ. Якби ця книжка в мене була, я не обмежився б двома приятелями). Пункт третій: мав книжку про українсько-московські переговори 17-18 століття. Про це засвідчив свідок (Якби ця книжка й була в мене, то при чому тут советська влада? На злодію шапка горить. Свідчення того, як режим боїться нашої свободи). Пункт четвертий: подарував приятелеві книжку з дедикацією, в якій закликав боротися за волю українського народу (мова про советське видання. Для дедикації я використав уривок з віршів українського поета О. Олесея, виданого в Києві 1970 року). Пункт п'ятий: записав на магнітофонну стрічку українські пісні, серед яких була одна “націоналістична” (мовиться про народну українську пісню, що в ній один раз зустрічається слово “повстанська”). Це надає пісні буржуазного, ворожого для советського режиму змісту). Ось і все звинувачення. Бачите самі, що ніякої “агентури” нема і “криміналу” також. Я від своїх поглядів ніколи не відмовлявся, не відмовляюся і не збираюся відмовлятися у майбутньому. Не ховався з ними я ні на слідстві, ні на суді. Але советський режим заявляє, що дисиденти не наважуються відверто виступити перед советським народом, а всі їхні “пасквілі” — це наклепи. Тому я, користаючись випадком, звертаюся до Вас, пане Мільнер, по допомогу. На противагу вигадкам советського режиму, я можу відверто виступити перед будь-якою аудиторією, висловити свої погляди і переконання в усній чи письмовій формі. Оскільки у Вас, пане Мільнер, склались добрі стосунки з журналом “Новое время”, зверніться, будь ласка, з проханням до редакції вищезгаданого журналу опублікувати хоча б цього листа. Буду Вам дуже вдячний.

Тількищо прочитав повідомлення газети “Правда” про виступ Картера. Мене дуже зворушила його турбота з приводу спаду політичної активності американців. Чи чули Ви щось подібне в

промовах советських демагогів? Ніколи. В нас навпаки: усе спрямоване на те, щоб знищити в людині почуття моральної відповідальності за те, що діється. І мають у цьому успіхи. Я певен: якби не було сьогодні в світі США, їхньої сили й могутності, СССР не зупинився б на досягнутому. І бажають цього кремлівські дальтоністи, чи не бажають, саме США приведуть людство до його справжньої мети, бо головне джерело сили США, як світової держави — моральна вірність правам людини. У цьому році минає 325 років з того часу, як український народ змушений цілувати руку, котра його душить. Що принесе нам завтрашній день у цій країні — важко передбачити. Але я переконаний, що вільний світ, що прийшов уже сьогодні нам на допомогу, прийме в свої обійми мою Україну. А покищо стоятимемо на смерті і наближатимемо цей день. Викриватимемо брехню, лицемірство й злочин советського режиму, якого ціною не довелося б за це заплатити. Інакше не можна, це єдиний шлях до нашої волі...

Скажіть, пане Мільнер, чого б Вам не покинути той “фальшивий” світ і не переселитися в СССР? Тут Ви, пане Мільнер, знайдете “справжню” свободу. Свободу від права на власність до свободи від совісти. Чого, між іншим, я Вам не бажаю. З пошаною до Вас

Богдан Ребрик».

Концтабір Сосновка, червень 1979.

*

ВІДКРИТИЙ ЛИСТ

»Відкритий лист до так званих прогресивних українців США і Канади.

Нема дива в тому, що сам Сатана прибирає подобу Ангела світу, а тому невелике діло коли й служителі його прибирають подобу служителів правди. Тільки кінець їхній буде по ділах їх.

(II послання св. ап. Павла Кор., 11:14-15)

Кожен народ за непохитним законом Провидіння повинен виявляти своїм існуванням один будь-який бік життя цілого людства, в противному разі цей народ не живе, а животіє. Коли весь світ зробився Римом, коли всі народи почали мислити і почувати поримськи, тоді припинився рух людського розуму, бо для нього вже не стало мети. Втомлений владар світу спочив на лаврах: життя його скінчилося, бо скінчилася його діяльність. Він зробив жахливу помилку, думаючи, що поза Римом нема світу, нема світла, нема життя. Вона була однією з найважливіших причин моральної смерті цього великого колоса. Для оновлення людства треба було, щоб над цим хаосом смерті і тління залунало благодатне слово Сина Людського: “Прийдіте до мене всі труджені і обремененні і я успокою вас”. Треба було щоб юрми варварів

розвалили цю велетенську могутність, розмежували її своїм мечем, сприйняли слова і пішли кожен своїм особливим шляхом до єдиної мети. Так — тільки йдучи різними дорогами, людство може досягти своєї єдиної мети, тільки живучи самотнім життям може кожен народ принести свою частку у спільну скарбницю.

У цьому році сповнилося 325 років з дня поневолення України Росією, на протязі яких нашому народові постійно прививається почуття вторинності, відводиться ролі молодшого брата у мітичній сім'ї трьох народів. Свідомо нищиться наша культура, традиція, мова. Особливе місце в цьому періоді нашої трагічної історії займають останні 62 роки, на протязі яких українському народові вперто, всіма можливими засобами, вбивається у свідомість, що поза комунізмом немає раю, а поза Москвою світу. Мало того, весь світ, що лежить поза межами впливу і контролю советського режиму, повинен бути знищений. Ці жахливі ідеї висловлюються відкрито керівниками режиму і прищеплюються дітям з перших днів відвідання ними школи. Саме цій меті підпорядкована окупація України російським комунізмом. Безконтрольний грабунк наших природних багатств і людських ресурсів дозволяє советському режимові в значній мірі поширювати свій експансивізм на інші народи та країни, демагогічно прикриваючись інтересами українського народу та його іменем. Метою всіх наших національних визвольних змагань була боротьба українського народу за незалежність і побудову своєї національної держави. Ми це нагадуємо тому, що як і советським режимом, так і окупаційною адміністрацією, яку окупант називає урядом УССР, день у день все справжнє українське називається зрадницьким і ворожим для нашого народу, а різну покруч, або національно несвідому й байдужу верству до свого рідного українського народу, що утворилася в наслідок вікового національного гніту, видають за справжніх і щирих виразників інтересів українського народу. Загально відомо також, що український народ в боротьбі проти комуністичної окупації поніс жахливі втрати, що вимірюються мільйонами душ. Подібної трагедії не зазнав жоден народ світу, за винятком єврейського, що став жертвою коричневого двійника нашого червоного ворога. Щоб поставити наш народ на коліна, окупант не зупинився навіть перед мільйонами жертв простих і безвинних селян. Тільки за один 1933 рік на Східній Україні голодом було знищено 7 мільйонів українців. Ми не хочемо тут перераховувати всіх злочинів советського режиму, скоєних проти нашого народу, бо мета цього листа в іншому. А саме: щоб приховати своє справжнє лице від світової громадськості, а також щоб уникнути відповідальності, хоча б на одному етапі часу, за всі беззаконня і сваволі, советський режим змушений вдаватися до різного роду обману, лицемірства і спекуляцій, включаючи сюди, підкуп, шантаж, камуфляж і різного роду внутрішній і зовнішній "потемкінізм". У великій мірі йому сприяють в цьому компартії західних країн, що користуючись демократією вільного світу, фактично

являються агентами Москви і провідниками кремлівської дезінформації світу. Та коли до такої діяльності береться американець, канадець, чи француз, то його можна зрозуміти і він ніби має моральне право на це. Крім цього його діяльність, навіть коли вона буде злочинною, великої шкоди власній країні не принесе. Але коли до подібних речей вдається українець, рідна земля якого стогне, а народ, спливаючи кров'ю, шкандибає в комуністичній армії, він, живучи у вільному світі, пересилає замовлені окупантом пасквілі, що оправдують оте комуністичне рабство, а завоювник називає його за це прогресивним українцем — то це вже зовсім інша справа. Саме тому цей лист адресується так званим прогресивним українцям США і Канади.

Панове прогресисти! Мабуть не треба нагадувати Вам тут всю трагічну історію нашого краю і народу, наслідком якої було й те лихо, що примусило Вас, або Ваших батьків, шукати кращої долі в чужих краях. Правда, одні йшли у світ за очі заради скибки хліба, а другі з надією бодай хоч чимось зарадити національному лихові і показати світові, що ми є народ і хочемо жити по-людськи. Так було на протязі всього періоду нашої неволі і особливо загострилася ця проблема у XX столітті, коли значна частина українського народу, як правило, національно свідомо і патріотична верства, змушена була покинути рідну землю в наслідок експансії російського комунізму. Сьогодні ця частина нашого народу складає основу української політичної еміграції. Вона і тільки вона має моральне право говорити сьогодні від імени всього українського народу, бути авангардом і виразником його інтересів, дум і прагнень на шляху до нашої незалежності і побудови держави. Саме тому советський режим веде таку шалену боротьбу з найменшим проявом національного духа не тільки в межах України. Саме й тому зі шпальт газет і журналів та інших джерел інформації на протязі 60 літ не припиняється цькування української еміграції, політичних кіл і організацій. Ворог і окупант настільки підступний, що зумів посіяти розкол і ворожнечу між батьком і сином, братом і сестрою, матір'ю і донькою.

На пропаганду, дезінформацію, а також подавлення опозиції всередині країни, режим засобів не жаліє. Це ж в повній мірі стосується і його зовнішньої політики. Жахлива експлуатація людини державою, а також відсутність елементарних політичних прав у трудящих, дають можливість советському режимові сконцентрувати великі капітали в руках партії і безконтрольно витратити їх для власного гегемонізму й експансіонізму та дестабілізації державних порядків і спокою у світі. Цій же меті вдалося советському режимові підпорядкувати і Вас, так званих прогресивних українців. У зв'язку з проведенням третього СКВУ в советській пресі було піднято сатанинський шабаш з цього приводу. Не обійшлося і без Вас, панове прогресисти. Важко сказати чого більше у Ваших заявах і відозвах: ненависти до свого народу чи того,

що надав Вам притулок, чи зухвальства, лицемірства і підлоти. Здається, що найбільше у Вас любови до грошей. Так ось, панове, авторську думку про українську політичну еміграцію Ви вже знаєте. Іншою вона бути не може в усіх патріотів українців, що бажають своєму народові щастя. Тим часом Ви, на мозолях, поту, сльозах і крові власного народу влаштовуєте собі добробут. Нічого у Вас не вийде, панове. Той, хто запродав сатані душу, в рай не потрапить. Можу Вам пригадати долю КПУ, або КПЗУ. Хіба не вони стали першими жертвами після окупації України — Східної в 1918, і Західної в 1939 році? На що Ви сподіваєтесь? Чи може Ви щиро помиляєтесь? Неправда. Виною цьому, Ваша холуйська натура. Бо Ви не можете не знати як підступно була задушена Леніном наша молода незалежна республіка і окупована Україна. Ви не можете не знати, що в 30-ті роки було безвинно ліквідовано 90% української інтелігенції. Хіба можна не знати про жертви комун і колективізації? А про альянс фашизму з советським комунізмом Ви нічого не чули? Саме він привів світ до небаченого досі кровопролиття. Так може про концтабори, «загороджувальні зағони», позику і войовничих атеїстів, що засипали махоркою очі священикам під час відправ літургії — розповісти Вам?

На жаль, немає можливостей зробити це тепер і є більш важливі факти зі збиранням колосків на колгоспній ниві, які советських колгоспників заставляє збирати голод, а советська Теміда за кожний, приречений на згнивання, а піднятий зі землі колосок давала по року тюрми, як за крадіж колгоспного майна. Ви не можете не знати якою ціною обійшлась боротьба за нашу незалежність у 40-их роках на Західній Україні. Знаєте Ви чудово, але лицемірите подібно до Ваших кремлівських господарів. Знаєте й те, що СССР не є добровільним об'єднанням, а є гаремом в якому Україна є однією з наложниць большевицького хана. Чудово все це знаєте, але однак, стараетесь дзявкати в такт нашому гнобителю.

Ще можна було б зрозуміти людину, яка попавши в кігті советського режиму, бреше заради власного рятунку. Але ж Ви живете у вільному світі в останній чверті XX століття. У час, коли навіть советський людодіський режим рахується зі світовою громадськістю! А Ви, замість того щоб підтримувати український дух і сприяти згуртованості та вітати вже організовані українські політичні сили, навпаки — виступаєте проти них, що, звичайно, не робить Вам чести. Навіть більше, Ви чините подвійний злочин: перший проти власного народу і другий проти того, що надав Вам притулок і можливість жити так, як Бог приказав.

Справді, треба мати обморожені очі, щоб жити в правовій країні, користуватись необмеженою свободою та політичними правами і хвалити іншу, яку в глибині душі ненавидиш. А що це саме так, підтверджує факт Вашого небажання покинути той «загниваю-

чий", "насильницький" світ капіталу і переселитись в "найгуманніший", "найпрогресивніший" світ жебрацтва, що в перекладі з безхребетницької означає світ реального соціалізму. Треба втратити елементарну людську порядність і гідність, щоб віддячуватись за добро злом, як оце Ви чините американському, канадському народам. Бож саме США і Канаду мають на увазі Ваші шефи в Кремлі, коли на своїх збіговиськах ревуть: "Весь мир насилья мы разрушим..." Тільки непохитна вірність цих народів ідеалам демократії і свободи не дозволяє їм насильницьки викинути Вас за межі вільного світу.

Та "до часу збанок воду носить" — кажуть у нас в Галичині. Є люди, які негативно і навиворіт безпомилкові у своїх міркуваннях та вироках; на що напали вони зі злобою — знайте, що воно прекрасне, що восхвалили вони — знайте, що воно гидке, або мертво. Вищою мірою лицемірні моралісти володіють такою вірністю міркувань навиворіт. Шіллер казав, що для цих панів особливо важлива влада закону: не будь в них страху покарання, вони "обікрали б власну наречену обіймаючи її". До цієї категорії виродків належите й Ви. Панове, "прогресисти" разом з большевизмом з його мавп'ячо-матеріалістичною філософією і атеїстично-політичним обскурантизмом. І скільки б Ви не лаяли з комуністичного підвороття на все справжньо українське, до яких засобів не вдавались би у Вашій зрадницькій діяльності, нічого у Вас не вийде, панове. Крім "слави" і фіналу Юди нічого більше не виторгнете, бо тільки в гармонії розуму і почуття полягає справжня досконалість людини.

Сьогодні, коли Деклярація прав людини стала Євангелієм світу цього, можна бути впевненим в тому, що недалеко той день коли український народ стає на власний шлях і піде своєю дорогою, разом зі всім людством до єдиної мети.

На закінчення привожу уривок з твору, який для такої ж як Ви і Ваші хазяї хамсько-лакейської породи, написав український поет В. Симоненко:

"Народ мій є! Народ мій завжди буде!
Ніхто не перекреслить мій народ.
Пощезнуть всі перевертні й прибуду
І орди завойовників-заброд!"

Концтабір Сосновка, червень 1979.

Богдан Ребрик«.

НАЙНОВІШІ ВІСТКИ З ПОНЕВОЛЕНОЇ УКРАЇНИ

При кінці травня ц. р. до нас наспіла турботлива вістка про те, що московське КГБ поновно заарештувало в Києві українського поета та довголітнього політичного в'язня *Василя Стуса* під заки-

дом «антисовєтської агітації» та за приналежність до Української Гельсінської Групи.

Василь Стус, автор великої збірки поезій «Зимові Дєрева», що появилася у Видавництві «Література і Мистецтво» в 1970 році, був заарештований уперше в 1972 році та засуджений на 5 років ув'язнення і 3 роки заслання. Намагання КГБ запроторити його до психіатричної тюрми не здійснилися. Відбувши тюрму та заслання, Василь Стус вийшов на волю та поселився в Києві.

Під час обшуку в помешканні, КГБ забрало щоденник Стуса, поетичні твори та різні приватні записки.

Приблизно в тому самому часі московські чинники державної безпеки провели обшук помешкання *Раїси Руденко*, дружини *Миколи Руденка*. Цей обшук відбувся перед виїздом Раїси на відвідини до свого чоловіка у концтабір в Мордовії.

В тому ж часі КГБ провело обшук в помешканні *Оксани Мешко*. Мається враження, що цей черговий обшук був проведений з наміром конфіскації листів її сина *Олександра Сергієнка*.

В перших тижнях травня наспіли інформації, що *Вячеслав Чорновіл*, поновно заарештований 8 квітня у м. Мирному, став перевезений в половині квітня до слідчої тюрми в Большая Марха, Якутська АССР.

В тому самому часі поширилася вістка, що *Василеві Барладяну*, історикові мистецтва, якого в 1977 році засуджено на 3 роки концтаборів під закидом «ширення антирадянських наклепів», — погрожують новим засудом під закидом «продовжування антисовєтських наклепів» під час ув'язнення. У зв'язку з цим в Одесі КГБ заарештувало *Тетяну Рибникову* і дві покищо неназвані особи.

В Одесі московські окупаційні власті засудили на 5 років ув'язнення учителя *Монакова* ніби за те, що він показував учням карикатурні рисунки Брежнєва.

У квітневому інформативному листку «Міжнародної Амнесті» названо 100 осіб різної національності, які стали заарештовані, або засуджені за час від 1 жовтня 1979 до 10 квітня 1980 р. Між ними знаходимо такі українські прізвища: *Микола Горбаль*, засуджений в січні 1980 на 5 років ув'язнення; *Петро Розумний*, *Василь Стрільців*, *Ніна Овчаренко* (по 3 роки ув'язнення), *Віталій Калиниченко*, *Николай Кінаш*, *Ярослав Лєсєв*, *Юрій Бадзьо* (вже інформували), *Олесь Бердник* (вже інформували), *Юрій Литвин* (вже інформували), *Павло Савченко*, *Петро і Василь Січки* (вже інформували), *Вячеслав Заяць* (10 років ув'язнення), *о. Дмитро Дудко*, *Віктор Костенюк*, *Любов Козакєвич*, *Михайло Кушнір*, *Анатолій і Павло Сисєнки*, *Зіновій Красівський*, *Ольга Матусєвич*, *Іван Олійник* (чи Олейник).

Правдоподібно, що деякі інші особи на тій листі можуть бути українцями з походження. — Ред. «В. Ш.»

Ганна ЧЕРІНЬ

ПІД ПРАПОРОМ БІДНОСТИ

Боротися за Ямайку мені довелося досить важко. З ким? З моїм власним чоловіком.

— Чому саме Ямайка? Що ти там не бачила?

— Нічого не бачила, в тім то й справа. Але хочу побачити все, або, принаймні, так багато, як зможу.

— Але чому саме туди? Що там ліпшого від Фльоріди чи Гаваїв?

— Фльориду й Гаваї я вже бачила, а Ямайку — ні. Це найважливіший аргумент.

— А чи не поїхала б ти туди сама?

— Добре.

— Еге, так би я тебе туди саму й пустив! Ну що ж, їдемо.

Отак я завоювала свого чоловіка. Я ніколи не думала, що одне слово може вирішити змагання!

Почалися торги з туристичним бюро: вони хотіли послати нас туди, де їм вигідно, а я хотіла вибороти найкраще для нас; хоч і не знала, що саме — але відчувала, що це не зовсім те, що мені радила агенція. Врешті, зійшлись на якимсь компромісі. Правда, тепер усі підприємства намагаються, з нагоди інфляції, відщипнути шмат від кожного долара, так що три рази довелося доплачувати ціну, начебто непорушну після підпису угоди. Про третю доплату мій чоловік довідається тільки з цього репортажу.

Нарешті — 8-го грудня 1979 р. Встали о 6.20, як на роботу, але на зовсім інші пляни. Заповідали мороз, але, на щастя, помилково: надворі соняшно, 30°, так що можна легко вдягнутись. Запаркували авто й невеликим канадським Буїнгом злетіли в небеса.

Кажуть, що більшість аварій трапляються на підйомі. Але якось не страшно: якщо й довелося би загинути, то швидко; а до того ж, разом зі мною згинули б і всі клопоти, що так докучають у щоденнім житті... От тільки шкода було б часу, витраченого на пакування валіз. Коли хочеш узяти лише одну валізу й кожну річ оцінюєш, як перекупка на базарі, то це справді велика праця.

На роботі мене питали: »А ви не боїтесь туди летіти?«

— А чого, це ж не Іран!

— В такій напруженій атмосфері вулкан може вибухнути де завгодно.

Може й так. Вчора на вістях передавали, що Куба посилено бунтує Караїбські острови, а спеціально Ямайку.

— От тому то й треба її побачити, поки не запізно, — додала я аргумент своєму чоловікові, хоч уже й так він здався.

Як глянути вниз через хмарні фіранки — видно чіткі силуети міст, гір, річок.

Кагадська компанія Вестерн Пацифік обслуговувала нас чудово. Це, власне, була обслуга першої класи: смачний обід, перед ним — коктейль, до обіду вино (три гатунки на вибір), по обіді — лікер. Можете уявити, як усім нам стало весело! Нікому навіть не прийшло на думку, що нам три рази підвищили ціну!

О другій годині дня досягли кордонів Куби й дивились на білі обриси бережжя. Виповнили митні анкети («Чи маєте гроші понад 500 доларів?»).

За вікном нічого цікавого, тож глянули в авіаційний журнал, що лежав у торбині перед нашим кріслом — а там — о чудо! Оголошення українського ресторану в Едмонтоні, під чудовою назвою «Пірогі Гавз». Світлини власників і їхніх вареників, і навіть деякі українські стравописи, включно з... «Ukrainian Raisin pie». Дивно, правда? Це ще нічого: в нашій Долтонській газетці одного разу з'явився рецепт на «Ukrainian goulash».

М'яко приземлюємось в суцільній суміші блакиті неба й води.

Сине вгорі,
Сине внизу,
А посередині хмари.
Ті, що приносять грозу,
Ті, що приносять чари.

Хмари будують білі міста,
З них виростає побілений ліс,
Біла трава проста
На дощовий сінокіс.

Хмари — як марииво ніжних фіранок,
Може комусь на весільний серпанок?
Вітром наряджені,
Вітром мережані,
Вітром укладені
Над бережжями...

Ех, годі, бо стільки хмар, що й рим не вистачить!

І ми вже на землі. Пілот м'яко приземлився в Монтего Бей, годину нас протримали на лєтовищі, поки чорні інспектори, не поспішаючи, перевірили наш багаж — чи не привезли ми чогось такого, що могло б перетворити Ямаїку з раю в пекло. Їдемо над морем 45 хвилин до нашого готелю, або, властиво, клібу — чарівного острівця в маленькім містечку Трілоні. Дорога вся в квітах, які ніхто не насаджував. Тут стільки сонця й дощу, що кожна ломака пустить коріння й зацвіте. Шкода, що наш шофер був «німий». Його обов'язком було довести нас у готель, а не розмовляти з нами. Та ще треба вважати, щоб на яку козу не наїхати, а вони тут ходять, як принцеси, й із дороги не зійдуть.

По Ямайці авта їздять лівим боком дороги, і раз-у-раз зустрічаємо написи »Keer left« (це можна розуміти символічно).

В готелі нам одразу дали ключі до кімнати й запросили на вечерю. Ми радо перевдягнулись у літні вбрання й за хвилину були вже в їдальні, де їжа була виставлена на вибір буфетним стилем, і вибирати було з чого. Звичайно, всі гості брали з кожної миски, а потім ще приходили вдруге і втретє по те, що засмакувало. Їжа чудова: свіжі місцеві овочі, плоди хлібного дерева, калабаш, чо-чо, акі, банани й їх родичі — плантани, папая, манго, — їх нам подавали щодня в різних комбінаціях. Домашнє печиво — від чудового як паска хліба до вибагливих тортів. Риба й м'ясо різних видів — їж скільки хочеш. Такі харчі змусили нас забути про ціну та додаткові надвишки.

Сьома година ранку. Через радіо баптисти передають гарні церковні пісні, ті самі, що в Америці їх співають »рок-групи«, замінивши любов до Бога любов'ю до коханої. Вихованці баптистських шкіл розповідають, як то вони, з Божою поміччю, закінчили школу, а тепер... поїдуть до Чикаго вчитись у Муді Інституті! Це для них великим щастям уважається; а інші сюди втікають із Чикаго... Диктори говорять бездоганною англійською мовою, а місцеве населення — з акцентом, але м'яким, не таким, як наші негри. Готель величезний, і має все потрібне, щоб можна жити тут і не виходити поза його межі: море, пляжа — і великий ставок із волейболом, вітрильники й човни із скляним дном (так вони пишно називаються, а яке там скляне дно? Всього скляний чотирикутник, що до нього й не протовпишся); є тут і голф, і доріжки для бігання та гімнастики, і крамниці, і залі для танців, і різні гри, і — головне — аж чотири бари: і над морем, і в самому готелі, й на веранді (ця називається »Покоманія«, на честь однієї з поганських релігій на цьому острові). Бари мають свій розклад, розташований так, щоб можна »охолоджуватися« вже зранку, потім переходити до іншого бару, і нарешті до того, що відчинений до ранку. Отже, можна пити зранку, як то по-українськи співається, »Ой, кум-куме, добра горілка, вип'ємо, куме, від понеділка...« — і так до самого кінця вакацій. А хто не хоче пити — не мусить. Тільки як ляжеш на лежак та закриєш очі, вже й почуєш:

— Вибачте, а чи не хотіли б ви щось випити?

І так щоп'ятнадцять хвилин. Хочуть, бідні, щось заробити, хоч бери та напийся зі співчуття до них!

Вечері нас почастивали (безкоштовно!) чудовим ромовим напоем, і наш керівник, чорношкірий Джордж, почав нам викладати науку доброго поведження на цьому острові.

— Я знаю, що ви тількищо прибули, бо ви — білі, як прости-рала. Це він вимовив з насолодою, щоб відплатити нам за свою чорношкірість. — Але через кілька днів ви почорнієте. І тут він додав »бородатого джока«, що декому видався дотепним: — Мені забрало дев'ять місяців, щоб отак загоріти.

Мова нашого Джорджа настільки цивілізована, що я маю підозру — він може також із Чікаго чи з Дітройту, приїхав сюди на заробітки. А туземці розмовляють по-англійськи так, що й розуміти годі, тільки для туристів стараються підбирати «спеціальні» слова. Перед голосними вони часто додають «г» з придикуванням. Джордж порадив нам купити місцевий плин із рослини алое та намазатись ним, щоб не попектись на сонці. Як тільки ми, білі як простирали, з'явилися на пляжі, до нас, із привітними усмішками, почали звідусіль підходити ямайські дівчата, пропонуючи пляшечки з-під рому, наповнені якоюсь мутниною.

— Що це таке?

— Це — гало, — пояснила дівчина. — Помагає від сонця.

— А скільки коштує?

— П'ять доларів.

Сторгували за чотири (тут того, хто не торгується, вважають дурнем). Але ще одне: як тобі кажуть ціну, то ніколи не уточнюють, чи це в американській, чи в місцевій валюті. Ямайські долари майже вдвічі нижчі, ніж американські, але як заплатите американськими доларами, то їх радо візьмуть. Дехто просить дати місцеві гроші. А канадських доларів не беруть взагалі, з ними треба йти до канцелярії готелю, або до великого міста в банк.

»Гало« (алое) смердить, але від попечення, мабуть, помагає — бо з нас шкіра не злізла. Але й так нас трохи піддурили: наше »гало« було принаймні на половину розведене з водою, й коли ми вжили липкий сік алое, що сплив на поверхню, решту довелося викинути.

Знайомимось потроху з сусідами, хоч тут і самим не нудно. От пара з Канади, з Міссісагі біля Торонта, звідки нещодавно евакуювали мешканців, бо сталась аварія, і з розбитих цистерн витікав отруйний газ.

— Нас також евакуювали. Але наша мандрівка на Ямайку була вже замовлена, і ось тепер ми тут.

Він — хемік. Вона — ... жінка хеміка. Чомусь страшенно товста, ходить у мішку й виглядає на мішок.

— Мій чоловік такий талановитий, він просто геній... — промовила жінка не з гордістю, а зі смутком, зі скаргою.

— Ти також розумниця, — ввічливо додав чоловік. Але жінка відкинула етикетки:

— Я — ніщо. Я ні до чого не здібна.

— Ти мій діловод, господиня.

— Ні, я ніщо, — запевняла жінка. — Купи мені ще один коктейль.

Кожного вечора — концерти до ранку. Місцева оркестра з рибальського містечка Фалмаус грає на інструментах, зроблених із бочок на сміття. Звук мелодійний, ксилофонний, у стилі славного ямайського каліпсо. А ще нагадує ця музика концерт, що його щонаочі задають джунглеві жабки. Вилазять на дерева й жарять

концерт, і ніколи ми їх не бачили, але чули — і охристили їх ямайськими соловейками.

Заповідач оголосив, що цей оркестровий ансамбль має свою платівку на продаж (8 американських доларів — зовсім не дешево!). Але коли я підійшла з десяткою, в них не було здачі. І ніхто з них не побіг розміняти; отак собі — продав, то добре, а ні — то й так буде. Платівку я таки купила в четвер, коли вони грали знов — я вже приготувала гроші, а мій чоловік ще й їхні автографи позбирав на обгортку. А побачили б ви тих музик! Довгі патли, в кого прості, в кого в «афро» зачісці, в інших же заплетені в тоненькі кіски. І цілий тиждень вони сідали їсти разом з туристами й відпочивали. Серед туристів заіснував міт, що нібито ямайці шляхетніші від негрів, вони, власне, іншого походження. Проте, вже першій турі, під час якої нам розповіли про давні часи цього острова, розвіяли романтичні ілюзії. Це були ті самі раби-африканці, що й у Америці; а якщо й були якісь домішки до їх крові, то небагато, бо місцевих корінних індіан — араваків — винищили перші завойовники Ямайки — еспанці, за те, що араваки були горді й непокірні. Проте, багато мешканців нашого готелю не їздили на жодні тури, а тільки бавились і сиділи в барах; тож вони й далі думали, що ямайці чорношкірі — це щось особливе, а тому з ними можна обніматися, цілуватися і так далі.

Поміж чудовими пальмами й лапатими мигдалевими деревами йдемо на пляжу. Там, на площі, розвага: прийшла оркестра місцевої гімназії й маршує, показуючи різні штуки, як на футбольних змаганнях в Америці. Тільки тут ще й кожний оркестрант танцював сольо, як у нас на забаві, показуючи свою вправність, включно із... українськими присідами. Потім наш заповідач, або, як він сам себе величав, «культурний директор», розповів про цю оркестру; розповів, що їм потрібна нова школа, й перевів збірку. Ми вже сподівались, що такі збірки будуть провадитися щодня, але, на диво, це була перша й остання. Два дні після того нас розважали діти з Фальмаусу, гарненько танцюючи й співаючи, але не тільки збірки не було, а їх навіть і не пустили між туристів (мабуть, щоб не стали просити дарунків).

Дитяча оркестра накінці заграла три гимни: місцевий ямайський (грайлива танкова мелодія), англійський і американський. Мало хто встав на будь-який із цих гимнів. Волейбольники в ставку, як ні в чім, продовжували гру. Вислід гри, правда, залишився невідомий, бо, як повідомив «культурний директор», суддя метчу втопився.

Під лежаком повзе краб-самітник. На собі несе зелену мушлю.

— Наче пофарбована!

— Може, й пофарбована, — сказав наш знайомий, що був тут уже втретє, тож знав багато чого, що нам здавалось дивом. — Цей краб собі не робить мушлі, а бере, що знайде, й росте в ній. А як виросте, вилазить із старої домівки й десь знаходить нову. Тому то в них такі різні хати, як на чий смак.

Чарівна Ямайка! Я справді не думала, що тут так гарно. Покишо з усіх теплих країв це найгарніший. Тут досить сонця і дощу, дуже родюча земля, гарна питна вода, погожий вітрець, що так швидко охолоджує й не дає відчувати 85-ступневу спеку. Нема тут лютих звірів, отруйних зміїв чи докучливих комах. Краєвиди прекрасні. Над морем низько, а середина острова — невисокі, зелені до самого верху, гори, переважно з рудого бокситу й ще не досліджених мінералів.

— У нас чотири пори року й усі однакові, — хвалився директор.

— А як же ви знаєте, коли Різдво?

— По колядках.

А Різдво якраз і надходило, і радіо, так само, як і в США, гримить і дзвенить колядками. І «Джінгел беллс», і «Фрості», і пісня Бітла Кросбі про Біле Різдво...

Одного разу зайшли ми до нашої кімнати й застали там прибиральницю — гарненьку ямайську дівчину.

— А ви коли-небудь бачили сніг? — питаю я її.

— Ні.

— А в кіні або на телевізорі?

— Ні.

— А ви були в якійсь іншій країні, крім Ямайки?

— Ні.

— Ми українці. Чи ви знаєте, де є Україна?

— Ні.

— А ССРСР?

— Ні.

— А Russia? — останній одчайдушний запит.

— Ні. Але я знаю, що далеко за морем є Америка. Туди б я дуже хотіла поїхати. Візьміть мене з собою! За один долар на день я вам буду прибирати в хаті й варити їсти. Я дуже добра куховарка. Ніхто краще від мене не варить квасолі з козячим м'ясом.

— Але де ми в Америці візьмемо козятини?

— Такі багаті, як ви, все можуть дістати.

— Таж ми зовсім не багаті!

— Як ви сюди приїхали, то багаті.

На це ми нічого не спромоглися відповісти. Дівчина була на нас трохи ображена, але видно сподівалася, що може таки попадеться такий турист, що візьме її з собою до Америки. Цікаво, якби таке сталося — як довго вона прибирала б хату за один долар на день?

Раненько наступного дня ми поїхали на екскурсію до Очо Ріос, в ту частину острова, де найбільше лишилося пам'яток з еспанської окупації. От хоч би й сама назва Очо Ріос — «вісім річок». Так назвали врадувані моряки Колумба місце, де вони причалили. Там було справді не менш ніж вісім річок із смачною джерельною водою. Порівняйте це з прекрасними Гаваями, де на весь острів Оагу нема ні однієї річки!

Ми сіли в міні-бус, всього було нас шестеро — і шофер, він же й екскурсовод Генрі. На вигляд Генрі був непоказний, але вигляд буває оманний! Генрі виявився розумним, дотепним, симпатичним і охоче інформував нас про все, що тільки спало на думку нам чи йому. До того ж, він був не абиякий зальотник. В кожному містечку його вітали вродливі молодички й дарували йому різні ласощі, сендвічі, овочі. І кожна думала, що вона в нього тільки одна. А ми, що бачили їх усіх, помирали зі сміху.

Перш за все, Генрі розширив наше уявлення про соціально-політичні умови в країні. Ми знали, що Ямайка, пробувши понад 300 літ під владою Англії, в 1962 році здобула самостійність і стала членом ООН. Ми знали також, що люди тут дуже бідні, що вони тиняються по вулицях без роботи й оточують туристів непрохідною стіною. Вони не просять подачки (це заборонено), але просять гуми, цукерок, старих речей. Туристи, що приїхали сюди не вперше, привезли старе вбрання, черевики, соняшні окуляри й вимінюють на тутешні вироби.

Діти бігають за туристами й кричать:

— Зфотографуйте мене! — і професійно стають у різні пози.

Ну, а вже за фотографування турист може й подарувати якого цента.

— Дайте мені вашу адресу! — просять інші. На ту адресу вони потім шлють листи, сподіваючись «великої й багатой милости» від своїх кореспондентів. Одного разу до нас підійшов похмурий хлопча й попросив грошей на квиток на автобус.

— А скільки коштує квиток?

— Двадцять п'ять центів.

Нам це виглядало задорого, і ми дали хлопцеві «дайма». Він навіть не подякував, узяв монету й пішов, розчарований нами.

— Генрі, як вам тут живеться? — запитали ми нашого водія.

— А то як кому. Мені добре. Я дуже люблю свою працю, і люди мене охоче наймають. Як тільки вам куди треба, задзвоніть мені, і я зараз же з'явлюсь перед вашим готелем. Але є такі, що навіть і не хочуть працювати, або хочуть не ту працю, що є, а ту, що вони б хотіли. Наш острів родючий, то можна піти в джунглі й нарвати всякої їжі, а потім наловити риби, та й якось проживеш. Але раніше, до незалежності, на мою думку, жилося нам ліпше. Чужоземні капіталісти мали тут підприємства і в них ми добре заробляли. Тепер соціалістичний уряд прогнав чужинців і жити стало гірше. Біда в нас навіть на прапорі.

Прапор Ямайки — з трьох барв: зелене (рослинисть), золоте (сонце) і чорне (бідність). Так нам пояснив Генрі, але мені здається, що чорне означає колір шкіри туземців.

— Раніше ми були бідні й щасливі, а тепер — бідні й нещасливі, — підсумував Генрі.

Проте, ми не бачили тут старців із простягненими руками, як то було в Мехіко, де на кожному кроці ми чули «Я голодний»...

Люди були веселі, непогано вдягнені, не босі. Власне, що було дивно — ми, туристи, потіли в наших легеньких літніх убраннях, а ямаїці ходили в довгих штанах (і жінки також) і навіть у светрах. Правда, надходило Різдво, традиційне зимове свято, і може від пісень про сніг, що лунали з усіх міських репродукторів, декому ставало зимно?

— Як довго у вас люди живуть? — запитали ми Генрі.

— Поки не вмруть, — відповів він.

Але потім розповів, що загалом живуть довго, до 75 і довше. От тільки був такий час, що гинули від діабету, бо їли багато солодкої картоплі та інших ласощів і не знали, що то їм шкодить. Тепер знають, але їдять. А діти тут мають цукерки безкоштовно: можуть зрізати собі цукрову тростину та й смоктати. Але вони краще люблять гуму. Скрізь вони її в нас просили, і перший раз у житті я пожалкувала, що гуми не вживаю.

На вулицях міст Сент-Анн і Порт Антоніо сновигали натовпи людей, що поверталися з роботи, а також діти, що їхали додому зі школи. Дітей ви побачите на вулицях у кожному пору дня, бо школа працює на дві зміни: 7 до 12 і 12 до 5. Діти вдягнені в дуже гарні уніформи, кожна школа має свої кольори. Не всі діти ходять до школи, бо хоч навчання безкоштовне, то треба купити книжки й квитки на автобус, а багато батьків, особливо багатодітних, не спроможні на це. Уряд дає 10 доларів на уніформу, а решту мусять заплатити батьки. Після школи діти здійсмають дорогоцінну шкільну одягу і в стареньких вбраннях тиняються по вулицях, не знаючи, що діяти.

Сходимо в Реа Буена, де в 1494 році висадився Колумб. На причалі стоїть неохайний великий корабель — на нього вантажать боксит. Вддовж берега є відкритий музей просто неба, з різним знаряддям з часів еспанської окупації. Тут же жалібно навкав кіт, мати якого безсумнівно плуталась із сіяємцем. Генрі повів нас у мистецьку галерію, сполучену з рестораном, де всього за 25 доларів можна було з'їсти дуже смачного ямаїського рака (без клешнів). Його подають із приправою в акі. Цей овоч тим цікавий, що нестиглим він отруйний, а як дозріє, стає нешкідливим, або так, принаймні, ямаїці вважають. В нашій готелі ми їли все, також і акі, навіть не знаючи, що воно примішане до їжі, і якось ніхто не вмер. Щождо цін на вечерю, то робітник заробляє (якщо він працює) щось із 8 доларів на день. Рака в ресторані він на такі заробітки не з'їсть, але може зловити й приготувати його з акі та іншими приправами, котрих тут не бракує.

— Генрі, а чи це ваше власне авто, чи ви працюєте для якої компанії?

— Ні, я самостійник, але авто це і моє, і не моє. Я його випозичив на чотири роки. На це треба мати добрі рекомендації, але я їх маю.

(Далі буде)

В. ГРЕНДЖА-ДОНСЬКИЙ

КРИВАВА ЕПОПЕЯ НА «КРАСНОМУ ПОЛІ»

Копанський міст на Тисі — наша башта,
і добра оборона з берегів,
з укритих місць стріляли кулемети,
сікли наїзників із бункерів.

Скоростріли небоязкого Чучки
зі всіх боків обстрілювали міст
та зразу проганяли окупантів,
давали битві героїчний зміст.

На «Краснім Полі», до самого Хуста
точились битви дальший цілий день
і оборонців добре захищали
яруги, кожний насип, кожний пень.
Терен усі вони прекрасно знали,
і зв'язкові, і варта, і пости.
На жаль, вони не мали вибухівки
пустити у повітря всі мости.

На «Краснім Полі» хлопці гартувались,
багато впало серед рідних нив,
але живії ворога косили,
ціну високу кров'ю він платив.
Як ті гірські орли держалися всю днину,
і кожний мужність доказав, зберіг,
ворожа, двістікратна перевага
морально в битвах не зломил їх.

Коли гонвейдів в восьмий раз відбито,
також з броньовиками не пройшли вони,
то спробували через воду Тиси
у бій послати військові човни.

Але човни не впливли на берег,
на березі не утворили базу,
бо що стрілецькі кулі не скосили —
ручні гранати довершили зразу.

Напасники пустили літаки,
і ті з повітря скаженіло били,
але в лозничню та по берегах
багато шкоди нашим не зробили.
На «Краснім Полі» це бої піхоти,
пустити танки тут гонвейди не змогли,
бо там прокопані глибокі рови,
і «вовчі ями» й засіки були.

На греблі теж прекрасна оборона,
туди гонвейди не знайшли путі,
багато з них пішло в нівець, загибіль
у цьому притисянському куті.

Та наше вічне прокляття і тут
нас переслідувати розпочало:
»Немає аmunіції!« Минувся весь запас!
Набоїв в оборонців не ставало.

Але коли б вони й були,
не вдержатися обороні,
від досвітку ведеться бій,
напір великий у всій зоні.
Гонвейдів понад триста тисяч
пішло у наступ проти горстки люду,
вся техніка передова у них,
бо привезли всю військову споруду.

На »Краснім Полі« подвиги геройські,
сам люд пішов у цей запеклий бій,
без проводу, без вчених генералів,
не перше ще в історії своїй.
На »Краснім Полі« бився сам народ
за долю-волю, за свою свободу,
хоч і скінчилася трагічно ця
кривава епопея нашого народу,
та значення вона велике має!
Історія не раз про це згадає.

Цей бій віками будуть споминати,
що з рук країну легко не здали,
що вісім разів гнали окупантів,
хоч ті у двісті раз сильнішими були.
Бої на »Краснім Полі« — це подія,
це образ, як малярів люд вітав,
з Угорщиною спільно йти не хоче,
і добровільно край він не віддав.
Історія напише про це поле:
»Здеклярувався тут народній гнів,
на доказ, що народ це волелюбний,
не хоче бути слугами панів«.

І »Красне Поле« світу показало,
що »русин« береже своє буття,
що верховинці вже не є рабами,
що закарпатці здібні до життя!

Про »Красне Поле« зродяться легенди,
народяться балади і пісні,
до нього завжди повертатимуть
письменники, поети і мистці.
Геройські подвиги народ ще оспіває,
діди онукам повідатимуть,
і ті хоробрі вчинки на тім полі
на крилах слави в вічність понесуть...

Андрій ЛЕГІТ

* * *

Є слова, як пушинки білі,
Є слова, мов гранітні брили,
Сто раз звір, щоб словесна сила
Кров живу хвилювала в жилах.

Є слова-цвіт блакитний ранній,
Є слова-маяки в тумані,
Треба нам у святім змаганні
Гострих слів, як багнетів грані.

* * *

Хоч би стрів мільйони купців,
Не принось ти душі на базар,
Не лякайся правдивих мистців,
Обминай лиш амбітних нездар.

Справжній дружне підставить плече,
А фальшивий — стопу на путі,
Продавати сумління та честь?!
— Чи є більший ще гріх у житті?!

НАД ОЗЕРОМ

Срібlistий пляж і вод блакитна гладь,
За плесами півколом гай густий,
Прийди до мене на пісочку сядь.
Не прийдеш ти.

Прийди, прилинь, як тридцять літ тому,
Де бились хвилі рідної ріки.
Пішов у світ. Лишив тебе саму.
Роки, роки.

Пішов у світ. Лиш сподіванням жив.
Мов ліком животворної води,
Сную думки над озером чужим.
Один, один.

СЕРЦЯ БІЙ

Серця бій у мариві надій,
Серця бій у праці й на дозвіллі,
Мов круги сріблясті на воді,
Мов полинь на вітрі посивілий.

Думи сій у самоті німій,
Думи сій в надії й без надії,
Вітром марив самоту овій
Й хоч на мить душа омолодіє.

ВОЗОВИЦЯ

Дух землі, пах землі,
Перепілок танок на стерні,
Серцем млів, ніжно млів,
На зорі — на зорі юних днів.

Коні й віз, клав на віз
Золотисті пшениці снопи,
Тілом ріс, духом ріс
І простори, і сонце я пив.

Пив ясну, пив хмільну
Чебрецями настояну даль,
Спиною гнув, не вильнув,
Та не знав, що є втома й печаль.

Неба синь, злotosинь,
Бірюзова задума полів...
Чувсь як син, рідний син
Я своєї святої землі.

Від Редакції

У «Визвольному Шляху», кн. 11 за 1979 рік (стор. 1369) надруковано вірш «Відгремів буревій, відгремів...», а також у кн. 12 за той же рік (стор. 1487) надруковано вірш «У патосі творчої думки...» авторства Невідомого Автора.

Насправді автором обидвох віршів є Андрій ЛЕГІТ.

В. БОКОВСЬКИЙ

ІВАН МАЗЕПА

(Історична драма на 5 дій — 6 відслон, за трилогією
Богдана Лепкого)

П Е Р Е Д М О В А

У протиставленні підготовлюваному Москвою в під'яремній Україні святкуванню 250-ліття поразки повстання Мазепи, під фальшивою назвою «воз'єднання України з Московщиною», існуючий в тому часі український драматичний театр у В. Британії вирішив відзначити 250-ліття тогочасних подій повстання гетьмана Мазепи проти Москви і показати справжню мету збройного зриву за волю України. Для цього необхідно було поставити патріотичну п'єсу, яка відповідала б наміченому задумові. На жаль, із п'єс, які були відомі, ні одна не відповідала цьому завданню. Дехто із жалем висловився, що якби можна було мати таку п'єсу, як трилогія Б. Лепкого, то нічого ліпшого не можна було б бажати.

Тодішній керівник літературної частини і один із режисерів театру, В. Боковський, взявся написати таку п'єсу за текстом трилогії. Були зроблені належні виборки діалогів із першої частини трилогії «Мотря», зроблено новий, трохи відмінний сюжет, місцями змінено або зроблено новий текст і написано п'єсу «Іван Мазепа», яка була схвалена мистецькою радою театру і затверджена до постановки. На жаль, з деяких причин в театрі виник розлам. Половина акторів відійшла. А щоб таки гідно вшанувати знаменну подію, оставшими акторами поставлено п'єсу при співпраці з існуючим тоді в Бадфорді самодіяльним театром СУМ.

Постановка цієї п'єси була здійснена автором В. Боковським, при режисерській допомозі М. Г. (брата співзасновника театру «Березіль»), який також виступав у головній ролі гетьмана Мазепи.

Ця п'єса була написана в 1958 році і вперше поставлена на сцені театру «Кооператив Гол» в Бадфорді 18 травня 1959 року, а після цього в усіх найбільших українських осередках у В. Британії, де вона пройшла з величезним успіхом, викликаючи патріотичне піднесення в громадах.

А в т о р

ДІЙОВІ ОСОБИ:

1. МАЗЕПА ІВАН СТЕПАНОВИЧ — Гетьман України.
2. КОЧУБЕЙ ВАСИЛЬ ЛЕОНТІЄВИЧ — Генеральний суддя.

3. ЛЮБОВ ФЕДОРІВНА	— дружина Кочубея.
4. МОТРЯ	— молодша дочка Кочубея.
5. ГАННА ОБОДОВСЬКА	— старша дочка Кочубея.
6. ВОЙНАРОВСЬКИЙ АНДРІЙ	— небіж гетьмана, полковник.
7. ОРЛИК ПИЛИП	— Генеральний писар.
8. ЛОМИКОВСЬКИЙ ІВАН	— Генеральний обозний.
9. АПОСТОЛ	— Миргородський полковник.
10. ІСКРА	— Полтавський полковник.
11. ПОЛУБОТЬКО	— Чернігівський полковник.
12. КОЖУХІВСЬКИЙ	— Компанійський полковник.
13. АНДРІЯШ	—
14. ЧУЙКО	— Сотник.
15. ОСАВУЛ.	
16. СТАРИЙ ЗАПОРОЖЕЦЬ.	
17. СТАРИЙ КОЗАК.	
18. МОЛОДИЙ КОЗАК.	

ДІЯ І.

(Кімната Кочубеевого палацу в Ковалівці)

ЯВА 1

(Входить Ганна Ободовська)

ГАННА: Гарним днем сподобив Господь гостину ясновельможного гетьмана. Дай Боже, щоб і в добрий час. Де ж це Мотря забарилася? (кликає Мотрю) — Мотре, Мотренько! Пора вже! Батько поїхав на зустріч гетьману і мама вже питала про тебе. Глянь який гарний день, аж душа радіє.

МОТРЯ (з-за кулісів): Зараз, Ганнусю, зараз!

ЯВА 2

(Входить Мотря в вишитій сорочці й плахті)

МОТРЯ: Нащо ти мене кликала, Ганно?

ГАННА: Як нащо? Невже ти забула, що нині гетьман приїжджає. Треба ж приготуватися до зустрічі.

МОТРЯ: Ні, Ганнусенько, не забула я. Весь час тільки й мрію щоб знову його побачити.

ГАННА: Не знаю, що ти в ньому бачиш гарного? Старий, сивий.

МОТРЯ: Я бачу в ньому нашу славу, героїчну минувшину, надійну красу майбутности і здійснення наших мрій про волю.

ГАННА: Самі величні й найкращі якості. Ти говориш як закохана, яка бачить лише те, що їй хочеться бачити. Не даром кажуть, що любов сліпа.

МОТРЯ: Гетьман прийде у хату Мотрі. Цеж така подія, як свято. Як Великдень. І день такий гарний, ніби Великодній.

ГАННА: Ну, то збирайся, Мотренько. Ти б наділа ту французьку сукню останньої версальської моди, або німецьку золотом галтовану, а може польську з блакитним кунтушиком, обшиту горностаями? Ну, кажи!

МОТРЯ: Дай мені, Ганнусю, мою білу корсетку, нашу українську. Це мені найлюбіше убрання.

ГАННА: А не буде це дуже звичайно для такого гостя? Знаєш, які тепер пишні закордонні убрання у нас носять. Скажуть, — Кочубеева дочка звичаю не знає.

МОТРЯ: А кого ж ми нині зустрічаємо, як не українського гетьмана? Все у нас має бути українське, воно для нас найкраще.

*(Ганна виходить. За сценою чути дзвони, вигуки «Слава»,
»Гетьман іде«)*

ЯВА 3

(Ганна вертається з корсеткою)

МОТРЯ: Ганно! Ганнусю! Гетьман іде! *(Бере корсетку, збирається, Ганна підходить до вікна).*

ГАННА: Їдуть! Охочекомонний відділ. Бачиш які гарні, один в одного як вибрані. А той на білому коні — полк. Кожухівський. На майдані усталились, пропускають охоронний відділ із списками, а за ними карета.

МОТРЯ *(збираючись)*: Хто ж то такий?

ГАННА: Войнаровський з Орликом. Орлику мій, мое ж ти орлятко, чого ж ти так дуже задумався?

(Мотря підходить до вікна і притуляється до Ганни)

Бачиш, Мотре, бачиш шестеро коней, золочений ридван, а в ридвані батько сидить, а біля нього він — гетьман!

МОТРЯ: Гетьман...

ГАННА: У нашу вулицю звернули. Зараз будуть тут. Ходім, Мотре!

ЯВА 4

(Входить Любов Федорівна)

ЛЮБОВ ФЕДОРІВНА: Мотре, пора! Дівчата хліб-сіль і квіти понесли вже. От горе мені з цією дівкою.

МОТРЯ *(дуже ласкаво)*: Ви, мамо, йдіть, будь ласка, а я зараз наспію.

ЛЮБОВ ФЕДОРІВНА: Яка солодка, яка щебетушка! А... то, певно, хлопців зачула. Ходім вже!

(Всі виходять. Невеличка павза)

ЯВА 5

(Входять: Гетьман, Кочубей, Любов Федорівна, Войнаровський, Мотря, Орлик і полковники)

ЛЮБОВ ФЕДОРІВНА: Вітаємо ясновельможного пана гетьмана у нашій хаті. Вибачайте, може чим не вгодили вашій достойній особі. Милости просимо (вклоняється).

МАЗЕПА: Велике вам спасибі, достойна і славна господине. Вважаю за велику честь для себе, бути гостем вашої милості (вклоняється). Дякую за щире вітання, за хліб-сіль і... (звертається до Мотрі) за квіти, Мотре Василівно. Ти Василь Леонтієвич і ви Любов Федорівна, прийміть до відома, що з усіх ваших скарбів, найкращий і найкоштовніший — оцей... (кажучи це — стиснув Мотрі руку. Любові Федорівні це не сподобалось).

ЛЮБОВ ФЕДОРІВНА: Е... гм... Що ж ми стали. Василю, запрошуї достойних гостей.

КОЧУБЕЙ: А й справді. Ходімо, Іване Степановичу, і ви шановне товариство. Для кожного з вас приготована кімната. Вибачайте, якщо не буде так як вдома, але Ковалівка не Київ і навіть не Батурин. Помієтесь, переберетесь з дороги, а тоді прошу всіх до залі — перекусимо чим Бог послав. Прошу сюди вашу милість і вас шановне товариство.

МАЗЕПА: Достойній господині честь і повага. Я за вами Любов Федорівна.

(Виходять: Любов Федорівна, за нею Мазепа, Орлик і Войнаровський, Іскра і полковники)

АПОСТОЛ (на ходу до Кочубея): Сподіваюся, Василю Леонтієвичу, нас добре почастуєте?

КОЧУБЕЙ: Не бійся, Даниле, на всіх вистачить.

ЛОМИКОВСЬКИЙ: Ти, Василю, не забудь пару жбанів запіканки прислати, коли сядемо грати, для прояснення мозку.

КОЧУБЕЙ: Добре, добре, прошу сюди, панове.

(Всі виходять, залишається сама Мотря)

ЯВА 6

(Мотря сама)

МОТРЯ: Не знаю, що це таке. Гетьман стоїть перед моїми очима із своїм дивним поглядом, із своєю привабливою усмішкою, перед якими не можна встояти. Чому? Невже це любов? І кого я люблю. Його чи свою мрію про велич, про славу, про могутність? Щось чудне діється зі мною. Не знаю, але не подружнього щастя я бажаю.

ЯВА 7

(Входить Ганна)

ГАННА: А якого ж, Мотренько?

МОТРЯ: Ох, це ти, Ганнусю. Якого? Як би тобі сказати, щоб не сміялася з мене... Якогось іншого щастя, щоб воно тривало хоч би одну хвилину, але щоб було таке сильне, таке могутнє.

ГАННА: Яка ж то така хвилинка може бути? Не розумію тебе.

МОТРЯ: Яка хвилинка? Уяви собі, оце Бог дав нам остаточну перемогу. Ні цар нам не пан, ні король, ні хан, — гетьман, наш український гетьман, править нашою вільною державою. І ось він на сивому коні в'їжджає в золотоверхий Київ. Грають сурми, дзвонять дзвони, лопотять прапори. Всі очі радісно горять, груди воля розпирає. І забувають матері про синів, що у визвольній боротьбі свої голови поклали, піднімають дітей на руках і кажуть: — Дивіться! Дивіться, це той, що дав нам волю! Це він, — гетьман! Ах як я такої хвилини бажаю.

ГАННА: Я тебе розумію, сестричко. Дай Боже, щоб ми дожили до цього. Але не вірять наші люди, що вони до великого здібні. Привикли до ярма. Ось де наша біда. Ой, хтось іде. Ну, я побіжу, Мотруно.

МОТРЯ: Почекай, і я йду з тобою.

ЯВА 8

(Входить гетьман переодягнений до бенкету. Ганна вклонилася і вийшла. Мотря, побачивши гетьмана, зупинилася)

МАЗЕПА: Вітаємо вашу милість з гарним днем та добрим здоров'ям!

МОТРЯ: Вітаю ясновельможного пана гетьмана.

МАЗЕПА: Ішов до Орлика, а зустрів голубку.

МОТРЯ: Так, пан генеральний писар дуже гарна людина.

МАЗЕПА: Скажу йому це. Радий буде.

МОТРЯ: Ні, ні, прошу не кажіть.

МАЗЕПА: Чому ж то? Щоб не подумав, що подобався Мотрі Кочубеевній?

МОТРЯ: Так.

МАЗЕПА: Горда панночка. Хочете щоб ви всім подобались, а вам ніхто. Так не можна.

МОТРЯ *(спустивши очі до дому)*: Може й мені хтось подобався.

МАЗЕПА: Щасливий. Заздрю його щастю.

МОТРЯ: Пан гетьман насміхаються з хуторянки.

МАЗЕПА: Таку хуторянку, хоч на княжий престіл, — не осоромишся.

МОТРЯ: Не бачила я тих, що на престолі сидять.

МАЗЕПА: Але я їх бачив і не одну, і не здалека, а зблизька. Впевняю вашу милість, що кожна з них померкла б при вас, як при сонці зоря.

МОТРЯ: Пане гетьмане! *(Вперше глянула йому в очі)* Може я й не гарно роблю, що вашій ясновельможності так відповідаю, але я не терплю компліментів.

МАЗЕПА: Це не комплімент, а тільки невмілий вислів мого почування. Я прошу вас лишити титули. Кажіть мені — Іване Степановичу. Титули відчужують людей, а я хотів би, щоб ми були не чужі для себе. Великий гріх був би, коли б така пишна троянда, як ви, Мотре Васи́лівно, потайки цвіли десь на хуторі. Вам місце в широкому світі, де своїм розумом і красою ви могли б спричинитися до слави нашої України.

МОТРЯ: Як ви це розумієте, Іване Степановичу?

МАЗЕПА: Мотре Васи́лівно! Ваше питання зайве, бо ви добре розумієте, що я цим думаю. Заперечите мені? *(Мотря промовчала)* Ось бачите! Трапила коса на камінь. Ви знаєте до чого я веду, а я знаю, що у вас на серці.

МОТРЯ: Що?

МАЗЕПА: Слава і велич, і охота жити життям буйним, незвичайним, не таким як тут живуть. Ви хочете перейти до історії і ви перейдете туди. Я знаю, вам не легко сказати — «так», тому, що я нерівний вам віком, куди там! Я людина минулого сторіччя.

МОТРЯ: Як раз тому, Іване Степановичу.

МАЗЕПА: Розумію вас, Мотре. Я вас на велике діло кличу і на важке. Хочу, щоб ви знайшли те, чого ваша душа бажає. Щось інше від звичайного людського щастя. *(Промовчавши хвилинку)* На жаль, завтра їду від вас.

МОТРЯ: Так скоро?

МАЗЕПА: Скоріше як думав. Діла кличуть.

МОТРЯ: Сумно зробиться в Ковалівці.

МАЗЕПА: Потіштесь. Василь Леонтієвич також збирається в Бату́рин. Мабуть і ви переїдете туди.

МОТРЯ: Не знаю. Як батьки захочуть.

МАЗЕПА: А ви хотіли б?

МОТРЯ: Дуже.

МАЗЕПА: Маєте там кого?

МОТРЯ: Бату́рин — гетьманська столиця.

МАЗЕПА: Мотре Васи́лівно, чи ви свідомо це сказали?

МОТРЯ: Я слів на вітер не кидаю.

МАЗЕПА: Значить даєте свою згоду?

МОТРЯ: Так. Хоч би й до самої смерті.

МАЗЕПА: Спасибі вам, Мотре, спасибі, Мотренюко! *(Взяв її за руку. побачив зразок перлів на шиї)* Не носи їх, Мотре. Перли віщують нещастя. Прийми від мене цей перстень. Кращого і дорожчого на всій Україні немає. Хай він буде наочним знаком нашої розмови *(Зняв з своєї руки перстень і надів його Мотрі)*. Він, коли вірити в талісмани, є признаком вірності в любові. — А тепер, хоч і не хочу, мушу з

небесних височин спуститися на буденну землю. Пора приділити увагу моїм шановним господарям, щоб не сказали, що їх гість не чемний.

(Вклонився Мотрі й вийшов)

ЯВА 9

(Мотря сама)

МОТРЯ *(дивиться на перстень)*: Який гарний! Не тому, що дорогий, а тому що від нього. Невже він дійсно береже вірність в любові? А, нащо знати! Не в коханні сила, а в ділі до котрого нас кохання веде. Я хочу, щоб мое кохання повело його до слави. А якщо батьки будуть проти, піду проти їх волі. Ніхто не спинить мене на шляху, який мені відкрився. Шлях на зустріч новому.

ЯВА 10

(Входить Кочубей)

КОЧУБЕЙ: Що ти тут робиш, Мотре?

МОТРЯ: Думаю, тату, що воно далі буде?

КОЧУБЕЙ: Зараз по бенкеті будуть танці, а після танців, кольористі вогні будуть пускати. Завтра буде полювання, а там знову бенкет, аж поки гетьман не поїде.

МОТРЯ: Я, власне, думаю про гетьмана.

КОЧУБЕЙ: Е, дочко, на те ми є, щоб про гетьмана дбати.

ЯВА 11

(Входить Іскра)

ІСКРА: Правильно, брате, на те ми є, щоб про гетьмана дбати, а ти, дитинко, не турбуйся.

МОТРЯ: У вас свої турботи, а у мене свої. Піду краще на самоті подумаю *(виходить)*.

ЯВА 12

(Ті ж самі без Мотрі)

ІСКРА: Ну, що у тебе, товаришу вірний?

КОЧУБЕЙ: А в тебе?

ІСКРА: Я думаю, що час починати, щоб не було пізно.

КОЧУБЕЙ: Але обережно, щоб кінці в воду.

ІСКРА: А матеріал?

КОЧУБЕЙ: Назбирається. Треба тільки заздалегідь певного чоловіка знайти. Найкраще з духовних, бо вони присягу бережуть і на гетьмана злість мають. Шукай такого і я шукатиму.

ІСКРА: Але нікому ні слова. Лише я, ти і Любов Федорівна.

КОЧУБЕЙ: Добре, не турбуйся. Але ходімо звідси бо хтось іде.

(Обоє виходять)

ЯВА 13

(Входить Орлик і Войнаровський)

ОРЛИК: Знаєш, товаришу, дивлюся на оцю суету та тільки плечима знизую. Не до бенкетів нам тепер і не до вогнів кольористих.

ВОЙНАРОВСЬКИЙ: Думаєш гетьманові до них? Хоче Кочубейв прихилити до себе.

ОРЛИК: Старого дерева не нагнеш. Шкода часу. Роботи такої у Києві й Батурині, що голова пухне. Шифровані листи йдуть.

ВОЙНАРОВСЬКИЙ: Знаю, та не розберу їх змісту. Як ти думаєш, куди гетьман гне?

ОРЛИК: Думаю, що він сам ще не рішив куди. Важко рішитися. Велика відповідальність. Ти знаєш, чого я бажаю.

ВОЙНАРОВСЬКИЙ: І тобі моє бажання не тайна. Люди на людей впливають, впливаймо й ми на інших, щоб по нашому сталося.

ОРЛИК: Добре. Ось тобі моя рука.

(Виходять)

ЯВА 14

(Входить Кочубей і нишпорить по кишенях. Вслід за ним входить Любов Федорівна)

ЛЮБОВ ФЕДОРІВНА: Бач де він, а я всю хату оббігала його шукаючи. Що це ти нишпориш?

КОЧУБЕЙ: Та гроші десь устроїв і не знайду ніяк.

ЛЮБОВ ФЕДОРІВНА: Нащо тобі гроші! Може збираєшся з товаришами в карти програти?

КОЧУБЕЙ: Як програю то свої.

ЛЮБОВ ФЕДОРІВНА: Все твоє. А в мене хіба чотири дошки й землі трошки.

КОЧУБЕЙ: Це всіх нас чекає, жінко.

ЛЮБОВ ФЕДОРІВНА: Проповідуй! Бо я грішниця нерозкаяна не знаю. Правда?

КОЧУБЕЙ: А... *(махнув рукою)*

ЛЮБОВ ФЕДОРІВНА: От так завжди. Я до тебе з серцем, а ти до мене з перцем.

КОЧУБЕЙ: Ані серця не бачу, ані перцю не має. Верзеш кат зна що.

ЛЮБОВ ФЕДОРІВНА: Тепер верзеш, а колись то щебетала. От так ви всі! Добре зробила моя сестра Марія, що до сивої коси заміж не пішла.

КОЧУБЕЙ: Ну, що тобі треба, жінко?

ЛЮБОВ ФЕДОРІВНА: Мені нічого не треба... Мотря мені на думці.

КОЧУБЕЙ: Що ж ти про неї думаєш?

ЛЮБОВ ФЕДОРІВНА: Погано. Ти бачив її нині. Прости Боже, що так кажу, але вона виглядала як Пречиста Діва на образі Благовіщення. Така покірна, захоплена. А на нього дивилася як на янгола, що з неба злетів.

КОЧУБЕЙ: На кого?

ЛЮБОВ ФЕДОРІВНА: Ти ще питаєш? Господи, які ж ті чоловіки дурні. Дивляться і не бачать. На старого женолюба, на нерозкаянного прелюбодія! Догадався?

КОЧУБЕЙ: Ні.

ЛЮБОВ ФЕДОРІВНА (аж руки заломила): На гетьмана Мазепу. Чув?

КОЧУБЕЙ: Я не глухий. Але то тобі здається тільки. Невже не має Мотря молодших женихів? Старого гетьмана уподобала собі.

ЛЮБОВ ФЕДОРІВНА: В старій печі сам чорт палить.

КОЧУБЕЙ: Це ти так по собі?

ЛЮБОВ ФЕДОРІВНА: Василю, або ти говори зі мною по людськи, або я піду.

КОЧУБЕЙ: Вибач, Любонько. Але твій здогад розсмішив мене.

ЛЮБОВ ФЕДОРІВНА: Ну то смійся, аж поки він насміється над нами. Це якийсь чорт, а не чоловік. Усіх причарував до себе, а Мотрю найбільше. Бачив як йому бандуру свою подавала? Не витримала, зімліла.

КОЧУБЕЙ: Не своя була з самого ранку.

ЛЮБОВ ФЕДОРІВНА: Хто це тобі казав?

КОЧУБЕЙ: Твоя сестра, Марія Федорівна.

ЛЮБОВ ФЕДОРІВНА: Знайшов церковнюку Богу молитися. Моя сестра теж дев'ятої клепки не має. Вона теж на старого гетьмана дивиться як на Бога. Це якісь біснуваті жінки, і моя сестра і твоя дочка.

КОЧУБЕЙ: А твоя ні?

ЛЮБОВ ФЕДОРІВНА: Знайшов церковнюку Богу молитися. Моя тепер кому клопіт? Мені.

КОЧУБЕЙ: Який там клопіт. Віддамо за надійного чоловіка і клопотам кінець.

ЛЮБОВ ФЕДОРІВНА: Ага, волами її до вінця потягнеш. Я не така короткозора як ти, що дивишся і не бачиш. Спиш ніби заяць з відкритими очима.

КОЧУБЕЙ: Ну, добрий мені заяць — Генеральний суддя!

ЛЮБОВ ФЕДОРІВНА: Ха! Генеральний суддя! Що таке Генеральний суддя?

КОЧУБЕЙ: Перший по гетьмані чоловік на Вкраїні... От що!

ЛЮБОВ ФЕДОРІВНА: Отож то й біда, що по гетьмані. Як гетьмана нема вдома, то дістане наказну булаву, — »На, синку, пограйся хвилинку«. Яка в тебе сила? Де твое військо крім власної сторожі? Якою

землею ти правиш, крім власних мастків? Підручний ти гетьманський тай тільки.

КОЧУБЕЙ: А ти хотіла, щоб я чим був?

ЛЮБОВ ФЕДОРІВНА: Гетьманом! Невже ж є чоловік з більшими мастками як твої? З більшими заслугами як ти? З більшим значінням у своїх і в царя, як Кочубей? Невже у котрого з наших полковників є така жінка, як Любов Федорівна?!

КОЧУБЕЙ: А Скоропадського Настя?

ЛЮБОВ ФЕДОРІВНА: О, куди він стріляє! Я знаю, що для вас нема другої над Настю. І гарна, і розумна і діяльна. Шкода тільки, що ти старий!

КОЧУБЕЙ: Ну, не сердься. Я тільки так, щоб тебе трохи охолодити. Мені вже не до Насть.

ЛЮБОВ ФЕДОРІВНА: Під тобою треба солому палити, щоб рушити з місця.

КОЧУБЕЙ: Та я знаю, що я в тебе дурний як дяківський чобіт з лівої ноги.

ЛЮБОВ ФЕДОРІВНА: Я того не кажу. Але треба тобі очуняти, треба розплющити ті вузькі очі.

КОЧУБЕЙ: Татарські — так?

ЛЮБОВ ФЕДОРІВНА: Василю! Ще одне таке слово і я завтра до твоїх гостей не вийду. От побачиш. Хай собі думають, що хочуть.

КОЧУБЕЙ: Жінко! Кажі, що ти хочеш, не мороч мене.

ЛЮБОВ ФЕДОРІВНА: Маю вражіння, що гетьман думає з Мотрею одружитися. От куди він веде.

КОЧУБЕЙ: Як вона добровільно піде, хай іде. І таке вже бувало.

ЛЮБОВ ФЕДОРІВНА: Бувало та не в нас. Я того не хочу. Чуєш? Не хочу! Хочу, щоб Кочубей гетьманом був. Розумієш — Кочубей! Велика мені честь — гетьманова теща. Я для тебе чести бажаю, для тебе, Василю.

КОЧУБЕЙ: Ну, і що?

ЛЮБОВ ФЕДОРІВНА: Гетьман і його прибічники з Орликом і Войнаровським на чолі — це один табір, а тобі треба лаштувати другий.

КОЧУБЕЙ: Може воно й правда. Над цим слід подумати.

ЛЮБОВ ФЕДОРІВНА: Але не згоряча, а політично, в рукавичках.

КОЧУБЕЙ: Та, з Мазепою боротися не легка справа. Він кутий на всі чотири. Не знаю, чи виграю чи ні... Треба подумати. Над цим ділом треба добре подумати.

ЗАВІСА

Кінець першої відслони.

(Продовження буде)

Олекса ВОРОПАЙ

ЖИВЕМО В АНГЛІЇ...

Уривки зі щоденника — 1971 рік

(1)

1-го січня 1971 року. П'ятниця. Гарний соняшний день, але холодний, бож це зима... Ми з дружиною на роботу сьогодні не пішли, а взяли відпустку і залишилися вдома. Прийшло кілька святочних поздоровлень. Ось проф. д-р Н. Д. Полонська-Василенко з Німеччини пише: »Вітаю Вас, Олексію Івановичу, з успіхом Вашої книги «В дорозі на Захід». Тут серед людей, яких я знаю, Ваша книга стала центром уваги. Бажаю дальших успіхів«.

О, я щиро дякую Шановній Пані Професор за такий приємний лист.

Прийшов ще лист і від проф. В. Ревуцького з Канади, він теж дякує мені за книжку «В дорозі на Захід» і пише багато доброго про неї.

Було сьогодні ще кілька листів від наших друзів і знайомих. Велике їм спасибі за цей добрий відгук на мою книжку, на мій щоденник, який я вже веду десятки років.

Написав я сьогодні листа до Миколи Щербака, мого доброго приятеля і українського поета. Подякував я йому за гарний вірш «Літопис».

Сьогодні — перший день Нового року, і він пройшов для нас з дружиною приємно і весело. Обідали ми з вином та побажанням на все добре в Новому Році. Дай, Боже!

2-го січня. Субота. Сьогодні ми знову мали кілька цікавих листів від наших друзів і знайомих. Ось Шановна Пані Ірина Павликовська з Канади пише до моєї дружини таке: »Дякую Вашому чоловікові за те, що написав таку цікаву книгу — «В дорозі на Захід». Я почала її читати і цілу ніч не спала. Книга робить враження, бо те що наші люди пережили, перетерпіли під час останньої війни, то тяжко повірити. Книга ця змушує пригадати все пережите, все бачене... Думаю, що се було надзвичайно, що Ваш чоловік потрапив так систематично занотовувати і зберігати записки. Читаю... Книга цікава. Як скінчу, то напишу про це більше...«

Щиро дякую Шановній Пані Павликовській за такий цікавий лист.

5-го січня. Вівторок. Сьогодні цілий день було дуже холодно, все навколо вкрите білим снігом — справжня зима...

Працювали в бібліотеці — і я, і дружина, — обоє мали багато роботи. Переглядав я сьогодні нові книжки слов'янськими мовами, серед них було багато й українських.

Увечорі, коли ми повернулися додому, то застали кілька листів і різдвяних поздоровлень. Ось наша добра знайома з Бельгії — Шановна Пані З. В. пише: »Дуже дякую за книжку... Коли я її отримала, то все забула і пів дня не могла відірватися від тих Ваших спогадів про бурхливі, незабутні часи... І хоч це було одне з кіл Дантового пекла, але з якою теплотою те все згадується, бо й світ навкруги нас був кращий, рідніший, бо був він свій, український, а тепер чужина... Мій чоловік завжди було каже: »Чим далі на захід, тим менше серця і тепла«.

Далі: »Ці Ваші спогади нас просто ріднять, бо так багато моментів цілком ідентичних, однакових, у Вас і у нас... Ви, Олексію Івановичу, зробили добре діло, що вилили все те на папір...«

Тут в своєму листі Шановна Пані З. В. пише про книжку »В дорозі на Захід« і цей мій щоденник називає спогадами, але це вже не перший випадок. Я з цим зустрічався й раніше від інших людей. Щиро дякую Шановній Пані З. В. за такий приємний для мене лист.

6-го січня. *Середа*. Сьогодні наш, український, Свят-Вечір... Ми з дружиною лише вдвох, — гостей не маємо... Кутя і узвар на нашому столі, все що належиться на Святий Вечір. Сідаючи за стіл, згадали ми своїх рідних і друзів, що залишилися в Україні: Боже, поможи їм! Спогади наші сумні...

7-го січня. *Четвер*. Сьогодні наше Різдво Христове... Надворі потепліло, вдень був дощ... Поштар приніс листа від нашого доброго приятеля з Австралії, Дмитра Нитченка. Читаю: »Знову минув рік, повний тривоги, розчарувань, а часом і успіхів. І знову прийшло Різдво, але без снігу та морозів... Тож вітаю Вас з Різдвом Христовим та Новим Роком і бажаю здоров'я, нових успіхів у житті та ще бажаю нової, не менш цікавої книжки, як була попередня. У нашій газеті була вже про неї згадка. Я збираюсь дати огляд найновіших видань, згадаю і про Вашу книжку...«

Тут мова про мою книжку »В дорозі на Захід«. Мені приємно, що ця моя книжка вже потрапила аж у далеку Австралію — там багато є моїх друзів, про яких я згадую в своєму щоденнику. Дай, Боже, їм щастя на новій землі!

9-го січня. *Субота*. Вчора були ми з дружиною в бібліотеці і виконували службові обов'язки, а сьогодні знову вдома. Зранку я писав листи, впорядковував папери та займався іншими дрібницями. Після обіду взявся і написав статтю: »Травневі мрії«. Стаття невеличка і я записую її до щоденника.

»В минулому, 1970 році, в Чікаго (США) вийшла нова книжка поезій Ганни Черінь »Травневі мрії«. Книжка виглядає дуже гарно: тверда обкладинка, золоте тиснення, доброї якості папір і гарний портрет авторки.

На відміну багатьом нашим поетам, Ганна Черінь не проявляє песимізму в своїх віршах, немає в неї занепадницьких настроїв. Навпаки, вона вважає себе щасливою:

Я щаслива, мов розквітла слива,
І шумлять в душі моїй вітри...

Кінчається цей вірш так:

Щастя! Насолода і неспокій,
Може і без видимих причин...
Та на світі є мій синьоокий,
І причини знає він один.

Любов до хати, до родинного затишку відчувається і у вірші »Кіт«:

Біля мене мурчить на канапі
Синьоокий сіямський кіт.
Він приплющив замріяно очі,
Мов замислений, тихий поет...
Рівномірно, ритмічно муркоче
Свій немудрий вечірній сонет.

Але в »Травневих мріях« є не тільки особиста лірика, є тут і вірші на громадські теми. Один з кращих таких віршів є без сумніву »Пам'ятник«, що починається так:

Звершилося! Прорвавши перепони,
З любови й віри зроджена зоря,
Нам сяє над столичним Вашингтоном
Надхнена, юна постать Кобзаря.

Кінчається цей вірш такими пророчими словами:

Вже є Тарас Шевченко в Вашингтоні,
І в Києві ще буде Вашингтон.

Дуже гарний вірш присвячений Іванові Франкові:

Його душа, співуча, не погасла,
І досі вічним полум'ям горить,
Немов таємне чудотворне гасло
Над брамою непройдених століть.

Кінчається цей вірш так:

Поете наш! Із вічності-скарбниці
Дай нам вогонь твоїх нещадних слів,

Щоб запалили в серці блискавиці,
Щоб громом вдарив всенародній гнів!

Є тут, в цій збірці надрукований вірш «Чужинцеві», що був нагороджений першою премією на 9-ім літературнім конкурсі СФУЖО.

Ганна Черінь — це вже добре відома українська поетка, талановитий майстер слова, авторка вже кількох збірок поезій, як ось: «Крещендо», 1949 р.; «Чорнозем», 1962 р.; «Вагонетки», 1969. Для дітей: «Братік і сестричка», 1960; «Листування, оповідання для дітей», 1966. Ганна Черінь має ще одну книжку дуже цікавих спогадів: «Ідьмо зі мною», в якій описане її перебування під бомбами Берліну, а потім подорожі вже по Америці й Канаді.

Талановитих авторів наша українська література дуже потребує, а тому ми щиро бажаємо Ганні Черінь написати і видати ще багато книжок поезій і прози.

Ось таку статтю написав я. Пошлю її до «Української Думки», то може з'явиться друком ще в цьому місяці.

20-го січня. Середа. Кілька днів не записував щоденника. Хворів, почуваю себе погано... Всі ці дні були холодні, понурі — цьогорічна зима неприємна. А сьогодні добавилась ще така неприємність: пошта починає страйкувати і поштарі вже не будуть приносити листів цілий тиждень, або й більше. Страйк поштарів негативно впливає на роботу нашої бібліотеки і сьогодні там було багато людей, які не мали що робити.

29-го січня. П'ятниця. Страйк поштарів продовжується і пошти немає — це дуже неприємно для мене. На роботі, в бібліотеці, страйк поштарів на мене не має ніякого впливу і я маю багато роботи з книжками слов'янськими мовами. Сьогодні класифікував книжки.

31-го січня. Неділя. Сьогодні вдома відпочиваємо... Я переглядаючи стару пошту, звернув увагу на цікавий лист Дмитра Нитченка з Австралії, де він пише так: «Тиждень тому відбулося свято закінчення шкільного року в нашій ньюпортській школі. Видавали ми учням свідоцтва, кожному книжку, а тим, хто найбільше прочитав протягом року українських книжок, — давали ще й по коробці шоколадних цукерків. У мистецькій частині були сценки, деклямації... Я підготував п'єску Васильченка: «Свекор». Пройшло добре, а на закінчення завітав Святий Миколай з подарунками.

Отак минув шкільний рік. Дітей все меншас, бо ж душить їх асиміляція, а є й такі батьки, що своїх дітей не посилають до школи. Тож я про таких батьків написав і надрукував вірш, де були й такі слова:

Маєш »патріотів« (грим би їх ударив),
Але де їх діти, мова їхня де?
Розбрелися діти по чужих »кошарах«,
Відцуралось мови зілля молоде.
Ви зайдіть у табір, табір молодечий,
Там вже наша мова майже не брентить,
І лягає смуток тягарем на плечі,
Що ростуть, як покручі, дочки і сини.

І закінчується цей вірш так:

Потонули в добрах, де вже їм про мову ...
За яку вмирали прадіди й діди,
Не нести ж до хати знайдену підкову,
Бо хто мову згубить, то й добра не жди! ..

Так, оце такі справи в Австралії з українською мовою для дітей. Та так воно мабуть скрізь, у кожній країні нового поселення. А Дмитро Нитченко — це активний діяч в ділянці українського шкільництва в Австралії. Помагай йому, Боже!

4-го лютого. Четвер. Пошти немає, поштарі все ще страйкують. Журнал »В.Ш.« за місяць січень вже напевно вийшов з друку, але через цей страйк я його одержати не можу. Не можу побачити й »Української Думки«, де вже напевно є надрукована моя стаття.

Сьогодні ми з дружиною вирішили, що завтра я їду до Лондону і там полагоджу всі свої справи. Отже, завтра о годині 6-й рано поїду автобусом до Лідс, а там — на потяг і до Лондону.

6-го лютого. Субота. Зараз 2-га година по полудні. Я вдома ... Вчора їздив до Лондону, там заходив до Українського Видавництва, бачився з редактором Г. Драбатов, віддав йому продовження свого щоденника до друку, а він дав мені січневє число »В.Ш.«, де надрукована моя стаття про Лесю Українку з нагоди століття від дня її народження. Тут же я знайшов і 17-те продовження »Англія зблизька«. Потім говорили, радились ... Такі зустрічі бувають рідко, але вони завжди приємні і корисні для мене.

Від Українського Видавництва поїхав я до СУБ-у, зайшов до редакції »У.Д.«, говорив там з редакторами і вони дали мені свою газету за 4-те лютого, де вже надрукована моя стаття »Травневі Мрії«. Потім бачився я з Головою СУБ-у, секретарем і полагодив з ними всі потрібні мені справи.

Ночував я там же, в СУБ-і, а сьогодні рано виїхав потягом до Лідсу, а звідти автобусом до Ветербі і ось я вдома, відпочиваю ...

Моя стаття: »Лесья Українка« — займає сім сторінок друку в журналі »В.Ш.« і починається вона так: »В лютому 1971 року ми, українці, по всьому світі суцї, будемо відзначати століття з дня народження одного з найбільших наших поетів-мислителів —

поетеси Лесі Українки (Лариса Косач, по чоловікові — Квітка). Після великого нашого національного генія, Тараса Шевченка, Леся Українка займає одне з перших місць в українській літературі». Я щиро вдячний редакторові Драбату за те, що так добре надрукував цю мою статтю.

7-го лютого. Неділя. Увесь день počував себе стомленим і зробив мало. Переглянув я сьогодні свої рукописи і побачив, що у мене є ще надруковані статті, нариси, оповідання... Що ж — прийде і на них черга. Тепер я готую до друку свій щоденник, а тому нічого іншого робити не можу.

Надворі тепло, соняшно так ніби вже починається весна...

10-го лютого. Середа. Сьогодні вже три тижні, як страйкує пошта. Мені вже через цей страйк доводилося їздити до Лондону і, взагалі, це неприємно, бож мали вже давно прийти листи від друзів і знайомих...

Бібліотека, в якій ми працюємо, вже пристосувалася працювати без пошти. Читачі свої замовлення передають телексом, або телефоном. Після цього приїжджають автами й забирають книжки, і так ось за один день буває до трьох тисяч замовлень. Отже, в бібліотеці справи йдуть добре і без пошти.

15-го лютого. Понеділок. Сьогодні історичний день у Великій Британії, англійці його називають »D-day« (D — Decimal). Це від сьогоднішнього дня входить десятична система фунта стерлінга. Отже, тепер один фунт матиме 100 пенсів — це буде простіше і легше рахувати гроші. В бібліотеці про це багато говорять і вбільшості людям це не подобається. Люди бояться, що від цього може зменшитись вартість фунта, але — поживемо, побачимо...

20-го лютого. Субота. Вчора я знову був у Лондоні. Заходив до Українського Видавництва, взяв журнал »В.Ш.« за лютий місяць і ось тепер розглядаю його. Знайшов я тут 18-те продовження свого щоденника, що починається від 3-го травня, а кінчається 19-им жовтня 1952 року. Надруковано 16 сторінок. Надруковано дуже добре, помилок немає.

В цьому ж числі »В.Ш.« є стаття Софії Наумович: »З літературного потоку«. (Огляд найновіших видань). Тут авторка згадує і про мій щоденник ось так: »... є д-р Олекса Воропай, що саме тепер публікує свої записки із 40-их років. Перша частина його щоденника... зветься »В дорозі на Захід«. Вона проста, безпосередня, без намагання захопити читача вишуканим стилем чи »хорошою« мовою, без тіні самохвальби про свої »геройські подвиги«, без обвинувачування інших. Єдина річ, якої абсолютно не можна авторові зарахувати як »гріх«, — це повсякчасна присутність його дружини на кожній сторінці записок. Навпаки, ота »моя дружина« вносить багато теплоти й людського серця до цих безпристрасних свідчень та рівночасно підтримує рису українця, який без жінки

чи дівчини — жити не може, про що й натякає наша чудова пісня:
»А вже третій вечір, як я дівчину бачив...«

Далі йде кілька уривків з мого щоденника. Закінчує цей розділ своєї статті авторка так: »Спасибі д-рові Воропаєві, що зберіг та надрукував ці прецінні дрібні вістки, зокрема літературно-мистецькі, що так добре змальовують кілька років таборового життя«.

Я щиро дякую Шафоновій Пані Софії Наумович за таку добру згадку про мій щоденник.

21-го лютого. Неділя. Гарний соняшний день, відчувається вже весна... О, коли б швидше та весна прийшла, бо зима вже надокучила. Снігу було мало, але холодних дощів і туманів було досить...

Сьогодні я мав час і прочитав поему Леоніда Полтави: »Слово про українку«. Поема ця мені сподобалась і я написав про неї статтю. Стаття невеличка і я записую її до щоденника.

»Це маленька, але гарно видана книжечка Леоніда Полтави, — історична поема про українських жінок. Поема починається з опису сарматки:

У третій вік перед Христом,
В Сарматію ходім...

Потім описана жінка Київської Руси:

Ясна, усміхнена, проста,
У краснім русі вільна,
Із добрим словом на устах
І з честю — нероздільна.

Про княгиню Ольгу поет пише так:

На гори Київські, у придніпровський рай,
Щоб Ольгою Великою назватись
І слово Боже принести в наш край!

Про київську бояриню написано таке:

Рядила певною рукою,
Любила чистим почуттям,
Вмирала гордо. — І такою
Навік передалася нам!

Про бояриню з Галичини читаємо таке:

Нехай не знає гордий Галич
Чужинця хижої ноги!

Кінчається цей вірш так:

Та я для оборони краю
Найкращі перли віддаю,

А ще дорожчих, ніж перлини,
За кілька років передам:
Я трьох синів для України
Виховую — і їх віддам!

Далі йдуть такі розділи цієї поеми: «Молода дворянка», «Галицько-Волинська княжна», «Дружина козацького старшини», «Гетьманівна», «Молода шляхтянка», «Шляхтянка з Галичини» і «Киянка часів Мазепи».

Цей останній розділ кінчається так:

Ти, українко, йшла туди, де брат,
Де муж, де батько рвались у простори;
Надія й віра у твоєму зорі,
А в рук теплі — тепло згорілих хат...
Ти знову нам, скаліченим і хворим,
Знов привітаєш
Впевненість і лад!

Вся ця поема написана справді добре, талановито і свідчить про досконалу зрілість Леоніда Полтави, як поета.

Нам відомо, що Союз Українок Америки в Нью-Йорку з великим успіхом показував український історичний одяг в супроводі саме цієї поеми Леоніда Полтави. Наші пані з Англії, що побували свого часу в Нью-Йорку були захоплені тим показом історичної ноші.

Леонід Полтава народився в 1921 році в Україні. Отже, в цьому році він буде святкувати своє 50-ліття. На цю важливу дату свого життя поет вже має великий літературний доробок. Ще в 1946 році вийшла його перша збірка поезій «За мурами Берліну», в 1948 році була надрукована збірка поезій «Жовті каруселі», в 1950 році вийшла з друку п'єса «Чого шумлять дуби», в 1952 році були надруковані «Українські баляди». В тому ж 1952 році вийшли з друку новелі: «У вишневій країні». В 1955 році була надрукована повість з недалекого майбутнього: «Чи зійде завтра сонце». В тому ж 1955 році вийшов з друку нарис для молоді: «Подорожі і пригоди Миклухи Маклая». Тоді ж в 1955 році тут в Лондоні вийшла з друку сатирична поема: «Енеїда модерна» — дуже цікавий твір. Тоді ж було надруковано і лібретто опери «Мар'яна». «Римські сонети» вийшли в 1958 році. Поема «Нескінчений бій» вийшла в 1959 році. В 1961 році вийшов з друку історичний роман з часів гетьмана Івана Мазепи «1709» — це велика книга, понад 200 сторінок. В 1970 році вийшло з друку лібретто опери «Лис Микита». Написав цей чоловік ще кілька книжок для дітей, кілька п'єс і лібретт до опер.

Як бачимо, Леонід Полтава має з чим святкувати своє 50-ліття. Щастя йому, Боже! Все це він здобув великою і впертою працею в тяжких умовах чужини.

Вся літературна творчість цього талановитого поета, прозаїка і драматурга показує високий патріотизм, українську національну ідейність і велику любов до свого народу, до своєї Батьківщини.

Отже, з нагоди 50-ліття побажаємо Леонідові Полтаві ще довгих років життя та ще більших успіхів у літературній творчості на користь і славу українському народові».

Ось таку статтю написав про Леоніда Полтаву. Почав з поеми «Слово про українку», а закінчив 50-літтям самого поета. Ну, що ж, — так вийшло. Переписувати вже не буду. Пошлю до «Української Думки» і попрошу, щоб надрукували. Нехай це буде привіт Л. Полтаві з нагоди його півстоліття. Чоловік він добрий і я бажаю йому всього найкращого.

24-го лютого. Середя. Поштарі все ще страйкують і пошти немає. Вчора по радіо передавали, що ведуться переговори поміж поштарями й міністерством, але мабуть ні до чого не домовились, бо пошти немає.

Працюючи в бібліотеці, я сьогодні переглядав книжки українською мовою і натрапив на таку брошуру: Л. П. Смирнов — «Науково-технічне прогнозування». Київ, 1970 рік. На сторінці 5-ій я прочитав таке: «Історія знає різні передбачення, різні пророцтва й віщування. Так, в XIII віці... кинутий до в'язниці англійський філософ Роджер Бекон писав: «Можна зробити кораблі, що плаватимуть без гребців. Також можуть бути зроблені колісники без коней... Можна зробити літальні апарати. Прозорі тіла можуть бути оброблені у такий спосіб, що віддалені предмети здаватимуться наближеними настільки, що на неймовірній віддалі ми читатимемо найменші літери, а також матимемо змогу розглядати зорі...»

Отже, ще за 600 років до появи першого парового двигуна Бекон передбачав появу пароплавів і автомобілів, літаків, біноклів і телескопів.

На сторінці 39-ій цієї брошури є такий розділ: «Яким ти будеш, XXI вік?» І ось тут є такі передбачення: «Багато вчених сходяться на думці, що до 2000 року буде досягнуто:

- продовження середньої тривалості життя до 100-150 років;
- розширення творчих можливостей людини шляхом забезпечення безпосереднього контакту між людським мозком та електроннообчислювальними машинами;
- можливість хемічного контролю над деякими спадковими дефектами шляхом модифікації генів методами молекулярної техніки;
- застосування ефективних методів лікування для зниження втоми, підвищення сприйняття та здатності до запам'ятовування.

Приблизно до 2000 року людство навчиться управляти процесами спадковості, буде здійснювана симбіоза людини з машиною, що

даватиме можливість людині розширяти свої розумові здібності шляхом безпосередньої електромеханічної взаємодії між людським мозком і комп'ютером.

До 2030 року буде здійснений контроль над процесами старіння людського організму, що дозволить продовжити середній вік людини приблизно на 50 років».

Далі: «Які ж прогнози на 2000 рік можна зробити сьогодні в напрямі впливів людини на природу? Передбачають, що до початку ХХІ-го віку: — будуть здійснені заходи до очищення повітряного басейну Землі від радіоактивного пилу;

— люди налагодять економічно доцільне використання багатств океанів для одержання продуктів харчування в обсязі не менше 20 процентів світових запасів;

— будуть розроблені методи використання підземних озер та опріснення морської води, що, зокрема, допоможе вирішити проблему перетворення пустель у квітучі поля та сади;

— людство створить постійні поселення на дні морів та океанів.

На початку ХХІ-го віку (приблизно до 2010 року) людина навчиться керувати погодою на своїй планеті».

Ще далі: «Ще стрімкішими стануть швидкості переміщення людей. Наземний транспорт рухатиметься в 3-4 рази швидше, ніж сьогодні. До 2000 року приблизно у 60 разів зросте обсяг перевозу пасажирського повітряного транспорту».

Ще далі: «Відбуватиметься поступове створення всесвітньої мови на основі автоматизації засобів зв'язку. І, нарешті, до 2090 року людство створить «світовий мозок» — єдиний всесвітній інформаційний центр».

«Людина дедалі повніше освоюватиме космічний простір і все далі проникатиме в космічні глибини. Уже в найближчі десятиріччя здійснюватиметься будівництво великих орбітальних станцій та міжпланетних кораблів у космосі, буде створена база на Місяці, посланці Землі ступлять на поверхню інших планет Сонячної системи. Приблизно в 2030 році люди налагодять видобування корисних копалин за межами земної кулі. Сподіваються, що до 2025 року стане можливим політ до інших зоряних систем, розрахований на кілька поколінь, а також буде встановлений контакт і налагоджений двосторонній зв'язок з неземними цивілізаціями. ХХІ-ий вік має завершитися зустріччю з нашими братами по розумі — іншопланетними розумними істотами».

Оце такі передбачення. Ну, що ж, якщо ще поживемо, то побачимо, як то воно буде?! Але книжка цікава і я прочитав її з великою приємністю.

28-го лютого. Неділя. Вчора, в суботу ввечері ми з дружиною їздили до Лідсу і там у Відділі СУБ-у була влаштована Святочна Академія з нагоди 100-ліття народження Лесі Українки. Моя дружина читала доповідь. Людей було багато. Крім доповіді ще співав хор, танцювали діти на сцені. Була там ще влаштована виставка

національного мистецтва, зокрема вишивки і жіночого одягу. Все пройшло дуже успішно.

Додому ми повернулися аж о 11-ій годині вечора. Сьогодні відпочиваємо, бож завтра йдемо до праці.

1-го березня 1971 року. Понеділок. Сьогодні першого березня — це важлива дата в моєму житті, бож 1-го березня 1933 року я закінчив сільсько-господарський технікум і почав працювати дільничим агрономом в Хмельницькому районі на Вінниччині — це був початок мого самостійного життя. А 1-го березня 1948 року ми з дружиною приїхали до Англії і почали жити в цій, одній з найщасливіших країн Західної Європи. Правда, саме тепер тут в Англії не все гаразд, бо страйки і неспокій в Північній Ірландії псують цю країну.

Так, вже 23 роки ми живемо в цій країні. Не всі ці роки були щасливі для нас. Зазнали ми тут і безробіття і матеріальних труднощів та ось уже, хвалити Бога, ми десять років живемо спокійно і працюємо в одній з найкращих науково-технічних бібліотек цієї країни. Дай, Боже, працювати тут якнайдовше.

2-го березня Вівторок. Вранці, ще все було покрите білим снігом, був мороз, було холодно, а ось тепер о 1-ій годині по полудні зашло сонце, сніг розстав і відчувається весна. Дай, Боже, щоб уже було тепло, бо зима цього року надокучила.

Роботи тут в бібліотеці в нас багато. Я сьогодні цілий день займався класифікацією книжок, а дружина їх каталогувала. Всі ці книжки слов'янськими мовами. Багато є книжок і українською мовою, трапляються іноді цікаві книжки. Шкода, що немає часу їх прочитати.

Поштарі все ще страйкують і пошти нема. Коли той страйк закінчиться? Невідомо...

3-го березня. Середа. Ранком було тепло, соняшно — відчувалася весна, а вдень пішов сніг, зірвався вітер — ціла снігова буря. Це, як казали у нас, «мартові плянети».

Вдень, коли ми обідали в їдальні, підійшов до нас директор, д-р Еркет, і сказав, що в наступний вівторок приїде до нашої бібліотеки гість з Москви, але англійської мови він не знає, а тому, мовляв, збирайтеся бути перекладачами. Ну, що ж, це вже не перший раз мій дружині доводиться перекладати і то не тільки з російської, а й інших слов'янських мов.

Сьогодні по обіді були в нашій бібліотеці люди з Лондону, з телевізійної станції «ВВС», робили фільми, записували розмови — готували передачу по телевізії і говорили, що ще цього тижня можна буде її побачити.

4-го березня. Четвер. Дружина хвора, залишилася вдома. До бібліотеки на працю я приїхав сам. На дворі мороз, холодно — зима знову повертається до нас.

Вчора ввечорі, о 6-ій годині, по телевізії в програмі »Look North« показували нашу бібліотеку. Говорив директор д-р Еркет. Він розказував, що наша бібліотека є одна з найбільших бібліотек Західної Європи та що замовлення на наукову і технічну літературу приходять не тільки з Британії, а й з Америки, з Канади та майже з усіх країн Європи, а ось тепер — під час поштового страйку, бібліотека має труднощі.

Вдома ввечорі я застав дружину ще хвору — це велике нещастя для мене.

5-го березня. П'ятниця. Надворі йде сніг і вітер — знову снігова буря... Коли ж уже весна прийде? Це ж місяць березень!

До бібліотеки я знову приїхав сам. Дружина ще хвора... Тут в бібліотеці я мав сьогодні багато роботи, бо подекуди мені доводилось заступати дружину.

Страйк поштарів продовжується і ніякої пошти для мене немає.

Клясифікуючи книжки, я натрапив сьогодні на таку книжку: »Лікарські рослини і їх застосування в народній медицині« — ця книжка цікава для мене, бож це поєднання моїх обох фахів: ботаніки й етнографії. Як тільки буду мати час, то уважно прочитаю цю книгу.

Увечорі вдома застав дружину вже в ліпшому стані. О, дай Боже!

6-го березня. Субота. На дворі понуро і холодно. О 12-ій годині почав падати сніг, подув вітер і піднялася ціла заметіль... Дружині знову недобре і вона пішла до ліжка, а ми з котиком ось сидимо в моїй кімнаті і я пробую писати листи до своїх друзів і знайомих. Надіюсь, що пошта вже буде працювати.

7-го березня. Неділя. На дворі холодно, понуро... Зима ще тримається, але я з хати не виходив... Дружині ніби ліпше стало. Ой, дай Боже, щоб та хвороба вже не поверталася до неї. Я пробую дещо писати...

8-го березня. Понеділок. Страйк поштарів сьогодні вже ніби кінчається, але пошти ранком ще не було для нас і поштаря ми не бачили. До праці в бібліотеку ми приїхали вже вдвох. Отже, дружині вже ліпше. Дай, Боже, щоб все було добре.

В бібліотеці я знову клясифікував книжки. Було багато книжок і українською мовою — це в основному були видання Академії Наук у Києві.

Увечорі, як ми з дружиною повернулись додому, то застали листа з Америки. Як розірвали конверт, то побачили, що це різдвяне поздоровлення і короткий лист від пані Марії Бек з Дітройту (США). На листі дата: 17-го грудня 1970 року. Отже, лист дійшов до нас через два з половиною місяця. Ось як пошта вміє працювати!

9-го березня. Вівторок. В нашій бібліотеці сьогодні були гості з Москви, з якоїсь там наукової бібліотеки. Моя дружина цілий день була перекладачкою, навіть і під час обіду сиділа за столом директора і перекладала йому все, що росіяни говорили. Звільнилася моя дружина від цього обов'язку аж о 4-ій годині по полудні.

Увечорі вдома ми ніякої пошти не знайшли. Може взавтра щось буде.

10-го березня. Середа. Поштар приніс сьогодні вранці лише один пакунок і це виявився передрук на циклостилі моєї праці: «Різдвяні звичаї». Це видання жіночої організації, вони видали це для своїх гуртків.

До бібліотеки я приїхав сьогодні сам, бо дружина лишилася вдома і піде до лікаря.

Ранок соняшний і теплий, — може це вже весна почалася... О годині 11-й рано дружина подзвонила мені телефоном з дому і сказала, що лікар дав їй звільнення від роботи до наступного понеділка. Отже, буду я в бібліотеці працювати сам увесь цей тиждень.

Переглядаючи газети, в російській «Правді» від 3-го лютого 1971 року я прочитав таке: «В ленінградському відділі Інституту Етнографії Академії Наук ССРСР відкрилася наукова конференція, присвячена вивченню національних обрядів слов'ян, грузинів, курдів та інших народів ССРСР. Цю цікаву проблему обговорюють етнографи, фолклористи, музикознавці, лінгвісти та інші знавці народної творчості». Отже, виходить, що й там тепер цікавляться звичаями своїх народів. Цікаво, чи був там хтось з українців?

11-го березня. Четвер. Ранок вологий, накрапає дощ, але тепло — вже відчувається весна. До бібліотеки я поїхав сам. Дружина залишилася вдома. Роботи сьогодні в мене було так багато, що я і хвилини вільного часу не мав. І ось тепер увечорі вдома почуваю себе стомленим. Дружина дала мені лист, що прийшов сьогодні з Німеччини. Це лист від проф. Полонської-Василенко датований 3-го березня 1971 р. Шановна пані професор дорікає мені, що я не відповів їй на лист, який вона післала мені 8-го лютого ц. р. А я того листа не одержав, бож в Англії був страйк поштарів цілих два місяці, але пані професор мабуть цього не знає. В наступну суботу буду писати листи.

Сьогодні вдень дружина говорила телефоном з редактором англomовного журналу «The Ukrainian Review» і він сказав їй, що переклад «Весни» на англійську мову з циклу моєї праці «Звичаї нашого народу» є зовсім добрий і він готує цей матеріал до друку в наступному числі свого журналу. О, якби я хотів, щоб нам пощастило перекласти обидва томи цієї праці на англійську мову, але — це трудно.

12-го березня. П'ятниця. Сьогодні в бібліотеці я знову мав багато різних справ з книжками на слов'янських мовах, а головне це те, що довелося читати й перечитувати бібліографії та замовляти наукову й технічну літературу для нашої бібліотеки. Замовив я сьогодні багато болгарських, українських та російських книжок.

Переглядав я сьогодні й періодичну літературу, що цими днями прийшла до нашої бібліотеки. Натрапив я на журнал «Народна творчість та етнографія» за січень-лютий цього (1971) року. Цей журнал прийшов до нас з Києва. І ось на сторінці 49-ій я прочитав таке: «М. Чубатий продовжує розвивати старі антинаукові тези про цілковиту відмінність характерів і психіки українців та росіян...» О, то це добре робить цей М. Чубатий! Може це мій Марко Чубатий, то помагай йому Боже!

13-го березня. Субота. Сьогодні я написав шість листів до своїх друзів і знайомих. Написав листа і до пані професор Н. Дм. Полонської-Василенко. Цей мій лист починається так: «Вельмишановна і Дорога Пані Професор! Я одержав від Вас два листи. Лист, який Ви писали 8-го лютого ц. р. я одержав сьогодні — 13-го березня, а лист писаний Вами 3-го березня одержав я 10-го ц. м. Справа в тому, що тут, в Англії, цілих два місяці страйкували поштарі, а тому ми не одержували ні листів, ні українських газет, ні журналів. Наша пошта почала працювати лише минулого понеділка — 8-го березня цього року».

Далі я пишу про свої пляни щодо лекцій з етнографії на літньому семестрі УВУ цього року.

О, ще одна новина для мене. Одержав я сьогодні аж три листи від людей, які читали мою статтю про Лесю Українку. Та стаття була надрукована в журналі «Визвольний Шлях» за січень цього року. З цих листів видно, що ця моя стаття сподобалась читачам, а особливо жінкам. Ну що ж, я щиро дякую цим людям, бо мені приємно такі листи читати.

Переглядаючи «Українську Думку» за 11-те березня ц. р. я звернув увагу на статтю: «Велика втрата». Це стаття про українського хореографа бл. п. Петра Лазоришака-Дністровика, що був організатором і керівником танцювального ансамблю ім. гетьмана П. Орлика. Цей ансамбль тепер називається «Орлик». І ось цей «Орлик» дуже популярний серед українців Англії. Їздили вони і закордон, в інші країни Європи, і скрізь мали великий успіх. Я був знайомий з цим паном Дністровиком і ми з ним кілька разів говорили про добрі традиції українських народніх танців. Він на тому добре розумівся і в розмові завжди робив приємне враження. Помер він 1-го березня цього року. Вічна йому пам'ять.

(Далі буде)

Михайло КУШНІР

ДОСЛІДЖУВАННЯ І НАВЧАННЯ

Засяг проблеми

Проблема взаємних стосунків, які існують між досліджуванням і навчанням, належить до важких і багатограних. Її докладніша аналіза вимагала б відрізнєння і проаналізування кількох великих груп проблем. Передусім нас може зацікавити цей психічний процес, який виникає тоді, коли досліджуємо, і тоді, коли навчаємо. Виявлення спільних і відмінних цих обидвох цих процесів дозволило б вирішити, чи існують якісь чіткі відмежовані позиції: досліджуюча й навчаюча та який їх зв'язок з іншими поставами людини, з її характером, життєвим стилем, намірами у відношенні до майбутнього, у стосунку до дійсності й до людей. На цьому шляху ми наближалися б до розв'язки цікавих типологічних проблем, а саме: чи, і в якому сенсі можна говорити про дослідника і про вчителя, як постійні типи особистості.

Інша група проблем виринає тоді, коли ми, менше зацікавлені психологічною аналізою, будемо намагатися окреслити досліджування і навчання зі становища феноменології; коли, незалежно від конкретних предметів, будемо досліджувати істоту й структуру обидвох цих явищ чи функцій. З цього становища, їх взаємний стосунок буде представлятися як стосунок науки до освіти.

Третя велика група проблем виринає тоді, коли станемо на суспільно-культурному становищі. Тоді зацікавлять нас такі проблеми, як джерела, що скріплюють дослідну й навчальну течії; підстави суспільної реконструкції дослідників і вчителів та значення, які різні епохи пов'язували з наукою і освітою. Тоді виявиться багата різноманітність поняття «досліджування» і рівножскомплікована різноманітність «навчання». Змінливі суспільно-культурні функції цих процесів, їхня еволюція від практики до теорії, від життєвого конкретизму до книжкової абстрактності, заслуговували б тут на особливо докладну аналізу. У зв'язку з тією справою виринає справа інтелігенції, як суспільної верстви, яка призначає собі, як життєву місію, розвиток досліджування і навчання інших. Ревізія цього погляду, порівняння його з верствами інших верств, кинуло б багато світла на культурно-суспільні джерела науки й освіти.

Врешті, остання, четверта група проблем — це справи метод і шляхів доцільного впливу на людей в ділянці інтелектуальної культури. Тут належать проблеми організації освіти на різних рівнях, проблема відділення чи з'єднання дослідних і навчальних завдань в рамках однієї інституції, отже проблема дослідних інститутів і високих шкіл, проблеми метод шкільного навчання і метод освітньої позашкільної праці. Чим є в суті речі навчання, які є умови його успішності, завдяки чому воно може проникати в глибину особистості, як воно повинно бути зорганізоване — оце найістотніші проблеми з тієї виховно-організаційної точки бачення.

Проблема аналізу

Наведені тут групи проблем треба розглядати в повній черговості. Не слід було б починати від організаційно-методичних справ і цим тлумачити неповодження багатьох практичних дискусій на тему взаємного стосунку науки до освіти, досліджування до навчання. Уникання підставових аналіз під претекстом, до життя вимагає швидких і конкретних рішень, а теоретична спекуляція є важка й довга, не є виправдане, бо в кожному організаційному й методичному проекті, в кожній конкретній правній розв'язці містяться погляди на істоту науки та певні проєкції досліджування і навчання. Ці погляди і ці проєкції є звичайно дуже небезпечні, бо не були достатньо передумані та виразно усвідомлені як підставові заложення.

З уваги на це належить почати від розгляду, що стосується істоти досліджування і навчання, науки й освіти. Коли, одначе, намагаємося видобути з великої літератури на цю тему найкраще обґрунтовані висновки і опрацювати виразну й консеквентну систему поглядів, то скоро переконаємося, що такий намір не дасться здійснити. Погляди є надто різнорідні й суперечні. Але намагання віднайти якийсь лад у цій різнорідності не є безнадійними. Можемо його доглянути, коли усвідомимо собі, що явище досліджування і навчання може бути розглядане з речового становища, як чинності, що характеризуються об'єктивними, речовими витоками та можуть бути розглядані з гуманістичного становища, як чинності, що формують людину. Перша з тих точок бачення переважала в епосі позитивізму, друга осягає сьогодні своє сформулювання. І на цих історичних підставах, беручи до уваги погляди вчорашньої й сьогоднішньої епох, можна обидва ті становища докладніше проаналізувати. Очевидно, в кожній з цих двох епох, подібно як у кожній ранішій, доходили й доходять до голосу обидві точки бачення, часто сплутані і невідрізнені. Отже, завданням нашої аналізи буде передусім докладніше відмічення без ста-

новищ і схарактеризування їх в такій ідейній чистоті, якої в житті не досягають. Але тільки таким способом можна здобути яснішу орієнтацію в заплутаних і складних процесах дійсності. Бо, окреслюючи в певному відокремленні кожне з цих двох становищ, будемо орієнтуватись в напрямі розв'язок, до яких веде і в роді односторонності загрожує. Така конфронтація буде водночас усвідомленням оман і помилок вчорашньої епохи та поглибленням намагань сьогодення.

Наука й учений: речове охоплення

З точки бачення речового охоплення науки — а її займають радо не тільки ляїки, але й учені — наука ґрунтується на здобуванні знання, яке є правдою про буття. Знання є великим і вірним дзеркалом дійсності й завдяки цьому виростає понад приватне пересвідчення одиниць та груп, проламає пута часу та простору. Правда вічна й загальна. І ми щораз більше її бачимо. Бо хоч історія науки пригадує, що те, що впродовж сторіч належало до знання, не один раз спадало на рівень пересуду і не один раз те, що вважали шаленими привидами, входило до царства знання, то однак — в це віримо непохитно — скарбниця знання стає щораз багатша.

Це об'єктивне, загальне, тривале знання є ідеальною метою досліджень, їх амбітною ціллю. Бо право вступу до царства знання здобувають не всі висліди наукових досліджень, але тільки ті, які, згідно з науковою опінією, мають ціху певности і майже непохитної тривалости. Тому досліди треба так вести, щоб вони дозволяли досягати такі певні висліди. На цьому ґрунтується ціла вартість дослідів. Їхня функція — збагачування знання, побільшувannya його дорібку.

Згідно з таким розумінням науки окреслюється ідеал дослідника. Його головною турботою повинно бути здобуття вислідів, що могли б зайняти тривале місце в царстві знання. Щоб це досягнути, дослідник повинен пірвати зі світом, а навіть в певному значенні з самим собою. Бо він повинен покинути все, що йому заслоняє безпосереднє й об'єктивне спостерігання дійсности. Він повинен двигнутися понад свій край і свою епоху, забути про себе, як індивідуальність, очиститися з усього, що конкретне й випадкове, стати ідеально «об'єктивною людиною». Так очищений може стати віч-на-віч із дійсністю, слухати її голосу і вірно його реєструвати. В суті речі дослідник є знаряддям, вартість якого оцінюється в залежності від вислідів діяння. Й. В. Н. Сулліван (J. W. N. Sullivan), характеризуючи тип дослідника, покликається на вислів Ніцше «об'єктивна людина» й переконує, що цей вислів дуже добре надається до окреслення вченого, який є і повинен бути виключно «знаряддям», тільки «дзеркалом». Цю точку бачення

ілюструє Сулліван прикладом Кавендіша (Cavendish) і Гукслі (Huxley). Гукслі дуже палко цікавився проблемами політики, релігії, суспільного життя, брав активну участь в боротьбі й полеміці. Кавендіш стояв осторонь від цих справ. Гукслі був добрим чоловіком, дбайливим батьком, вірним приятелем. Кавендіш не мав жінки, не мав приятелів, не мав ворогів. Кавендіш не турбувався тим, чи його погляди закріпляться в opinio загалу. Гукслі пристрасно поборював теорії, які вважав помилковими, а які здобували собі популярність. Гукслі переживав напереміно стани надії й сумнівів, Кавендіш зберігав завжди цей сам спокій. З уваги на це, — Сулліван думає, — що Кавендіш краще здійснив ідеал дослідника.

Окреслений таким способом ідеал унагляднює вартість об'єктивної функції збагачування знання, але не турбується підметним знанням тієї праці. Вплив, який на ученого мають його наукові зайняття, його особистий стосунок до них, формування в ньому самому постави супроти науки й правди — все це є другорядні речі. В таких умовах може легко дійти до дегенерації ідеалу. Виховання себе «на об'єктивну людину», зроблення з себе виключно пізнавальний інструмент, може означати не тільки визволення від сторонності й засліплення, але може стати теж резигнацією з поглиблення свого особистого стосунку до наукової праці.

Освіта і учитель: речове охоплення

Відповідником трактування науки з точки бачення об'єктивних вислідів, що збагачують знання, є розуміння освіти, як плекання знайомости знання серед людей. Мірилом вартости навчальної праці є тривалість і докладність цього образу знання, що постає в умах учнів. Зусилля учнів ґрунтується на опануванні й запам'ятуванні цього знання, яке їм визначається. Очевидно, не можна нікому переказати цілого існуючого знання, бо воно багатократно переростає спроможність одиничного ума. Але селекція, яка мусть бути переведена, може бути тільки кількісною селекцією. В залежності від віку й від напрямку майбутньої професії — кожний одержує певну дозу знання, призначену для даної категорії людей. Подібно, як є великі й малі енциклопедії, але кожна з них має цю саму структуру й оперує цим самим матеріалом, так теж різні дози знання, хоча кількісно різні, але кожна з них, навіть найскромніша, є поменшеною копією цього самого, єдиного, загального, великого знання. Навчання і вивчення, з речового становища, розуміють як переказування й утривалювання знання, подібно, як досліджування, з об'єктивного становища, розуміють як збагачування знання.

Ідеал учителя й учня має ціхи подібні до ідеалу дослідника. Кожний з них, коли хоче мати до діла зі знанням і його рефлекс-

сом — освітою, повинен ставати »об'єктивною людиною«. Учителю має вірно свідчити про правди, які дослідники йому переказали. Радості й небезпеки відкривання нових правд не йому доступні. Драматичну боротьбу за їхнє здобуття він знає тільки з описів і студій, але не бере в них участі. Він мусить зуживати цілу енергію, щоб зробити доступним знання іншим людям. Він мусить перекладати неясну для ляків мову вчених на просту, щоденну мову та робити доступними абстракції важких розумувань при допомозі легких прикладів. Йому вільно навіть надто заплутані для пересічного ума осуди заміщувати простішими, хоч би на цьому страждала стислість наукової прецизії. Він повинен найбільше наголошувати це, що в науці досліджене, що є певне й підставове, натомість йому не вільно цікавитися, так як це вільно ученому, сумнівними проблемами. Учителю, як добрий посередник і зручний продавець знання, повинен забути про себе самого, про власні переконання та пересвідчення і вповні й невольничо присвятитися плеканню цього, що йому переказано. Як учений віддзеркалює дійсність, подібно вчитель віддзеркалює знання — він згрядда його розповсюдження. З цього речового становища устосунковується (встановлює свої відносини) до знання в своєму особистому житті. Стаючи зоб'єктивізованим знаряддям його розповсюдження, перестає турбуватися черпанням з нього для власного вжитку, внутрішнім вихованням завдяки йому, засвоюванням його.

Подібним способом окреслюється учня. Здобуте вченими й віддзеркалене вчителями знання має бути закріплене й утривалене в ньому. Вивчення не має бути процесом особового виростання, але методом здобування і закріплювання відомостей. Індивідуальна різноманітність зацікавлень не має з цього більшого значення. Засяг і структура відомостей, які мають бути засвоєні, є вже згори визначені: це відбитка загального, об'єктивного, незмінного знання. Найкращим учнем є той, хто найшвидше й найтриваліше засвоє собі вказуваний йому обсяг знання. Той, хто потрапить бути найоб'єктивнішим його відбирачем.

Наука й освіта: речове охоплення

Отже існує щільний зв'язок між розумінням з об'єктивного, речового становища, досліджування, навчання і вивчення. Кожний з цих процесів розуміється у відірванні від підметного, особливого значення. Здобування, переказування й утривалювання вислідів знання визначає відповідні функції вченим, учителям та учням. Чим більше вони стануть об'єктивними людьми, чим докладніше зроблять з себе тільки знаряддя, тим краще вони виконають своє завдання. Стосунок науки до освіти — коли так можна сказати — розуміють згідно з засадами дзеркальної перспективи.

Вчений прагне віддзеркалити в знанню дійсність, учитель віддзеркалює його готовий і закріплений доробок, натомість учень прагне закріпити його у власному умі. В залежності від здібностей і освіти, різні люди, розміщені в різних точках тієї дзеркальної перспективи, бачать більший і виразніший, або менший і менш виразний образ дійсності. Стосунок науки до освіти — це, отже, стосунок надрядності й підпорядкування. Завдяки науці здобуємо вірний образ дійсності, натомість освіта є тільки відбиткою цього образу. Тому кожний поступ в ділянці науки є поступом у обсязі освіти.

Розуміння освіти як функції плекання знання лучиться з переконанням, що знання повинно вповні окреслювати освіту. Всі інші чинники — релігійні, політичні, суспільні, світоглядові, які прагнуть мати вплив на формування освіти, є з цього становища узурпацією. З нею треба боротися в імені неутральності освіти. Ця неутральність є виразом об'єктивізму знання. Так як знання становить самостійну ділянку, вільну від дочасних пристрастей, незалежну від поодиноких і групових привидів, так і освіта, що є відбиткою знання, повинна зберегти свою загальнолюдську, об'єктивну вартість і стати понад біжучими розиграми різних світоглядових таборів. Істотою освітньої праці є популяризація.

Таким чином постає своєрідна диктатура науки і дослідників. Вони мають виключне право диктувати вчителям і учням те, що має бути засвоєне. Дослідник, учитель і учень становлять три ланки в процесі витворювання, плекання й утривалювання знання, подібно як у господарському житті існують продуценти, посередники й консументи. Найважливіший, майже єдиний, голос належить продуцентам-дослідникам. Межа між наукою і освітою непрохідна; наукові дослідження, хоч би найскромніші, є збагачуванням знання і засадничо відрізняються від освітньої праці, яка є тільки посередництвом. Тому наукову діяльність дослідників принципово оцінюється вище ніж всяку працю освітників: перші мусять мати визначні творчі здібності, другі є тільки відтворювачами. Тому в наукових колах популяризаційні змагання вчених не роблять доброго враження, бо це вважається знижуванням до іншої класи зайнять і людей.

Цей речовий світ збираних наукою відомостей, і розповсюджуваних освітою, стає в цьому охопленню самостійною дійсністю, неначе побудованою над конкретним суспільним і особистим світом, зв'язаною тільки з «об'єктивними людьми, які її відтворюють і в ній беруть участь. Тільки цим «об'єктивним» відтинком своєї особистости може людина брати в ній участь. Інші складники її особистости мусять або шукати заспокоєння деінде, або загинути. Наука й освіта в суті речі є понад одиницею і суспільством. Вони не мають йому служити, але воно вимагає від них служби для себе.

Конфлікт науки й освіти

Схарактеризована система поглядів, що окреслюють стосунок освіти до науки, як стосунок залежності між функцією плекання і творення знання, не знаходила в життю повного потвердження.

Із розвитком знання і поглиблюванням форм навчальної праці почали виявлятися щораз виразніші протиріччя, що виникали між ними, помітні зарівно в різницях потреб науки й освіти, як і в конфлікті прав і обов'язків дослідників і учителів. Аналіза змісту і метод шкільної та позашкільної праці показувала щораз виразніше, що між освітніми потребами і структурою знання постає розлад, який — якщо не відкинемо переконання, що освітня діяльність є тільки поменшуючим відображуванням стану знання — буде щораз більше поглиблюватися.

Цей розлад ґрунтується передусім на цьому, що освітня потреба є потребою розуміння дійсності в цих конкретних комплексах явищ, які спостерігаємо, коли тим часом наука подає нам відомості й вияснення, що торкаються штучно виділених і сконструйованих укладів. Цю різницю доглянули найкраще на початковому ступені навчання. Діти цікавляться світом у його конкретних формах і не можуть зрозуміти, чому про цю живу цілість, якою для них є, наприклад, ліс, говорять різні науки. Поділ шкільної науки на предмети виразно від себе відмежовані є, у відчутті дітей, чимсь мертвим і штучним. Тому різні роди сполучної науки прагнуть побороти ті небезпеки схематизму і зорганізувати навчання на підставах вповні відмінних від усякої наукової класифікації знання. Шкільна програма не повинна бути в своїй конструкції відповідником різних ділянок знання, але повинна подавати відомості, угруповані на основі напрямку зацікавлень і досвідів дітей. Учитель, роблячи точкою виходу своєї праці конкретну подію або конкретні цілості насвітлює їх з різних точок бачення, навчаючи водночас арифметику й ортографію, природознавство і рисунки, географію і ритміку. Це сполучне навчання поступається на вищому шкільному ступені навчанню окремих предметів.

Але психологічні й педагогічні обсервації, переведені над дітьми, мають загальніше значення. Бо не тільки діти, але й молодь і дорослі прагнуть зрозуміти речі сполучно, цілісно. Тільки спеціалісти при звичаєні спрямовувати свої зацікавлення в утерте русло окремих наукових дисциплін, натомість ляїки, що прагнуть освіти, цікавляться, цілком подібно як діти, конкретними комплексами дійсності, без уваги на це, як вони поділені та покласифіковані зі становища різних галузей знання. Коли когось цікавить проблема геніяльності, то він прагне бачити її всебічно і шукає відомості в різних наукових дисциплінах, отже в психології, психо-

патології, соціології, історії і т. д. Коли хтось цікавиться проблемою безробіття чи проблемою націоналізму, той теж не знайде вистачальної відповіді в лектурі творів з одної галузі знання. Саме тому, що освітні зацікавлення є звичайно конкретні й цілісні, а знання складається з різних дисциплін, що досліджують певні виабстраговані й доцільно угруповані роди елементів, постають часто розчарування, які виражаються почуттям, що наука не дає відповіді на запитання, які їй ставимо.

Друге непорозуміння між наукою й освітніми зацікавленнями стосується засадничої різномірності точок бачення. Кожна усамоствійнена і вироблена дисципліна витворює своєрідну проблематику понять і питань, цілковито чужу й байдужу для ляків. Тут належать передусім квестія методи дослідів та проблема відмежування терену дослідів даної науки від інших. Для ляків, що цікавляться суспільною дійсністю, але не соціологією, — коли вони візьмуть до рук підручник соціології, значна його частина, присвячена міркуванням на тему істоти і методу тієї науки, є для них майже вповні байдужа. Подібно для когось, хто цікавиться літературними творами, але не наукою про літературу, якому не важливе як спеціалісти окреслюють завдання і труднощі дослідників у цій ділянці. А втім на терені кожної науки панують способи окреслювати вартості цілковито відмінні від тих, які властиві поточному спостеріганню даної дійсності. Речі цікаві і важливі для спеціаліста, звичайно ляїкам видаються незрозумілими та чудними, а натомість речі важливі для ляїка — учений уважає нецікавими та баламутними. Це так діється тому, бо в науковій діяльності, якої цілком є збагачування знання, критерій важливості явищ ґрунтується на їхній дослідній вартості. Звідси живе зацікавлення спеціалістів досі недослідженими квестіями, хоча б навіть вони торкались речово другорядних справ. Звідси змудження, з яким спеціалісти трактують речово важливі, але дослідно мало цікаві квестії. Ляїки дивляться інакше, бо дослідна кар'єра для них вповні байдужа. Вони цікавляться самою річчю, але не її вартістю як дослідного матеріалу. Тому вони теж вимагають від учених насвітлення важливих і великих речей, прагнуть бачити дійсність у великих лініях синтезу, але нудьгують при лектурі аналітичних причинків та детальних полемік. В науці синтез є недосяжним ідеалом, а в освіті завжди актуальною потребою.

Далі протиріччя між світом науки й освітніми зацікавленнями та потребами торкається стосунку до правди. Наука — з об'єктивного становища — є здобуванням знання, що віддзеркалює дійсність. Цю дійсність прагне пізнати кожна людина і тому звертається з довір'ям до вчених. Але розвиток наукових дослідів переконує щораз виразніше, що стосунок науки до правди є зовсім інший, ніж постава супроти правди, характеристична для

пересічної людини. Ця постава є нетерпелива й безкомпромісова: люди прагнуть знати, як це є насправді і хочуть знати це без всяких застережень. Дослідник теж шукає правди, але він в дійсності є пів-скептиком, який знає, що не знайде її швидко і назавжди. Цей розлад між освітніми потребами і знанням спричинив розбиття давнішої односторонньої ієрархії залежності учнів від учителів та учителів від дослідників. Усвідомлювання самостійності освітніх зацікавлень ставало виразом і скріпленням переконання, що справлий освіти загал не може бути трактований як ринок збуту для механічно перещеплюваних наукових відомостей, але мусять бути заспокоєні його зацікавлення. Це був, — вживаючи попереднього порівняння з господарської ділянки, — своєрідний бунт консументів проти диктатури продуцентів. Люди починали домагатися такої освіти, якої насправді потребували й шукали, яка заспокоювала б їхні зацікавлення, давала відповідь на їхні власні питання. Байдужі до освіти, яка була тільки відблизком знання і не доходила до їхньої особовості.

На таких підставах почало визрівати нове поняття освіти. Освіту почали окреслювати не як функцію плекання знайомості знання, але як функцію формування інтелектуальної культури людини. У зв'язку з цим починали змінятися теж завдання учителів. З речової точки бачення — учителі повинні бути тільки посередниками, покликаними до плекання знайомості вислідів знання, але тепер вони почали бачити свої завдання глибше й поважніше. Щораз виразніше поняття учительського обов'язку пересувалося з функції переказування знання на функцію освіти людей. Поміж цими завданнями, які раніше видавалися ідентичними, треба було вибирати. Тип учителя почав диференціюватися: одним йшло більше про знання, другим більше про учнів; перші ставали у виникаючому конфлікті освітніх потреб і знання по боці знання, другі по боці освіти. Але в міру того, як щораз глибше dokonувалось усвідомлення, що освіта не є тільки відблизком знання, виникало розуміння, що учитель не може бути тільки продавцем дібр знання, але що йому, в стосунку до дослідників, прислуговує якась самостійність.

Усе це свідчило щораз виразніше, що шляхи знання і шляхи освіти є розбіжні, а проба тривалого їхнього згармонізування на основі переконання, що наука творить знання, а освіта плекає його знайомість серед людей — обманлива.

(Далі буде)

Д-р Богдан ДЗЕРОВИЧ

ЩЕ У СПРАВІ УНР—УССР В «Е.У.»

Моя відповідь на статтю проф. Володимира Кубійовича, поміщену у «Вістях зі Сарселю» в листопаді 1979 р. під заголовком «Дискусія довкола питання про міжнародно-правний статус УССР» і зауваження проф. Василя Маркуся до еляборату Товариства Українських Правників

Після понад трирічної мовчанки, нарешті аж у листопаді 1979 року проф. В. Кубійович виконав своє зобов'язання, яке сам запропонував Товариству Українських Правників листом від 2 травня 1973 року, а саме: помістив еляборат Товариства у «Вістях зі Сарселю».

Товариство вислало проф. В. Кубійовичеві еляборат 12 березня 1976 року, прохаючи надрукувати його у «Вістях зі Сарселю». Доперва на наш другий лист з 10 вересня 1976, проф. В. Кубійович відповів короткою запискою з 21 вересня 1976, що він поступить згідно з домовленням. Дня 25 жовтня 1976 я вислав до проф. В. Кубійовича нового листа з проською, щоб відповів до 12 листопада 1976, бо на той день я скликав засідання Управи для постанови над дальшими кроками Товариства в тій справі. Коли на той мій лист проф. В. Кубійович не відповів до кінця грудня 1976 року, я опублікував еляборат. Зробив я це головню тому, що, по 26 роках очолювання Товариства, я вирішив більше не погодитись на евентуальний перевибір на голову Товариства і хотів закінчити справу еляборату перед моїм уступленням, щоб не обтяжувати нею нової Управи. Мова тут, звичайно, про так зв. перемність УНР — УССР, про що твердиться в «Е. У.» НТШ у Франції.

Я розіслав еляборат членам Товариства, а також редакціям деяких часописів, тому, що проф. В. Кубійович на вічі в Ньюарку 12 березня 1974 року на відповідну інтерпеляцію присутніх заявив, що справа тези знаходиться в руках Товариства Українських Правників, яке підготовляє відповідний еляборат, котрий буде опублікований.¹ Таким чином я довів до відома зацікавлених, що Товариство виконало своє завдання, і не потребував відповідати на запитання окремих осіб.

Реакція преси на еляборат була надзвичайна. Текст був повністю надрукований в «Свободі» — Джерзі Сіти, «Америці» — Філадельфія, «Батьківщині» — Торонто, «Шляху Перемоги» — Мюнхен і у «Визвольнім Шляху» — Лондон. Позитивні рецензії та відгуки появились в «Українським Народнім Слові» — Пітсбург,

1) «Свобода» ч. 49, 12. 3. 1974.

у «Віснику» — Нью-Йорк, в «Меті» — Мюнхен і дві в «Нашім Світі» — Нью-Йорк.

Признання та сердечну подяку за виготовлення еляборату висловив Товариству президент УНР в екзилі Микола Лівичийкий так від себе особисто, як і від Державного Центру УНР. Таке саме признання висловив Товариству заступник голови Виконного Органу і керманич зовнішньої інформації д-р Антін Жуковський — від себе і від Виконного Органу.

Окрему, дуже прихильну оцінку еляборату дав директор Гарвардського Дослідчого Інституту проф. Омелян Прицак.

Справою тези зайнялася також Президія Секретаріату СКВУ і окремим листом висловила своє одностайне позитивне становище до проробленої Товариством праці та обіцяла поробити всі заходи для зміни тези, а коли заходи не дали успіху, обіцяла довести до громадського відома її позитивне відношення до становища Товариства Українських Правників.

Пrawdopodobно, заходам президента СКВУ Миколи Плав'юка належить завдячувати, що еляборат таки появився у «Вістях зі Сарселю», бо може за яких три тижні перед появою «Вістей» Микола Плав'юк просив д-ра Володимира Михайлова переказати мені, що еляборат Товариства буде надрукований у «Вістях зі Сарселю».

Більш одностайного становища в тій справі усього українського кваліфікованого світу трудно було сподіватися, — не пролунав ані один голос в обороні хибної тези. Тому, загально схваленому еляборатові, в остаточній редакції якого брали участь 15 знаних правників, між ними шестеро свідків і учасників тих подій, як і докладному опитові правників у тій справі і науковим працям на ту тему, — редакція «Енциклопедії Українознавства» НТШ у Франції протиставила первісний погляд авторів тези. Із них один — сл. п. проф. Богдан Галайчук — помер, і тому не міг зареагувати на еляборат Товариства Українських Правників, а другий — проф. Василь Маркусь — висловив ряд закидів проти еляборату Товариства, поміщених в тім самім числі «Вістей зі Сарселю»; він сам і далі обстоює правильність його тези.

Відповідь проф. В. Маркуся на еляборат не дала жодного додаткового матеріалу для обґрунтування його тези, зокрема він знову не подав тих різних конституційних і міжнародних правних актів, на яких він спирає своє твердження про тяглість і переємність українських держав. Його твердження було голословне і таким залишилося. Він своєю непевністю в оцінці певних правних ситуацій створив не для нас, а для себе самого стільки сумнівів і непевностей, що своєю відповіддю на еляборат ще більше послабив свою тезу. Всі ці непевності, які виникли при певних правних ситуаціях — збував лише фразами, на які в стислій науці

взагалі нема місця. Щоб не бути голосливим, я при обговоренні окремих заміток-закидів зачитую його слова у знаках наведення (в лапках).

У замітках чч. 1, 2, 3 проф. В. Маркусь не поставив жодного мериторичного закиду, який мав би пряме відношення до правної оцінки «Правного Статусу» УССР.

У замітці під ч. 1, він твердить, що ми багато уваги присвятили розвиткові державно-правних відносин в УССР і ССРСР, аналізі політичного режиму, а зокрема критичному оглядові українсько-російських взаємин за советського періоду. «Не всі ці справи мають пряме відношення до порушеної проблематики».

У замітці під ч. 2, він твердить, що ми подали цілий ряд фактів і формулювань, які не викликають ніякого застереження. Рівночасно він твердить, що, мовляв, якимось дивно виглядає, що ми ужили 9-сторінкового еляборату для спростування шістьох рядків його тези, зацитованих на вступі еляборату. Природна річ, що для заперечення його тези вистачає й одного рядка. Однак, для належного обґрунтування, узасаднення того заперечення і спречування свого погляду в тій справі були потрібні 9 сторінок друку (точніше — 6 і пів, бо стільки місця зайняв еляборат у «Вістях зі Сарселю», себто тільки півсторінки більше, чим його відповідь на наш еляборат).

У замітці під ч. 3, проф. В. Маркусь на зміну твердить, що наш еляборат не повний, бо ми не взяли до уваги статей в ЕУ/2, які мають стосунок до теми, таких як: «Громадянство», «Дипломатія», «Міжнародні договори» і т. п. Раз проф. В. Маркусь нарікає, що наш еляборат задовгий, а другий раз вимагає, щоб ми розглядали справи, котрі мають ще даліше відношення до порушеної проблематики.

У замітці під ч. 4, проф. В. Маркусь нарікає на загальний тон і наставлення критики. Але він мусить відрізнити еляборат Товариства від моєї статті під заг. «Сім літ боротьби за зміну тези». В тій статті я виразно зазначив, що наш еляборат ми сперли виключно на відповідних постановках права, на прийнятій в науці їх інтерпретації; на відповідній у тім питанні літературі, на наведених в елябораті законах, розпорядках, декретах, зобов'язуючих резолюціях комуністичної партії, договорах і незаперечних історичних фактах. Але я рівночасно у тій статті підкреслив, що не можу оминати морального аспекту того питання, а саме — шкідливості тези для нашої національної справи. Такі самі застереження мали присутні на доповіді проф. В. Маркуся в Мюнхені дня 27 липня 1979, і я дуже сумніваюся, чи він переконав дискутантів голословним твердженням, що погляди в ЕУ/2 можуть бути корисно вжиті у політичних змаганнях за усамостійнення України. Якщо держава УССР була б продовженням УНР, тоді

перенесення нею своїх легітимних прав на СРСР було б легальне, і вона правно стала б частиною російсько-більшевицької імперії, а не її колонією.

До речі буде тут згадати про найновіші клопотання політичних в'язнів, у тому і членів Гельсінської групи в Києві. Вони звертаються до ОН, щоб зареєструвати Україну як російську колонію. В тій заяві вони стверджують, що створена у 1918 році Українська Народня Республіка була перетворена російськими шовіністами в російську колонію. Не підлягає сумнівові, що відмінне становище нашої енциклопедії на еміграції — є дуже шкідливе для тих, які на рідних землях активно борються за національні і державні права України.

У замітці під ч. 5, проф. В. Маркусь твердить, що автори еляборату тільки частково обговорюють порушені питання з погляду міжнародного права, а він сам, який перекинувся з міжнародних і конституційних актів на міжнародне право, — не подав ні одного припису міжнародного права, які оправдували б його твердження про sukcesію (переемність) держав.

У замітці під чч. 6 і 8, він дає лекцію правничої термінології, пропонуючи терміни »легітимний«, »легітимність«, я вважаю, що краще було б »легітимізм«. Йому вже не подобаються слова »переемність«, »тяглість«, які він сам уживав і які ми за ним повторили, — зараз він волів би »сукcesія«. Він створив новий термін » правонаступник « для держави, яка вступає в права іншої держави. Всі ці його термінологічні розважання були б, можливо, добрі для термінологічного центру, який існує у Нью-Йорку і який радо привітав би його як свого співробітника. Ми ужили слово »легальний« для означення »опертий на праві«, і ні один із правників, які погодилися на еляборат, а між ними були професори університетів, не висловив застереження проти такого означення правної ситуації.

У замітці під ч. 7, проф. В. Маркусь зробив закид, що концентрація політичної динаміки місцевого населення, яке заволоділо територією і населенням, була далеко незадовільною. Кожний, хто тоді був на Україні, знає, що міста, в яких концентрувалась адміністрація царської Росії, були зросійщені, жило в них за тодішньою статистикою коло 40% росіян, було в них також багато жидівського населення, нейтрального в боротьбі між Україною і Росією. Все ж такі це місцеве населення заволоділо територією і населенням і створило від нікого незалежну державу. Тій динаміці місцевого населення він протиставить концентрацію советського уряду, хоч у нашому випадку йдеться про концентрацію динаміки місцевого населення. В той спосіб він сам фактично визнає, що в УССР не було концентрації динаміки місцевого населення, а була тільки сила окупаційного уряду.

У замітці під ч. 9, проф. В. Маркусь змінив порядок sukcesій, який подав у своїй первісній тезі УНР — Українська Держава — УНР — УССР. Цього разу він уже подав тільки дві, але нові sukcesії: першу в 1917-1918 році sukcesією української національної держави по російській, і другу в 1923 році sukcesією СССР по українській советській державі. Про ті дві нові sukcesії він у своїй попередній тезі не згадував. Так sukcesія УССР по УНР, яка була головним предметом його первісної тези — відпала. Згідно з його новим твердженням, УССР має бути вже не переємником, а продовженням УНР, і то »з огляду технічного міжнародного права«, при чому сам визнає, що те продовження »не є так очевидне і виразне як то буває у багатьох інших ситуаціях«. Все це, як звичайно, фраза, в якій проф. В. Маркусь не подає ні того технічного припису міжнародного права, на який покликається, ані форми, ані часу, коли саме те продовження розпочалося.

У замітці ч. 8, про котру ми вже згадували, обговорюючи замітку ч. 6, він сам твердить, »що є знана річ, що немає ідейного переємства між урядом УНР і урядом УССР, але є технічне правонаступництво, то значить, що нова держава чи уряд стали наступником прав і зобов'язань своїх попередників«. Як звичайно, він не подає, як це перейняття прав і обов'язків відбулося. Але ми постараємося йому пригадати оте »технічне правонаступництво«. Це перейняття прав і зобов'язань найкраще ілюструє »Маніфест Тимчасового Робітничого Селянського Уряду України з дня 28 листопада 1918 року«, виданий нібито українським урядом, коли він був поза українською територією — на терені Росії.

Той маніфест звучить так:

»І ми, члени Центрального Виконавчого Комітету Рад України... утворивши Тимчасовий Робітничо-Селянський уряд України... оголошуємо:

- 1) Гетьман і його Рада Міністрів вважаються поваленим і поставленим поза законом.
- 2) Всі ставленики гетьмана і німецького командування, всі представники теперішньої місцевої влади підлягають негайному *арешту*, з заміною їх представниками робітників і селян, вірними прихильниками Радянської влади.
- 3) Всі закони, накази, договори, постанови і розпорядження як гетьмана та його агентів, так і Центральної Ради та її агентів, вважаються *незаконними* і не підлягають виконанню.
- 4) Всякий, хто примушує або умовляє виконувати розпорядження гетьмана або Центральної Ради, або їх агентів на місцях, *підлягає розстрілу на місці*«.

Отак насправді виглядало правонаступництво та перейняття правонаступником прав і зобов'язань попередника... Той маніфест, виданий ще на території Росії (в Курську), був маніфестом

кривавого завойовника, який хотів залякати населення перед співпрацею із законним українським урядом. Цей маніфест не був пустою погрозою, — його дійсно виконувано по здобутті українських територій.

Під точкою 10 заміток від а) до й) проф. В. Маркусь обговорює деякі неточності еляборату. Відносно тих наведених ним нібито неточностей, постараюся його переконати, що вони на ділі не існують.

Коли мова про неточність під 10 а), то та неточність є по його стороні, бо дійсно ні один з тих трьох урядів не визнала жодна інша держава. Третій уряд «Всеукраїнський Військовий Революційний Комітет» був розв'язаний 19 лютого 1920, і до того часу не визнала його жодна інша держава. Щойно 12 жовтня 1920 року Польща визнала УССР і харківський уряд в договорі про перемир'я і згодом в мирному договорі, заключеному в Ризі 18 березня 1921 року.

До замітки 10 б). Твердження, що в елябораті цитується неправдивий факт з праці проф. Саліванта, нібито Совнарком СРСР визнав уряд Директорії, повністю не згідне з правдою. Видно, що проф. В. Маркусь не є докладно обізнаний з працею проф. Саліванта.²

В тій праці проф. Салівант на сторінці 46 пише так: «В останніх місяцях німецької окупації були ведені таємні перетрактації з небільшевицькою українською стороною і вкінці був заключений договір, в яким росіяни зобов'язалися підтримувати український небільшевицький соціалістичний уряд під однією умовою, а саме, що цей уряд дозволить відкрити діяльність комуністичної партії на терені України». Це дало йому підставу звернути увагу на цю аномалію, що: «Отже, російські більшовики опинились в аномальній ситуації, визнаючи хоч би неформально два уряди: советський, створений росіянами і перебуваючий на еміграції в Росії, з обмеженими впливами на Україні, та національний уряд — Директорію, з осідком в Києві, який мав підтримку селян і інших груп». Він даліше подає, що це домовлення було згідне з поглядами Леніна, котрий уважав, що селянське населення України потребує довшого часу, щоб можна було здійснити пролетарську революцію. Це домовлення було зірване в кінці листопада. Яка була причина — він не знає. Були поголоски, що зробив це Сталін на власну руку, без порозуміння і навіть проти волі Леніна та інших російських провідників. У своїй праці він покликається на працю Пайпеса.³

До замітки 10 в). Відносно мирових договорів з Німеччиною, Австрією і Польщею, ми, — за працею В. Бабія «Роля Радянської України», — подали у нашому елябораті, що воля РКП(б) і РНК

2) R. Sullivant: "Soviet Politics and Ukraine 1917-1957".

3) Pipes: "Formation of the Soviet Union", pp. 137-138, 140-141.

— РСФСР була тоді вирішальною як у внутрішніх, так і в зовнішніх справах, і що участь УССР в тих договорах була просто чистою формальністю. Проф. В. Маркусь дораджує нам проаналізувати ті договори і «може вони дадуть нам деякі факти про наступництво». Ми заперечуємо правонаступництво, а тому аналізою тих договорів нехай займається той, хто твердить, що наступництво існує.

У замітці 10 г) проф. В. Маркусь нарікає, що ми, покликаючись на А. Фредроса, назвали стан УССР у роках 1920-1923 колоніальним протекторатом. Ми прийняли це означення, бо тодішня форма політичної залежності УССР найкраще відповідала тій назві. Проф. В. Маркусь визнає, що автономія УССР була «різними актами обкrojена», що це була «якась форма політичної залежності», але не уміє її визначити.

У замітці 10 г) проф. В. Маркусь квестіонує наше твердження, що при зіставленні української конституції з федеральною робить цей закон недійсним або недіючим. Ми у нашій елябораті дали кілька прикладів, де федеральна конституція в тій самій materії має відмінну постанову від української, а тому, що згідно зі статтею 19 федеральної конституції, постанови федеральної конституції зобов'язують в Україні, а не навпаки, — відносна постанова української конституції є недіюча, або не має практичного застосування.

У замітці 10 д) проф. В. Маркусь визнає, що наша аналіза зверхніх актів СССР супроти УССР в елябораті є в ґрунті речі правильна. Але, як і завжди, він старається твердити, що приписи відносно громадянства у 1920 році мали ще «якісь» специфічні республіканські елементи. Це порожня фраза. Якщо ці приписи, згідно з його думкою, мали «якісь» специфічні республіканські «елементи», то він повинен ті елементи подати, а не нам дораджувати їх шукати.

Щодо замітки 10 е), то наш внесок зі зіставлення приписів 14 і 18 Всесоюзної конституції був і є зовсім правильний. Вимога проф. В. Маркуся більше витонченої аналізи є знову однією з його фраз і то тоді, коли він сам жодної аналізи не робить.

У замітці під 10 е), проф. В. Маркусь жалується, що ми покликалися на слова Леніна, що «советська конституція є пуста бумажка» — без подання джерела. Я тут подаю джерело, а саме «Продолжение записок 30 декабря 1922 г.», стор. 357 — за Джоном Газардом, котрий є для нас авторитетом. Ми повторили його твердження, що при повнім застосуванні федеральної конституції — із української конституції практично не залишиться нічого. На доказ того ми навели кілька вповні переконуючих прикладів, а тому яких більше «нюансів» (його слово) ще потрібно?

У замітках під 10 ж, з, и) нарікає, що ми заперечуємо правно-суб'єктивність УССР, mimo того, що в її житті є »певні« факти, які надають їй »певної (часткової) правно-суб'єктивності«. Як приклад, подає конституційні зміни з 1944 року. Але в замітці під ч. 9, проф. В. Маркусь сам твердить, що в 1923 році СССР став правонаступником УССР і ця остання стала складовою частиною СССР. Від того часу не могло бути мови про самостійну діяльність УССР. (Ії і перед тим ніколи не було, з уваги на суверенну владу комуністичної партії). Якщо була взагалі яканебудь діяльність, коли УССР потверджувала становище Росії, то були це кон'юнктуральні концесії, які Росія потребувала і використала виключно для своїх цілей. Найліпшим доказом того є факт, що коли СССР не хотів, щоб УССР взяла участь в Європейській конференції для справ безпеки і співробітництва в Гельсінках, то він просто не допустив її до участі в тій конференції, без огляду на те, що УССР є в Європі і в тій конференції взяли участь всі європейські держави. Тому наше твердження, що конституційні зміни в 1944 року не внесли практично жодної зміни у міжнародноправну ситуацію УССР, є вповні оправдане.

У замітці під 10 і) проф. В. Маркусь визнає, що наша аналіза джерела суверенної влади в СССР, комуністичної партії, в zasadі правильна і що такої ж думки є ряд авторів. Все ж таки твердить, що »наша аналіза не повна«, хоч сам у своїй — не згадав ні одним словом про необмежену владу єдиної у СССР комуністичної партії. Він не бере до уваги, що проф. В. Кубійович вимагав від нас, щоб ми свою відповідь на його тезу обмежили до однієї сторінки рідкого машинопису.

Вкінці приходимо до його останньої замітки, а саме ч. 10 і). На зацитоване нами його твердження у »Феніксі« з 1951 року, що УССР формально є державою, але тільки в розумінні советського права і практики, і що ані наявність конституції, ані представництво в ОН не закривають одного факту, а саме — абсолютного браку, відсутності суверенності влади УССР, — він відповів, що УССР є »певним« правосуб'єктом міжнародного права. Але яким? — не сказав. Відтак те своє твердження у »Феніксі« старався оправдати тим, що коли писав ту працю, то був тільки студентом права на третьому році. Рівночасно радив нам прочитати його працю французькою мовою з 1959 р. Замість читати ту працю з 1959 року, ми прочитали і радимо йому прочитати його ж працю, поміщену у »Правничім Віснику« ч. 3 з 1971 року, під заголовком »Україна у міжнародних взаєминах«. Ту працю передав мені сам проф. В. Маркусь, коли ми редагували разом другу книгу »Правничого Вісника«, що вийшла у 1972 році. Її передав мені проф. В. Маркусь впарі з другою під заголовком »Дипломатія УНР — світла і тіні«. Тому, що ми вирішили помістити в книзі число 2

ту другу працю, я затримав першу працю і помістив її у 3-ім числі «Правничого Вісника». У розділі першим тієї праці проф. В. Маркусь обговорює взаємини України з державами — наслідниками Російської імперії, головню з Російською Соціалістичною Федеративною Республікою (РСФСР). В статті він пише про III Універсал (листопад 1917 р.) і визнання Української Народньої Республіки Советом Народніх Комісарів, яке надало їй міжнародну правну особовість, про «Деклярацію Прав Народів» з 16 листопада 1916, в якій Совет Народніх Комісарів виразно визнав Україну і її право на відокремлення від Росії. Дальше згадує ширше про Берестейський мир, договір з дня 3 березня 1918 р., в якім Росія зобов'язалася скласти мир з Україною, очистити територію України від своїх військ і не втручатися в справи Української Народньої Республіки; потім пише про перемир'я Росії з Україною, яке сторони по переговорах підписали в Курську і Києві 12 червня 1918 року, по якім обидві сторони обмінялись дипломатичними представниками, встановили поштове і телефонічне сполучення та засади репатріяції громадян. Відтак пише про те, що по вибуху революції в Німеччині Союз Народніх Комісарів анулював Берестейський договір, наказав замкнути українські посольства і наказав уважати українців ворожанами РСФСР. У Москві створено, очолюваний Сталіном, Український революційний комітет, який почав організувати «українські червоні полки» з таким національним складом: 80% росіян, лотишів, китайців і угорців, які й розпочали наступ на Україну. Навіть під час воєнного конфлікту ішли спроби довести до миру між Росією і Україною, але С. Петлюра був принциповим антибольшевиком і завеликим оптимістом щодо альянтської підтримки, щоб іти на непевну гру з большевиками. В цім розділі він не згадує ні словом про УССР. Цей розділ про взаємини між УНР і РСФСР проф. В. Маркусь закінчує дослівно так: «Дальші взаємини між Українською Народньою Республікою а Советською Росією відбулися на полі бою, в якому українська сторона була покорена». Таке його становище у тій статті покривається цілком із нашим, а саме, що Росія виграла війну, окупувала Україну і встановила свою колоніальну адміністрацію. З переданого мною змісту тієї праці проф. В. Маркуся виходить, що він лише після 1962-го року зайняв у тій справі становище, відмінне від нашого.

З моєї відповіді на його зауваги до еляборату виходить, що ні одна з тих зауваг не змогла поставити під сумнів тверджень нашого еляборату і його остаточного висновку. Всі зауваження проф. В. Маркуся дуже загальникові й у більшості не мають, властиво, жодного безпосереднього відношення до спірної теми. Його перехід з первісної тези про тяглість і переємність українських держав, для якої не зміг знайти міжнародніх і конституційних актів, на котрі покликався, — до тези, на підставі якої

УССР мала б бути продовженням УНР, скомплікувало ще більше його правне становище, бо для такої нової тези не зміг знайти ні форми, ні часу, ані припису правного, на яким базує своє твердження; у кінці він сам признає, що те правонаступство не було ані таке виразне, ані таке очевидне, як це буває у багатьох інших подібних ситуаціях.

Це є звичайна доля політично подиктованої тези, яка — не сперта на фактах і правних приписах, залишається завжди тільки ідеєю самого автора.

Є речі, які трудно зрозуміти, а саме, що УССР, яка не має власної зовнішньої політики, власних збройних сил, власної валюти, власної пошти, власних прибутків, не розпоряджається своїми земельними ресурсами, не здійснює добору і розставки своїх кадрів, сама не спрямовує роботи своїх державних і громадських організацій і яка сама не може навіть зробити будь-якої реорганізації свого апарату, — могла б бути правним продовженням УНР, держави, яка всі ті атрибути суверенної держави посідала; рівнож годі прийняти, щоб дійсно та »українська держава«, правонаступник УНР — провадила ліквідацію української мови на наших землях.

Та хоч як це все трудно зрозуміти, — це є нинішнє офіційне становище »Енциклопедії Українознавства«.

І тому трудно мені зрозуміти становище проф. В. Кубійовича, котрий, одержавши загально прийнятий еляборат Товариства Українських Правників у тій справі, пише у своїй статті »Дискусія довкола питання про міжнародноправний статус УССР« таке: »Ми бажали би і бажаємо дотримати нашої обітницї, що останній том ЕУ/2 на властивому місці і у відповідній формі дасть також вислів відмінним від авторів статті поглядам про міжнародноправний статус України. Однак це не може бути в розумінні умови Товариством Правників з двох причин:

1) Їхній еляборат формою і величиною не відповідає Енциклопедії.

2) Т-во за головуванням д-ра Б. Дзеровича і як нам тепер відомо, головно з його ініціативи цю справу односторонньо представило громадянству з виразним спрямуванням проти редакції ЕУ/2«.

Особисті закиди, зроблені проти моєї особи, залишаю на боці, бо кожний, хто читав еляборат Товариства Українських Правників, котрого редакцією я займався, спільно з іншими членами редакційної колегії, і котрий я відтак узгіднив з десятьма висококваліфікованими правниками, яких прізвища подав у вступі еляборату, як також у моїй статті про »Вісім літ боротьби за зміну тези«, — я ніколи не виступав проти »Енциклопедії«, ні особисто проти проф. В. Маркуся, ані також проти проф. В. Кубійовича. З проф. В. Маркусем я мав приязне листування до ви-

дання еляборату. Я виступав тільки проти тези тому, що уважав і далі вважаю, що вона є не тільки зовсім фальшивою під оглядом правним, але також шкідливою для нашої національної справи.

На тім закінчу мою особисту справу і перейду до тієї частини, яка стосується еляборату. З тієї частини статті виходить, що первісна теза, поміщена в томі 4-ім ЕУ/2, залишиться офіційною тезою «Енциклопедії», а загальноприйнятий еляборат Товариства Українських Правників буде поміщений як окремий погляд в тій справі, на властивому місці й у відповідній формі, тобто, як проф. В. Кубійович подав у своїм листі з 23 травня 1973 — в розмірі однієї сторінки рідкого машинопису. Таке саме становище зайняв проф. В. Кубійович в інтерв'ю, поміщенім у «Свободі» від 14 березня 1980.

Оце така «розв'язка», на яку ми чекали 15 літ!

Тому я морально зобов'язаний виступити не тільки проти тези, але також проти автократичного способу редагування енциклопедії, зокрема в справах, у яких головний редактор проф. В. Кубійович не є фахівцем. У справах, де є розходження в поглядах, він повинен числитися з переважаючою кількістю кваліфікованої більшості, а не вибирати погляд двох людей (з котрих один вже не живе), і то погляд, до котрого є застереження, що він шкідливий для нашої національної справи.

Шкідливість тези дуже гостро нап'ятував проф. Падох у своїй відповіді на опит Товариства Українських Правників з 4 листопада 1970 року.

Він пише дослівно так: «Наука має служити правді. А правдою є, що українську державу знищила чужа, від віків Україні ворожа держава, настановила своїх проконсулів і обманом намагається доказувати, що український нарід має свою державу. Українська держава була реальністю, а УССР є обманом. Як тут говорити про наслідство!»

«Всі позначки державного ладу і дійсности на Україні потверджують колоніальний, залежний стан УССР, під чужою окупацією. На тлі відомого світові факту, що Советський Союз є останньою колоніальною імперією, як можна говорити про українську державність на Україні? Це ані науково, ані політично, а вже напевно дуже шкідливо для України і її визвольних змагань та державницьких стремлень».

Так скваліфікував голова НТШ у США тезу, яку обстоює проф. В. Кубійович.

При обговоренні шкідливості тези не можна оминати голосів тих, які в почутті свого патріотичного обов'язку вибрали працю над молоддю.

Треба дійсно подивляти будуючий лист Курінної Ради 2-го куреня У.П.С-ок «Ті, що греблі рвуть», з яким знанням справи він

був написаний і як надзвичайно влучно вони підкреслили вагу цієї справи для нашої молоді. Ці вельмишановні пані, які в складних обставинах працюють над національним збереженням нашої молоді й забезпеченням її від асиміляції, зовсім слушно занепокоєні, »що інтерпретація авторів тези в ЕУ/2 йде по лінії нашого ворога, загарбника нашої Батьківщини, та що може мати дуже від'ємний вплив на формування національних переконань нашої dorостаючої молоді«.

Ці пані у журбі, щоб ця помилка »Енциклопедії« була якнайскорше усунена, запропонували геніяльну розв'язку, а саме, щоб при опрацюванні слів-гасел на букву »У« (зараз іде праця над словами на букву »Т«) під гаслом »Україна« подати правдивий статус УСРСР.

Прсф. Падох у згаданій відповіді на опит вважає за велику помилку »Енциклопедії«, що вона наважилася в короткій замітці і при лаконічному енциклопедичному стилі »розглядати і дискутувати над деякими державно-правними ознаками такої дивовижі (обману), що має ім'я УСРСР«. Таке питання, на його думку, належало розглянути у великій ґрунтовній праці про статус (не української держави, бо такої немає) сучасної України.

Але автори тези розглянули цю дивовижу (той обман) й визнали її за продовження УНР та за її правонаступника.

Трагічна помилка була зроблена. 4-тий том ЕУ розійшовся по українських домах на еміграції, а що гірше — по бібліотеках вільного світу, дезінформуючи історичну науку на Заході.

Всі спроби змінити тезу, які розпочалися відразу, як тільки теза появилася, залишилися без будь-якого висліду. Проф. В. Кубійович відмовився помістити еляборат нашого Товариства у »Вістях зі Сарселю«, хоча й зобов'язався до того листом з 23 травня 1973 року. Доперва як наблизився час ювілею, еляборат появилвся у »Вістях зі Сарселю«, — була мова про помилки і про те, що будуть виправлені. Але на ділі все залишилося по-старому. Треба добре прислухатися, яку »розв'язку« знайшов проф. В. Кубійович: він обіцяв, що за п'ять чи шість літ, коли праця над »Енциклопедією« буде закінчена, він в останньому томі на властивому місці і у відповідній формі дасть також вислів відмінним від авторів статті поглядам.

Думаю, що український народ, який є власником »Енциклопедії Українознавства« (цей факт визнав д-р Фіголь у своїй промові в 1980 р. на бенкеті в Америці) не прийме такої розв'язки. Він не погодиться на те, щоб проти голосу всього сучасного правничого світу, зокрема коли йдеться про Наукове Товариство ім. Шевченка, опінії його двох попередніх голів, професорів права, сл. п. Миколи Чубатого і Матвія Стахова, свідків і учасників тих подій, авторів численних праць на ту тему, — проф. В. Кубійович, сам не фахівець у тій справі, вибрав як тезу »Енциклопедії« відо-

кремлену опінію авторів тези, до якої є застереження і теперішнього голови НТШ в Америці, що вона є шкідливою для наших визвольних змагань і державницьких стремлень.

Це не другорядна історична помилка, яка може чекати у безкоштовності на справлення. Це помилка, яка стосується живої актуальної справи. Це принципова помилка в оцінці нашої теперішньої дійсності, яка своєю суперечністю зі становищем нашого політичного проводу вдаряє по програмі праці усіх наших організацій і під фальшивим претекстом наукової об'єктивності — вносить хаос у наше зорганізоване життя, послаблює національний патріотизм і є однією з найголовніших причин нашої жалюгідної дійсності.

Сподіємось, що рішення проф. В. Кубійовича — в національним інтересі — не залишиться; що члени Президії Секретаріату СКВУ, які у листі з 6 квітня 1979 року висловили одноголосно своє позитивне становище до проробленої Товариством Українських Правників праці в справі невірної інтерпретації тягlosti і переємности українських держав на сторінках «Енциклопедії Українознавства», — доведуть до публічного відома своє позитивне становище до нашого еляборату.

Думаю, що у тій справі забере своє слово УККА, наша найвища політична організація у США. Становище УККА, який бореться за деколонізацію України, стоїть у разючій суперечності зі становищем «Енциклопедії», яка вважає УССР за легітимну українську державу. Щороку наші часописи переповнені звітами зі святкування 22 січня 1918 р. Але — згідно з поглядом «Енциклопедії» — ми повинні б святкувати існування й «УССР», тому бо наша «Енциклопедія» твердить, що УССР є продовженням УНР.

Чекаємо відповідної реакції Комітету Українців Канади та інших крайових громадських організацій, як ЦПУЕН (Німеччина), УЦР (Аргентина), СУБ (В. Британія), СУОА (Австралія) й ін.

Правдоподібно у цій справі займуть слово Братські Союзи, які на своїм засіданні 14 жовтня 1979 р. заповіли зі своєї сторони боротьбу за деколонізацію України.

Дивним є також погляд наших комбатантських організацій у світлі становища «Енциклопедії», зокрема УПА і Дивізії, які згідно з тезою «Енциклопедії» — боролися не проти ворога, а були ребеліянтами, бунтівниками проти легальної української держави, правонаступника УНР.

Становище «Енциклопедії» також цілком суперечне зі становищем і тих, котрі на місцях, на рідних землях борються за державні і національні права України, а саме політичних в'язнів, у тому й членів Гельсінської групи, які звернулися до ООН, щоб Україну зареєструвати як російську колонію.

Дня 4 квітня 1980 р., в дорозі до праці, я зауважив на розі 3-тньої Авеню і 67-мої вулиці за поліційною загородою на хіднику

українську молодь, яка демонструвала односторонньою голодівкою проти окупації України і жадала її звільнення. Глянувши на прибілді від голоду лица — прийшла мені на гадку »Енциклопедія«, легітимний правонаступник, бенкет, і годі було зрозуміти, як нібито та сама спільнота так по-різному оцінює і реагує на сучасне положення в Україні. Я не знаходив слів для вияву респекту для ідейного патріотизму і посвяти молоді, яка народилася і виросла на чужині. Це була гідна відповідь молодечих організацій на тезу »Енциклопедії«.

Так я стисло оглянув становище наших організацій до оспореної тези, і мушу понад всякий сумнів ствердити, що воно є діаметрально протилежним до погляду оспореної тези. Цей вилім »Енциклопедії« в однозгіднім фронті усієї української спільноти є великою шкодою для нашої національної справи, тим більше, що, як ми показали у загально прийнятій елябораті Товариства Українських Правників і у відповіді на замітки автора тези, — становище »Енциклопедії« не знаходить жодного виправдання у наущі.

Як Наукове Товариство ім. Шевченка вирівняє свої різниці поглядів у справі тези, є внутрішньою справою Товариства, але я переконаний, що це станеться тому, що теза обтяжує некорисно все Товариство.

Але якщо мова про »Енциклопедію«, то вона є власністю української спільноти, яку назовні репрезентує вибраний нею провід, і тому його обов'язком буде подбати, щоб »Енциклопедія« була виразником погляду нашої спільноти, під умовою, що цей погляд не порушує наукової вартості »Енциклопедії Українознавства«.

Тому треба надіятись, що наш політичний провід, так як пропонувала одна з організацій, домовиться з проф. В. Кубійовичем, аби при друку гасел на букву »У« був поданий еляборат Товариства Українських Правників як відповідь на сучасний правний стан України.

Загальне визнання, з яким стрівуся еляборат Товариства Українських Правників, і факт, що автор оспореної тези не зміг подати проти нього ні одного обґрунтованого закиду, є доказом, що українські правники належно оцінили й узасаднили правний статус сучасної колоніальної України у формі »УССР«.

Товариство сповнило свій обов'язок, і дальшу долю справи виправлення шкідливої тези передає в руки громадянства і його проводу.

Квітень 1980 р.

Д-р Блянка ЄРЖАВКОВА

ЧЕСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ЛІТЕРАТУРНІ ЗВ'ЯЗКИ

Українсько-чеські відносини, точніше літературні зв'язки, які мають за собою вже багаторічну традицію і визначаються великим зацікавленням, є темою моєї розвідки. Ціла праця складається з двох частин. Перша частина займається питанням, як передові твори української літератури та українські народні пісні ставалися осередком глибокого зацікавлення та симпатій з боку чеської інтелігенції та широких кіл громадськості. В цій частині наводяться короткі уривки з творів українських класиків у чеських перекладах та українські пісні. Друга частина займається тим, як чеські літературні твори поширювалися в Україні в українських перекладах і для наочного ілюстрування прикладів тут буде показано декілька уривків зі зразків класичної чеської літератури в українських перекладах.

Чесько-українські взаємини були дуже складною проблемою, яку ізза її різноманітності не можна повністю обговорити в одній статті. Тому моя праця буде частинно загальною та інформативною. Проте не можна принаймні загально не згадати тут і там про найвизначніші політичні події того періоду: бо політичні події так в обидвох частинах України — східній та західній, як у Чехії мали важливий вплив на літературні зацікавлення та взаємне проникання літератури цих обох народів.

Ціла складність українсько-чеських зв'язків зумовлена передусім неоднотайністю поглядів чехів на український народ, різноманітністю поглядів щодо питання української самобутності в очах чеської громадськості та відмінними поглядами на самостійність та історичну обґрунтованість української мови. І, хоч вже протягом останніх десятиріч XVIII сторіччя чехи і значна частина українського народу жили спільно в Австро-Угорській імперії, проте знання чехів про український народ та українську культуру й мову було дуже обмежене й неповне. Доперва у тридцятих роках XIX сторіччя прозвучали в чеськім світі три голоси, які намагалися внести у це питання деяку ясність¹.

Першим з них був Франтішек Палацкі, визначний чеський історик, який у своїй статті під назвою «Про польські народи» вже в 1830 році в «Журналі Чеського Музею» проголосив, що український народ, який географічно простягається аж до Кубані, зовсім відмінний мовно і від росіян, і від поляків, вказуючи одночасно на його самостійні історичні традиції та оправдані політичні права².

1) Smal-Stočky, Dr. Š.: "Vyhledky pravé vzájemnosti Československa a Ukrajiny", Kujiv-Praha, Vydavatelstvo Cas, Sbirka informačních a časových pojednání o ukrajinské otázce, Praha 1919.

2) Palacký František: "O národech polských", v "Časopis společnosti vlasteneckého Museum v Čechách", v Praze 1830.

Другим голосом був погляд Павла Йосефа Шафаржіка, який під російськими впливами вважав українську мову одним з різних діалектів російської мови, яку тільки з чисто мовної точки зору треба вважати самостійною мовою.

Третім — був Карел Гавлічек Боровскі, видатний чеський письменник — сатирик і критик, який проголосив українців великим і самостійним слов'янським народом і схвалив відмінність української мови від російської в 1846 році в статті під заголовком «Слов'янин і Чех»³.

Першим, хто зробив обширний огляд української літератури, був чеський історик Йосеф Добровскі в журналі «Слованка» і це була вістка про «Енеїду» Івана Котляревського⁴. Далі — це був «Журнал Чеського Музею», який приносив вістки про українську літературу або принаймні про окремі українські літературні праці⁵. І так «Котляревського тут вважають першим письменником, який був спроможний розбудити серед освічених земляків любов до рідної мови», а його літературну працю не вважається даремною, тому що вона нашла переємника в Григорію Квітці-Основ'яненку, Михайлі Максимовичу та інших⁶.

Видається, що українську романтичну поезію найкраще зрозумів Франтішек Челяковскі, який ще в 1833 році опублікував в «Журналі Чеського Музею» у Відділі українських пісень декілька перекладів опрацьованих ним українських народніх пісень та один романс Івана Котляревського.

Oy máti, máti, srdce nerokuge,
Wolj s tjm umřjti, koho zamiluge.

Raděgi umřjti, než s nemilým žjti,
Schnauti ze žalosti, slzy donně lji.

Chudoba, bohatstwj — gsau po wůli božj,
Laskawá dvě srdce — neygistěgšj zbožj.

Oy zdaliž gá, máti, negsem djtě twoge,
Že tebau nepohne pláč a muka moge?

Že se nad mým hořem, máti, neslitugeš —
Kdo mi gest po mysli, s tjm mne rozlučugeš!?

Ой мати, мати! Серце не вважає,
Кого раз полюбить, з тим і умирає. (2)

Лучче умерти, як з немилим жити,
Сохнуть з печалі, щодень сльози лити. (2)

3) Zilinskij Orest: "Ukrajinská lidová píseň v českém literárním vývoji", v "Sto padesát let česko-ukrajinských styků 1814-1864", Svět Sovětů, Praha, 1968.

4) Dobrovský Josef: "Zpráva o Kotljarevského Aeneidě", Slovanka, 1814.

5) Casopis Společnosti vlasteneckého Museum v Cechách, 1827-1830, 1-4, Casopis Českého Museum, 1831-34, 5-28, Casopis Musea Království českého, 1855-1868, 29-42, Praha.

6) Genyk-Berezovská Zina: "Ke vztahu mezi českým a ukrajinským obrozením", v "Sto padesát..."

7) Celakovský František Ladislav: "Maloruské písně", "Casopis českého Museum", v Praze 1833, roč. 7, str. 369.

Бідність і багатство — есть то божя воля;
З милим їх ділити — есть щаслива доля. (2)

Ой хіба ж я, мати, не твоя дитина,
Коли моя мука тобі буде мила? (2)

І до мого горя ти жалю не маєш,
Хто пришовсь по серцю, забуть заставляєш! . . (2)⁸

1842 року в «Журналі Чеського Музею» появились поезії найвизначніших українських поетів тієї доби, таких як: Левка Боровиковського, Амвросія Метлинського, Миколи Костомарова та Маркіяна Шашкевича.

2. ODRODILEC

ЗРАДНИК

Kdo tebe, drahá vlasti, si newážj,
Nech lásky světlo nikdy neobrážj
Se w srdci geho; w plesu ni w želi
Nebud' mu přáno
Přitauliti se k nádrům přjeteli!

Kdo řeč tupj swých otcůw, gj se rauhá,
Zhyň všecka w duši té po dobru tauha,
Gazyk bezectný oněměj;
Bud' zrádce ten gměň w lidstvu za
holomka,
A w cizjm kragi zemři bez potomka!

Blahost se mu ni we snu nezamjhey,
Gen mrak a děsnost kroky geho stjhey,
A kam obrátj pohled swůg,
Hawran ho lačný obletug!

“Radug se, lačný hawrane,
Lahůdka se ti dostane;
Tjm háncem vlasti
Budeš se pásti!”*

Metlinský.

*) Z básnj geho, které vyšly pod gměnem: Dumky i pěsni Amvrosija Mohyly. W Charkově, 1839⁹.

Хто тебе, родину, рідний зневажає,
Хай той на чужині серця не має,
Та щоб до кого в горі притулитися,
Та щоб було з ким горем
поділитися!

Хто свою віру, хто край свій
покине,
Хай той без роду на чужині згине,
Згасне його око, душа почорніє,
Замре його голос, серце зотліє!

Він од Бога долі не знатиме,
Тільки од Бога кари він ждатиме!
Де він стане, де він гляне —
Й чорний ворон літать стане!

Хтось ворону його вкаже,
Заздалегідь уже скаже:
— Ото ваша
Буде паша!¹⁰

А дальше: Л. Боровиковський — «Хвалебна пісня русалкам»; А. Метлинський — «Думи і пісні», «Козача смерть»; М. Костомарів — «Кінь», «Співець», «Дві стежки», «Пан Шульпіка»; Маркіян Шашкевич — «Туга за милою»¹¹.

8) Котляревський І. П.: «Твори у двох томах», том другий — Наталка Полтавка. Видавництво Дніпро, Київ 1969.

9) Čelakovský František Ladislav: “Z anthologie maloruské”, v “Casopis Českého Museum”, v Praze 1842, roč. 16, str. 324.

10) Могила Амвросій, Ієремія Галка: «Поезії», Радянський письменник, Київ, 1972, стор. 37.

11) Čelakovský Fr. Lad.: “Z anthologie maloruské”, v “Casopis Českého Museum...”

У цій збірці поезій з 1842 року бракує ще тільки Тараса Шевченка, який вправді вже мав за собою першу збірку поезій під назвою «Кобзар» і «Гайдамаки», але ім'я якого ще не могло в таким короткім часі проникнути так далеко, щоб могли мати вплив на закордонних перекладачів. Перша згадка в чеській мові про Шевченка з'являється в 1845 році в цім самім журналі, однак без подання його імени¹².

129. Soused můj má chatu bilou.

(Z vlastních zápisek.)

Z Voňkova u Lvova. Kolomyjka.

Vesele. mf

Tenor I. II. *p*

Soused můj má chatu bilou, a já nemám a - ni siůky, nemám štěstí,
soused můj má žin - ku milou,

Bas.

mf

nemám žůky, a já ne - mám a - ni siů - ky, nemám štěstí, nemám žin - ky.

Soused můj už žito seje,
obilíčko jen se směje —
a já nemám zaoráno
ani k setí uchystáno.

Souseda vše vychvaluje,
vše mu účtu prokazuje —
a já marně čas tu trávím
sám ve světě s bolem dravým.

Хоч і вищезгаданий погляд Шафаржика на українську самобутність не був повністю позитивним, проте він зробив деяку важливу роботу. Це — власне він, один з перших чеських авторів, високо оцінив українські народні пісні. У своїм творі «Історія слов'янської мови та літератури всіма наріччями» (1826) він визнав за українськими народними піснями першенство серед усіх слов'янських народів¹³. У збереженім листі з 1835 року до Яна Колляра Шафаржик писав: «Хто цього доживе, той подивлятиме українців, коли вони зберуть разом свої пісні». Також і інші чеські автори висловлювалися дуже прихильно про українські народні пісні, наприклад, ось так: «Від давна я почував, що наші чеські пісні не можуть рівнятися з українськими»¹⁴.

12) Severnaja Pčela, Přehled literatury ruské 1844, v "Časopis Ceskeho Museum", v Praze 1845, roč. 19, str. 503.

13) Šafařík Pavel Josef: "Geschichte der slavischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten", 1826.

14) Zilýnský Orest: "Ukrajinská lidová píseň v českém literárním vývoji", v "Sto pedasát...".

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Veselo.

Klavír.

У су - сь - да ха - та б'я - ла, а у ме - не ни хат'янки,
у су - сь - да ж'єн - ка ми - ла,

нема счастья, нема жєнки, а у ме - не ни хат'я - ки, нема счастья, нема жєнки.
Су'д'є уже жито с'є, Все сус'єда выхваляють,
у су'д'а зелен'є, все сус'єда поважають,
а у мене не орано, а я марно часы трачу,
и нич'єго не с'яно. один'є в'є св'єт'є т'ольк'є плачу¹⁵.

Ян Ковбек у своїх декількох статтях постійно повторює свій погляд, що українські пісні в нічому не є позаду сербських, котрі втішалися в цілій Європі великою славою, і навіть стояли вище щодо своєї чутливості та словного багатства. В одній статті з 1838 року Ковбек ставить їх щодо духової традиції народу на рівні з »Словом о полку Ігореве« і говорить про культурну перевагу народу, який зберіг старинні пісні, як живий духовий скарб¹⁶.

35. Na poli se bujňě . . .

(Z vlastních zápisek.)

Maloruský prostonárodní chor
od dělníků poltavských zapsaný.

Volně.

Tenor I. II.

Bas

Na po - li se' buj - ně vi - šeň ze - le - na - la,

rychleji

se sta - ro - chem stá - la dív - ka jak ja - hůd' - ka zra - lá.

15) "Slovanstvo ve svých zpěvech", Sborník národních a znárodnělých písní všech slovanských národů, Ludvík Kuba, v Pardubicích 1884-1888, str. 190.

16) Kouček Jan Fr.: "O Králdowském Rukopisu s obzvláštním ohledem na jinostlowské překlady jeho", v "Časopis Českého Museum", v Praze 1838, roč. 12, str. 363-415.

Prosila ho snažně,
sepínala ruce:
"Nech mě trochu, děde starý,
vyjít do ulice".

"Ani sám nevyjdu,
nepustím já tebe;
chtěla bysi od stařečka
zbaviti tak sebe.

Neopouštěj ty mě,
srdélenko moje,
strachuji se neskonale
posledního boje.

Daruju ti chatku
s luhy zelenými,
se stavem i mlýnem dám ji,
s sady višňovými".

"A já nechci chatku
ani luh zelený,
nechci stávek ani mlýnek
ani sad višňový.

Stávek vodu pustí,
mlýnek zastaví se
a v zahrádce jahůdečky
nikde nerodí se".

Skrze vísku — vísku,
to skrz Bondarivku
vede stařec s dlouhou bradou
sobě mladou žínku.

Do chaty ji neved',
začal ji hned bítí,
vyptával se cizích lidí,
co si s ní počítí.

Ty se, dědku starý,
do oblouku sehní —
a já mladá dívčinečka
na procházku půjdu¹⁷.

Klavír.

Volně.

Ой по́д ви - шенько - ю, по́д че - ре - шенько - ю

rychleji.

стояв старый съ моло - до - ю якъ и зъ я - го - до - ю.

И просилася
и молилася:
пусти жъ мене старый дѣду,
на улицу погулять.

Ой я самъ не пойду
и тебе не пущу,

хочешъ мене старого
покинути самого.

Ой не кидей мене,
мое сердечатко,
на чужой сторонѣ
при лихѡй годинѣ.

17) "Slovanstvo ve svých zpěvech", Sborník ...

Я дамъ тобѣ хатку
ѣще й сѣножатку
и ставокъ и млинокъ
и вишневенькій садокъ.

Я не хочу хатки
и ще сѣножатки
ни ставка ни млинка
ни вишневого садка.

Що ставочѣкъ избѣжить
а млиночѣкъ станеть

а вишневый садокъ
та не вродитъ ягѣдокъ.

Черезъ село — село,
черезъ Бондарѣвку
веде старый бородатый
молодую жѣнку.

Ще й до хаты не довѣвъ,
зачавъ ѣѣ бити,
питається чужихъ людей,
що зъ нею робити.

Ой ты старый дѣдуга
изогнувся якъ дуга
а я молоденька
гуляти раденька¹⁸.

Перший переклад української народної пісні подав Вацлав Ганка у віденському журналі «Првотіні» під датою 1814 року, а саме «Ой, післала мене мати»¹⁹.

Не можливо в цій розвідці згадати усіх інших перекладів українських народніх пісень розпорошених по різних чеських журналах, ані усіх назв спеціальних розвідок на цю тему з того часу. Однак треба згадати принаймні один авторитетний голос у цій справі: «Українська народня пісня в працях низки авторів вважається оригінальною поезією, яка має своє джерело в різноманітності країни та безпосередніх переживаннях; вона дуже оригінальна й багата; вона віддзеркалює боротьбу сильного та витривалого духа з долею; сильна своїм чуттям і правдою. Вона є точним і вимовним свідком історії свого народу, виповненою терпіннями та впертою боротьбою за свободу і честь та виявом романтичного духа неспокою і зміни. Кожна історична подія найшла в ній своє віддзеркалення»²⁰. Більшість статей також вказує на основні різниці між російською та українською піснею. Українські народні пісні вважаються найціннішим скарбом серед усієї слов'янської поезії.

4. Oj, běhala dívčina.

(M. Lisenko II. 24.)

Rozmárně.

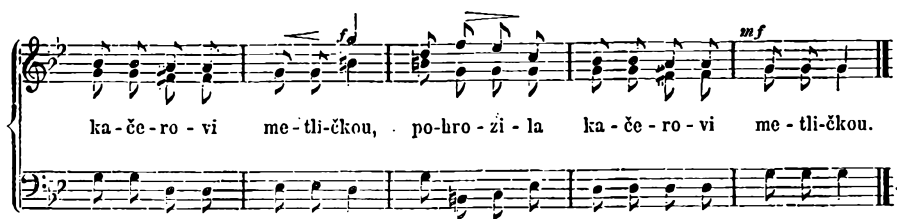
Trojzpěv.

Oj, bě - ha - la dív - či - na nad říč - kou, po - hró - zi - la

18) "Slovanstvo ve svých zpěvech", Sborník národních a znarodněných písní všech slovanských národů, pořádal, harmonisoval a vydal Ludvík Kuba, v Pardubicích 1885-1888, kniha VI. Písně ruské, část I. Písně maloruské, str. 180.

19) Hanka Václav: "Maloruská píseň", v "Prvotiny pěkných umění", 1814, Vídeň.

20) Zilynskyj Orest: "Ukrajinská lidová píseň...", v "Sto padesát..."

"Jdi kačere, nezbedo, jdi domů,
prodám tebe zrzavému Aronu!"

Za tři kopy kačera prodala
a za kopu dudáčka si najala.

"Zahraj ty mi písničku veselou,
abych brzy zapomněla bolest svou.

Kdybysi měl zármutek nebo žal,
věru že bys taky hořce naříkal!

Ale tebe zármutek nechává —
pověz, kdože kadeře ti česává?"

"Měl jsem hezkou dívčinu Ulanu,
česala mi kudrlinky na stranu.

Potom jsem měl dívčinu Oryšku,
ta mi je zas česávala do vršku.

Miloval jsem dívčinu Barboru,
ta česala kudrlinky zas dolů.

Měl jsem taky dívčinu ošklivou —
a ta mi je poškebala rukou zlou!"²¹

Иди, иди, качуре, до дому,
продамъ тебе жиловину рудому.

За три копы качура продала,
а за копу дударика наняла.

Заграй менѣ, дударику, на дуду,
нехай же я свое горе забуду.
Коли-бъ тобѣ горенько да печаль,
то-бъ ты выйшѣвъ на улицу та й
кричавъ.

21) "Slovanstvo ve svých zpěvech", Kniha VI, str. 18.

А то жъ тобѣ горенька не має,
ой, ктожъ тобѣ си кучери зєивас.

Була вѣ мене дѣвчина Уляна,
она жъ менѣ си кучери звивала.

Була вѣ мене дѣвчина Оріся,
тогдѣ вѣ мене си кучери вилися.

Була вѣ мене дѣвчина Варвара,
она жъ менѣ си кучери порвала.

Була вѣ мене дѣвчина паскуда,
она жъ менѣ си кучери поскубла²².

II

Події років 1848-1849 характеризуються передовсім визнанням окремішності українців на форумі Слов'янського З'їзду в Кромеріжі, що призвело до створення нових рамок для літературних зв'язків між чеським та українським народами. Коли в минулому йшла мова про принагідні зв'язки між окремими одиницями, або про справи, які заторкували тільки загальні проблеми української культури в рамках загальних всеслов'янських концепцій, то тепер завважається, що чеські культурні кола п'ятидесятих років виявляють бажання систематично слідкувати за українським культурним розвитком. Наслідком цих процесів були вістки про українські літературні новини, події та пляни, знаходжені в більшості випадків у тодішніх українських журналах, а часом також писані окремими українцями для чеської преси.

Важливою в цьому відношенні є стаття Дундри під назвою «Українська література», яка появилася в «Празькій Газеті» в 1860 році, і в якій автор інформує про літературу українського народу, наголошуючи ідею її єдності. Далі, інший автор, А. Пипін, у своїй «Історії Слов'янських Літератур», у розділі про український літературний рух під Росією, обговорює дві великі українські літературні постаті — Тараса Шевченка та Марка Вовчка. Опісля слідують переклади творів обох письменників на чеську мову. Марко Вовчок була представлена чеській громадськості своїм твором «Одарка» в 1859 році, а згодом і іншими творами, такими як: «Сон», «Чумак», «Інститутка», «Чари», «Надія», «Купецька дочка» та дальшими творами до 1913 року, коли з'являється чеський переклад «В гаремі».

Тарас Шевченко, один з найвизначніших слов'янських письменників, представлений чеським читачам творами-поезіями, які часто перекладались на чеську мову, такими як: «Іван Підкова», «Тополя», «В неїдлю рано-раненько», «Три шляхи», «Вітре буйний», «Нащо мені чорні брови», «Тече вода з-під явора», «Розрита могила» і багато інших.

22) "Slovanstvo ve svých zpěvech", Kniha VI, str. 18.

K ČEMU JSOU MÉ BRVY ČERNÉ ...

K čemu jsou mé brvy černé?
K čemu tmavé zraky?
K čemu mladá dívčí léta
veselá jsou taky?
Moje dívčí mladá léta
marně zapadají,
oči pláčou, černé brvy
větre m oprchají.
Jako ptáček bez svobody
srdce samo vadne.
K čemu je mi krása moje?
Štěstí nemám žádné!
Těžko je mi sirotkovi
na tom světě žít:
lidé moji jsou jak cizí,
s kým mám hovořit?
Nemám koho zeptati se,
proč pláč oči souží,
nemám komu povědět,
po čem srdce touží.
Proč sdrěčko jak holoubek
vrká ve dne v noci;
nikdo se ho nepozptá,
nezná odpomoci.
Cizí lidé neptají se,
proč se taky ptáti?
Ať sirotek jenom plače,
ať svá léta trátí.
Plač, ty srdce, plačte, oči
než vás spánek ztiší,
hlasitěji, žalostněji,
ať to větry slyší,
by to nesly větry bujně
za modravé moře
snědému a nevěrnému
pro bezměrné hoře!²³

Нащо мені чорні брови,
Нащо карі очі,
Нащо літа молодії,
Веселі дівочі?
5 Літа мої молодії
Марно пропадають,
Очі плачуть, чорні брови
Од вітру линяють.
Серце в'яне, нудить світом,
10 Як пташка без волі.
Нащо ж мені краса моя,
Коли нема долі?
Тяжко мені сиротою
На сім світі жити;
15 Свої люде — як чужії,
Ні з ким говорити;
Нема кому розпитати,
Чого плачуть очі;
Нема кому розказати,
20 Чого серце хоче,
Чого серце, як голубка,
День і ніч воркує;
Ніхто його не питає,
Не знає, не чує.
25 Чужі люде не спитають —
Та й нащо питати?
Нехай плаче сиротина,
Нехай літа тратить!
Плач же, серце, плачте, очі,
30 Поки не заснули,
Голоснійше, жалібнійше,
Щоб вітри почули,
Щоб понесли буйнесенькі
За синєє море
35 Чорнявому зрадливому
На лютєє горє!²⁴

Повна збірка Шевченкових поезій була видана вперше в чеськiм перекладі в 1900 році під назвою «Антологія поезії», а далі: «Іван Гус» з вступом про життя і поетичну творчість Тараса Шевченка та «Послання» присвячене чеському вченому, Йосефові Шафаржикові, переклад Й. В. Фріча. Шевченкова поезія вважається

23) Jesenská Růžena: "Dumky Tarasa Hryhorovyče Ševčenka", v "Slovanský přehled", roč. I, 1899, str. 167-169.

24) Шевченко Тарас: «Повне зібрання творів у шести томах», Київ, Видавництво Академії наук УРСР, 1963.

вершком чесько-українських зносин, в чому виявилось дуже виразно Шевченкове слов'янофільство. З чеського боку таким виявом являються взаємини Карела Гавлічека-Боровського з Україною²⁵.

Чеське знайомство з українською піснею лежало в ділянці її популяризації. З віденського центру, де в 1870-их роках українці і чехи інтенсивно стрічалися на форумах студентських товариств, українські пісні проникали в репертуари чеських хорових об'єднань. Існує ряд доказів на те, якою популярністю втішалися українські народні пісні серед чеських слухачів, головним чином, із-за їхньої мелодійності. У 1870-их роках у чеській пресі з'являється вістка про майже пережиту стару пісенну культуру — про українських кобзарів. Також великим зацікавленням втішалася козацька дума, прикладом чого була «Дума про бурю над Чорним морем», яку навіть тричі перекладено.

Крім того, з'являються переклади на чеську мову українських оповідань Пантелеймона Куліша. І так, у 1847 році було перекладено на чеську мову Кулішевий твір під заголовком «Михайло Чарнишенко, або Малоросія перед вісімдесяти роками», а крім того ряд менших праць появилися в журналах у чеських перекладах, як наприклад «Потомки задніпровських гайдамаків», «Очаківська біда», «Оріся», «Як у містечку Вороніжі...» та інші.

Під 1862-им роком треба ще згадати незвичайно цікаву статтю Карела Сабіни під назвою «З України», взяту з польських еміграційних джерел, в якій він обороняє ідею культурної незалежності України. Він широко інформує про вимоги культурної незалежності, що її видвигали передовсім молоді українські автори у своїх творах, в яких вони голосили ідеї демократичної спільноти та які служили дійсним національним інтересам.

Також чеський революціонер Йосеф Фріч, автор ряду статей про Україну, займав безкомпромісову позицію до української справи. Фріч скристалізував і опрацював передовсім своє відношення до України у своїй публікації, яка була скерована проти подорожі чеської делегації до Москви в 1868 році. Витяги з брошури чеською мовою п. з. «Хай живе Україна», яка належить до передової української закордонної публіцистики, разом з власними додатками та коментарями автора в яких знайшло віддзеркалення його серйозне вглиблення в українські справи за посередництвом його зносин з українською еміграцією, являлися вершком обговорення українського питання на чеських землях протягом ХІХ-го сторіччя. Форма українофільства Йосефа Фріча ґрунтується на безумовнім визнанні за українським народом права на самостійне культурне і політичне життя; однак — це не являється самотнім поглядом на українське питання того часу в Чехії²⁶.

²⁵ Maternova Pavla: "Z poesie maloruské — Taras Hryhorovyč Ševčenko-Kaciř", "Slovanský přehled", roč. 11, 1909, str. 229-232.

²⁶ Hostička Vladimír: "Některé aspekty vztahu mezi Čechy a Ukrajinci do konce šedesátých let 19. století", v "Sto padesát...", str. 27-34.

70-ті роки XIX-го сторіччя — це доба великого розквіту романтичного українофільства в оригінальній чеській поезії та значного зацікавлення Тарасом Шевченком і українським фолкльором. Це — найкритичніший період чесько-українських зносин, коли чеська громадськість під безкритичними впливами ідеологічно галасливого й витонченого русофільства перестала розуміти відношення до української культури, як зв'язок з живим і самостійним культурним суб'єктом. Однак, вже від кінця сімдесятих років минулого сторіччя починає зарисовуватися помітний зворот у чеському ставленні до України. Головною причиною цього була, передовсім, активізація культурної діяльності українського національного руху в Галичині. В 1881 році починає свою гідну уваги інформативну діяльність в чеській культурній пресі — Франтішек Ржегорж; він одночасно перебуває у зв'язках з журналом «Світозір» та «Львівський Світ», видавцем якого був Іван Франко.

З того часу в Чехії міняється цілий спосіб інформації про українську культуру. Замість самого тільки передавання вісток про українське культурне життя та готових поглядів на нього приходять власні критичні пізнання та аналізи. Доказом такого нового стану є праця Гудцова про Шевченка, надрукована в журналі «Золота Прага» в 1884 році, яка являється більш охоплюючою а також і вірогіднішою від інших. Далі, появились важливі статті К. Кадлеца про Юрія Федьковича та про українську суспільну діяльність, а також праця Ф. Ржегоржа про Маркіяна Шашкевича та про український театр, в яких обидва автори виходили з глибокої та точної аналізи культурних традицій і дуже основної характеристики тогочасного культурного положення українців.

В 1886 р. в «Слов'янськiм Збiрнику» появилася розвідка Миколи Костомарова, в якій автор подав обширну інформацію про розвиток української культурної свідомости. Неоціненну послугу в ділянці інформації про українську літературу в Чехії виконав також переклад «Історії Слов'янських Літератур», де українська література була обширно зображена як самостійний історичний процес²⁷.

Крім того, в чеській пресі останніх десятиріч минулого сторіччя можна знайти часті вислови зацікавлення низкою східноукраїнських письменників, таких як, Тарас Шевченко, Марко Вовчок, Пантелеймон Куліш, Олекса Стороженко, Данило Мордовець. Пізніше на переломі сторіч чехи зазнайомлюються також з працями Бориса Грінченка, Лесі Українки, Михайла Коцюбинського, Володимира Винниченка. На додаток, ще приходить до близького контакту з західноукраїнськими культурними колами, де для

27) Zilinskyj Orest: "Ukrajinská literatura v Cechách v době vývoje realismu", v "Sto padesát...", str. 35-42.

того була наявною гірша нагода спільного життя в межах австро-угорської імперії. Однак поки перейти до цього аспекту українсько-чеських зносин, треба, принаймні, коротко згадати деякі друковані переклади творів вищенаведених східноукраїнських авторів.

На чеську мову перекладено такі праці Лесі Українки: «Вечірня година», «В'язень», «На човні», «Невільниця», «Мати», «Мелодія», «Романс», «Хвилини розчарування», «У пущі», «Гетьте думи», «Одно слово», «Над морем», та ін.²⁸.

Leša Ukrajinka
(1872)

VEČERNÍ CHVÍLE

Slunce již shaslo červánky svoje,
pohlédl měsíc v okénko moje.
Vysvítlo již hvězdnaté moře,
usnulo vše — i usnulo hoře.
Zahrádka voní, vyjdu si do ní,
at při měsíčku písně mé zvoní.
Jak je sad krásný, tichý a milý,
všecko zlé mizí v takové chvíli!
Zahrádky kolem, běloučké chatky,
slavičků z háje plyne zpěv sladký.
Mají tak krásně jinde i jiní,
jak v naší rodné my ve Volyni?
Noc obejmula chaloupky bílé,
tak jako matka dětičky milé,
a jarní větřík tichonoce dýše,
jak by ty dítky v sen hýčkal tiše²⁹.

ВЕЧІРНЯ ГОДИНА

(Коханий мамі)

Уже скотилось із неба сонце,
Заглянув місяць у моє віконце.
Вже засвітились у небі зорі,
Усе заснуло, заснуло й горе.
Вийду в садочок та погуляю,
При місяченьку та й заспіваю.
Як же тут гарно, як же тут тихо,
В таку годину забудеш лихо!
Кругом садочки, біленькі хати,
І соловейка в гаю чувати.
Ой, чи так красно в якій країні,
Як тут, на нашій рідній Волині!
Ніч обгорнула біленькі хати,
Немов малесеньких діточок мати,
Вітрець весняний тихенько дише,
Немов діток тих до сну колише³⁰.

З творів Бориса Грінченка перекладено на чеську мову «На роздоріжжі», і «З оповідань Василя Чайченка»; Михайла Коцюбинського — «З глибин душі», «Тіні забутих предків», «Сон» і «На скалистім побережжі»; Володимира Винниченка — «Анархіст», «Записки кирпатого Мефістофеля».

Центральною особою чесько-української літературної діяльності у Західній Україні був Іван Франко, могутня поява якого звернула на себе загальну увагу. Сам Франко у 80-их роках ми-

28) Jesenská Růžena: "Z nové poesie rusínské — Lesja Ukrajinka", "Slovanský přehled", roč. 2, 1900, str. 163-169.

29) Українка Леся: «Твори у десяти томах», Державне видавництво художньої літератури, Київ 1963, т. I, стор. 73.

30) Franko Ivan Dr.: "Lesja Ukrajinka", "Slovanský přehled", roč. 2, 1900, str. 160-162.

нулого сторіччя в Чехії був маловідомою особою. Доперва з кінцем того десятиріччя про нього починають проникати вістки в деяких чеських колах, зокрема, завдяки заслугам Ржегоржа та Сobotки. І так, наприклад, 1888-го року Ф. Ржегорж писав Франкові: «Я згадував про вас докторові Штольбе, нашому драматичному письменникові, далі Й. Фрічу... Крім того Павелові Альвієру, редактору «Ратібора» в місті Градець-Кралове». А два місяці пізніше він писав: «Тут у Празі ви вже досить відомі; зокрема, пан Прімуc Сobotка не мав кінця своїм вихвалянням вашої літературної плідності»³¹.

В 90-их роках ХІХ сторіччя появляються переклади Франкових оповідань на чеську мову, статті про літературну діяльність та рецензії на його твори. А політичні події тих років, Конгрес Слов'янських Студентів — все це зблизило Франка до чехів на багато швидше, ніж його власні твори³².

Програма української радикальної партії викликала позитивний відгук серед чеської молоді, а журнал чеського студентства був одним з органів, який послідовно стежив за життям галицьких українців. Як письменник, І. Франко здобув собі в Чехії заслужене місце оповіданням «На дні», яке появилось в чеськім перекладі в 1892 році.

Портрет Івана Франка з «*Franko Ivan: Poesie*», Praha 1956, креслив Stanislav Kolibal.

Популяризація Франкового імені в Чехії була, значно, в руках молоді. Це передовсім, Франтішек Главачек, один з перших перекладачів творів І. Франка, який поширив свої зв'язки з українським життям завдяки своїм відвідинам Львова та Закарпаття, як також і особистими контактами з багатьма визначними українськими літературними особистостями. У перекладах Главачека появилось декілька найліпших Франкових оповідань, між іншими новеля «Боа Констріктор», а коли Главачек став редактором

31) З чеської та словацької кореспонденції до Івана Франка — Листи Фр. Ржегоржа, з 29. VIII. 1888 та 25. X. 1888 в «Зв'язки Івана Франка з Чехами та Словаками», Словацьке видавництво художньої літератури, 1957, стор. 522 та 526.

32) Z proslovu Ivana Franka na prvním sjezdu slovanského pokrokového studentstva v Praze r. 1891, в «Зв'язки Івана Франка...», стор. 401.

газети »Грватска місао« він не забув інформувати своїх хорватських читачів про політику і культурне життя галицьких українців. Його заходами появилися в чеськім перекладі також і твори Бориса Грінченка, що сталося на пропозицію Івана Франка, який дуже високо оцінював його твори, як незвичайно корисні для пізнання характеру українського життя.

Фр. Главачек також переклав на чеську мову Франкову поезію »Котляревський«.

КОТЛЯРЕВСКИЙ

Mohutný orel stál na horském břehu
a hleděl k dáli se sněžného štítu;
vtom zvedl se, a do sypkého sněhu
udeřiv křídlem, odplul do blankytu.

Po srázu kamenném však valila se
ta hrouda sněhu, kterou na vrcholu
svým křídlem srazil — a po krátkém
časě
s hromovým třeskem zřítila se dolů.

Tak Kotljarevskyj začal zpívat kdysi
ukrajinskými slovy v šťastnou chvíli —
že je to hříčka, tehdy mysleli si.

Byl v něm však mocný, bohatý zdroj
síly
a oheň, který takto rozdmýchal,
vzplanul a všem nám posilou se stal³³.

КОТЛЯРЕВСЬКИЙ

Орел могучий на вершку сніжному
Сидів і оком вдовж і вшир гонив,
Втім, схопився і по снігу мілкому
Крилом ударив і в лазур поплив.

Та груду снігу він крилом відбив,
І вниз вона по склоні кам'яному
Котиться стала, — час малий
проплив,
І вниз ревла лавина дужче грому.

Так Котляревський у щасливий час
Вкраїнським словом розпочав
співати,

І спів той виглядав на жарт не раз.
Та був у нім завдаток сил багатий,
І огнік, ним засвічений, не згас,
А розгорівсь, щоб всіх нас
огрівати³⁴.

В »Літературних листах«, де критик Франтішек Шальда обговорював світові книжкові видання, він теж звернув увагу на Івана Франка. »Я, передовсім, з великим вдоволенням читаю дуже уважливо зроблений П. Ф. Главачеком переклад твору українського першорядного поета, сучасного письменника, смілого, відважного та захопленого Івана Франка, п. з. »Боа Констріктор«.

В тому ж часі також появилася і дальший переклад творів Івана Франка в журналі »Гласи з Хрудімі«. Наступні переклади з української мови слідували по собі, а це: »До світла« — »Між добрими людьми« — переклад Ф. Главачека »Маніпулянтка«, — переклад Йосефа Своржіля.

33) Franko Ivan: "Poesie", z ukrajinského originalu přeložili Zdeňka Hanušová, Hana Jechová, Anna Křemenáková, Luděk Kubišta, Marie Marčánová, Jan Tureček-Jizerský, Jan Vladislav a Jan Zábřana, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1956, str. 84.

34) Франко Іван: »Вибрані твори в трьох томах«, В-во худ. літератури, Дніпро, Київ, 1973, стор. 112.

Далі було перекладено на чеську мову Франкові твори: «Свинське право», «Грішний гетьман», «Погоня за убогістю», «Украдене щастя», «Історія однієї конфіскації», «Яцко Зелепуха», «Добре діло», «Оповідання», «Коли звірі говорили».

На чеську мову були тоді перекладені передовсім ті праці Франка, в яких сильно, правдиво та незвичайно кольористо зображено соціально-національні відносини в Галичині та типи покривджених, пригноблених, використаних та працюючих у поті чола. Все це — представлено дуже реалістично, глибоко психологічно і, передовсім, з усією теплотою людолюблячого серця Івана Франка.

Чеська критика дуже сердечно вітала переклади творів Івана Франка. Рецензент «Украдене щастя» писав, що «Франко є попросту зразком письменника, що його потребує нарід, який так дуже політично й національно придушений, так економічно використаний, яким є галицькі українці»³⁵.

PÍSEŇ BUDOUČNOSTI

Nastane opět čas, kdy z poroby
vstaneš a zaplaneš jak hvězda ranní
a lid za tebou půjde bez váhání,
veden tvým srdcem v nová údobí.

Nastane opět čas, kdy bojovat
naposled půjdeš za pravdu a štěstí
a povedeš lid; pod tvou mocnou pěstí
rozmeten bude shnilý, starý řád.

Nad znovuzrozeným a šťastným světem
a nad sbratřeným lidstvem zazáříš
rozkvetlá novým čarokrásným květem

Ten čas, ten nastane. Vždy zřetelněji
slyšíme, jak už jeho kroky znějí.
My, my však se ho nedožijem již³⁶.

ПІСНЯ БУДУЩИНИ

Знов час прийде, коли з погорди
пилу
Ти отрясешся й ясною зіздою
Засяєш людям, і підуть з тобою,
Серця твою почують давню силу.

Знов час прийде, до найтяжчого
бою,
Останнього, за правду й волю милу
Ти поведеш народи і прогнилу
Стару будову розвалиш собою.

І над оновленням, щасливим світом,
Над збратаними, чистими людьми
Ти зацвієш новим, пречудним
цвітом.

Прийде той час! Істотою цілою
Ми чуєм хід його поза собою,
Та доживем його -- не ми... не ми!³⁷

Франкові «Галицькі картини» разом з монументальною поезією «Мойсей» дуже позитивно привітав Альберт Пражак у «Слов'янським Огляді» у 1909 році. Позитивну оцінку Франка дав Я. Карасек у своїм творі «Поняття вини у слов'янських літературах»

35) Bryk Ivan Dr.: "Ivan Franko. Lístek z dějin ukrajinsko-české vzájemnosti", v "Slovanský přehled, roč. XVIII, č. 7, 1926, str. 489.

36) Franko Ivan: "Poesie", z ukrajinského...

37) Франко Іван: «Зібрання творів у п'ятдесяти томах», Київ, 1976, стор. 115.

та Я. Махал у статті про патріотизм та в інших працях. Крім того, загальну характеристику Франкової літературної діяльності маємо в творі Йосефа Павліка під назвою «Літературні профілі Галицької Русі», а також у вступі Ярослав Розвади до перекладу Франкового «Украденого щастя» та в знаменитій, завжди живучій, розвідці Адольфа Черного, доданий до перекладу «Галицьких картин». Проф. Ян Махал подав коротку, але широкоохоплюючу, характеристику літературної діяльності Івана Франка в статті під заголовком «Малоруська література» вміщеній в журналі «Слов'янство — картина його минулого та сучасного».

Також наукова праця Івана Франка звернула на себе увагу серед чехів. Його журнал «Житте і Слово» сердечно привітав д-р Ч. Зібрт такими словами: «Перший зшиток вказує на те, що в ряди дотеперішніх народніх збірників зголошується до дії новий збірник з ясно продуманою програмою, ведений уважливими руками фолклориста, який себе засвідчив крім інших праць, також гарними порівняльними студіями в «Карловій Вислі»³⁸.

«Чеський Етнографічний Вісник» приніс у 1906 році думки проф. Я. Полівки на книжку «Галицько-руські народні приповідки» про які він сказав, що вона є «однією з найкращих збірок приповідок серед слов'янських літератур».

Франкову працю під назвою «Студії над українськими народніми піснями» точно і позитивно рецензував Їржі Горак в «Етнографічному Чехо-Словацькім Віснику» в 1908 та 1911 роках. Тут між іншими читаємо: «Франкова праця є цікавою також і з методологічного боку, тому що вона наочно вказує на те, якої ґрунтовної підготовки треба для успішних студій над народніми малоруськими піснями. Малоруська народня поезія являється лябіринтом, в яким зорієнтувати себе зможе тільки дослідник, в якого, як в д-ра Франка, знання народніх традицій сусідніх народів є пов'язане з знанням політичної, культурної та літературної історії української та галицької Русі від XVI до XIX сторіч... До такої праці покликаний Франко і швидше, ніж мало-хто інший»³⁹.

Інший літературний критик, підписаний ініціалом «Ч.» писав: що «Нарис Історії Української Літератури» пера глибокого її знавця та одного з найкритичніших духів сучасної України, треба з приязню привітати» і висловлював побажання, щоб появився також і чеський переклад цього твору. Також прихильно оцінив рецензент «-р-» Франкові замітки під назвою «Молода Україна» і пропонував, щоб вони були перекладені на чеську мову⁴⁰.

Для популяризації Франкового імені в Чехії причинилися передовсім статті з нагоди його ювілеїв, а зокрема, коли український нарід відзначував 25-ліття його літературної діяльності.

38) Bryk Ivan: "Ivan Franko", "Slovanský přehled..."

39) Horák Jiří: "Národopisný věstník Československý", 1908, č. 2-3, a 1911, č. 7-8.

40) Bryk Ivan: "Ivan Franko", "Slovanský přehled..."

Про Івана Франка багато писали чеські журнали, в 1913 році, коли відзначувало 40-літній ювілей його літературної діяльності. «Слов'янський Огляд» приніс літературно-критичну оцінку творів Івана Франка, написану молодим українським критиком М. Євшаном під назвою «Іван Франко» та інші студії⁴¹.

З життям і працею Івана Франка зазнайомляли статті в Великій Енциклопедичній Науковій Словнику Отта⁴², в Історії Слов'янських Літератур Йосефа Караска та інші. Неможливо навести усе, що стосується Франкових зв'язків з чехами, бо вони були дуже обширні. Треба ще додати, що Іван Франко особисто знав ректора Карлового університету в Празі, проф. Томаша Масарика, президента Чехо-Словацької республіки, д-ра Крамаржа, а також здається проф. Махара, проф. Полівку, Адольфа Черного, проф. Зібрта та багато інших.

Поруч з Франком, Шевченком та декількома іншими українськими особистостями, як безумовними клясиками-велетнями ХІХ-го сторіччя, твори яких перекладалися на чеську мову, починають появлятися в чеських журналах також нові імена творців української літератури відповідно до вимог часу та смаків доби. А це: модерністи типу Михайла Яцкова, Ольги Кобилянської, Богдана Лепкого, Василя Стефаника, Михайла Коцюбинського та інших. Михайло Яцків був представлений чеській громадськості перекладом таких його творів як: «Гірчичне поле», і «Нучин та інша проза». Ольга Кобилянська — «Малоруські новелі»; Богдан Лепкий — «Серце і жезло»⁴³; Василь Стефаник — «Оповідання»; Михайло Коцюбинський — крім вже раніше згаданих перекладів, також переклад на чеську мову твору «Фата моргана»⁴⁴.

У другій частині цієї розвідки треба признати, що у сфері проникання чеської літератури в кола української громадськості знову належить признання заслуг Іванові Франкові. Він у своїм намаганні допомогти українському народові, шукав за цінними зразками серед інших народів. Він не міг недовбачити кровного споріднення з народом, який протягом історії мав стільки спільного й подібного з українським народом, тобто з чеським народом, який його так цікавив своїм характером і працею.

Свої досліді над життям чеського народу Іван Франко почав на полі літератури. На його велике зацікавлення чеською літературою вказує його багата та вибрана збірка літературних творів під назвою «З нової чеської літератури», надрукована в «Літера-

41) Jevšan M.: "Ivan Franko. K jubileu jeho 40 leté práce", v "Slovanský přehled", roč. XVI, 1913.

42) "Ottův slovník naučný", Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí 1895, 9 díl, a "Ottův slovník naučný nové doby", Dodatky k velikému Ottovu slovníku naučnému, 1832, II. 1.

43) Jesenská Růžena: "Z nejnovější poesie maloruské — Bohdan Lepký", v "Slovanský přehled", roč. 4, 1902, str. 301-303.

44) Genyk-Berezovská Zina: "Ve znamení Ivana Franka", v "Sto padesát let...".

турно-Науковим Віснику» та літературно-критичні нариси про Верхліцького, Гавлічека, Махара та інших чеських письменників⁴⁵.

Найціннішими, безперечно, являються Франкові переклади чеських письменників, які дали українцям змогу краще зазнати з перлинами чеської літератури. При підборі письменників та їхніх творів Франко не підходив випадково та несистематично, але доцільно і планоно. Рішальним тут була не тільки якість твору, що його Франко, сам видатний письменник і критик, міг найти та оцінити, але й суспільні та політичні погляди чеських письменників та українського перекладача. На ті питання також звертав увагу А. Черни, який стверджував: «Франкова природа є сильною і гострою, критичною, не руїницькою, але творчою. Вона пригадує нашого Гавлічека, Неруду, Махара, і це не звичайний припадок, що він найрадіше перекладав твори якраз цих авторів»⁴⁶.

Нема сумніву, що найближчою Франкові особою був Карел Гавлічек-Боровський. В 1884 році він запізнався з його творами, коли Франко дістав від Фр. Ржегоржа збірку поезій Гавлічека та ілюстрований твір «Хрищення Св. Володимира». Карел Гавлічек, який особисто пізнав Росію з першої руки, протягом своєї виховно-педагогічної подорожі і діяльності в роках 1843-1844, гостро критикував Росію, а передовсім звертав увагу на факт неконституційности російського уряду, підтримуваного всемогучою російською православною церквою.

Карел Гавлічек гостро виступав проти поглядів деяких чеських кіл, для яких Росія була окутана чарівно-байковою авреолею. Його знаменита сатира під назвою «Хрищення Св. Володимира» та твір «Картини з Росії» відкрили декому з чехів очі на правду. В цій сатирі, яка була націлена проти Росії, обговорювалося хрищення Руси-України і при тому справедливо критикувалася відсталість політики російського уряду. Карел Гавлічек у своїй новій веселов'янській програмі бажав об'єднати всі слов'янські народи австро-угорської імперії, за винятком російського народу.

Іван Франко з великою любов'ю подивлявся Гавлічека, як великого поета і як політичного діяча та бойовика. Масариків нарис під заголовком «Карел Гавлічек» вказував Франкові на велике значення Гавлічека для чеського народу. Для Франка поезія Гавлічека являла собою перлину чеської літератури. Вона його причарувала своєю надзвичайною простотою, глибиною та відвагою думок, а також незвичайним багатством та епіграматичною чіткістю й точністю вислову.

45) Франко Іван: Дещо про Рукопись Короледворську, З нової чеської літератури, Ян Неруда, Ярослав Врхліцький, його життя і творчість, 40-і роковини Й. С. Махара, Карел Гавлічек Боровський, Фольклорні праці д-ра Ченька Зібрта, в «Зв'язки Івана Франка з Чехами та Словаками».

46) Bryk Ivan: "Ivan Franko. Listek z dějin česko-ukrajinské vzájemnosti", v "Slovanský přehled", roč. XVIII, 1926.

ВІЧНЕ ЖИТТЯ

Не журись, душе моя,
Що наш вік короткий,
І що там по смерті дасть
Нам Пан Біг солодкий.

Безконечний світа круг,
Невгамовне діло,
І безсмертний є твій дух,
І безсмертне тіло.

Що люд смертю назива,
То ще не кінчина,
Се лиш так, як запада
В театрі куртина.

Дзінь-дзінь-дзвоник... Се значить:
Акт один скінчився,
І вид сцени на момент
Навісом закrywся.

Передягнуться граві,
Кожний в іншій ролі,
Але актів вічний Біг
Не стає ніколи⁴⁷.

Деякі Гавлічекові твори Франко знав напам'ять. Іван Франко писав: «Вони без труда надаються для наших народніх мелодій; вони з'єднуються з ними в одне, вони осолодили мені не одну гірку хвилину життя, додаючи мені сил та відваги в неодній важкій хвилині»⁴⁸.

Сама Гавлічекова особистість, його життєва трагедія, його відважна й витривала боротьба з ворогами чеського народу, що їх він бачив у бюрократичнім абсолютизмі та в занепаді духа й партійній самозасліпленості власних земляків — все це було дуже близьким для Івана Франка. Також форма епіграми та сатири на суспільні, політичні й церковні справи, дуже зближує обох великих письменників. На думку Франка, Гавлічек — цей найбільший чеський письменник, був найкращим сатириком серед усіх слов'янських літератур. Перші Франкові переклади творів Гавлічека на українську мову друкувалися ще в 1888 році у «Львівськім Товариші» під псевдонімом — Мирон: «Пророк Йона», «Осторога»; в журналі «Жите і Слово» «Тирольські елегії» та «Цар Лаврін». Всі ці переклади разом з «Хрищенням Св. Володимира» та десятима меншими поезіями та стільки само епіграмами, появилися в збірці поезій у Львові в 1901 році⁴⁹.

На думку Франка інтелігентним і високообдарованим чеським поетом був Йосеф Сватоплук Махар, і тому Франко запізнав українських читачів з однією з його поем, а саме, «Магдалиною», яка була надрукована в журналі «Жите і Слово», даліше «Літом

47) Карел Гавлічек — Вічне життя, в перекладі Івана Франка, в «Іван Франко: Твори в двадцяти томах — поетичні переклади», Державне видавництво художньої літератури, Київ, 1955, том XIV, стор. 425.

48) Франко Іван: «Карел Гавлічек Боровський — життєписний нарис», в «Зібрання творів у п'ятдесяти томах», Художні твори, В-во «Наукова думка», Київ, 1978, т. 11, стор. 399.

49) Карел Гавлічек Боровський в перекладі Івана Франка: «Хрищення святого Володимира», «Тирольські елегії», «Цар Лаврін», «Із дрібних поезій», в Іван Франко: «Твори в двадцяти томах...», том XIV, стор. 373-430.

через Галичину», а також перекладом поезії «Гусова мати» в «Літературно-Науковім Вістнику» в 1898 році⁵⁰.

ЛІТОМ ЧЕРЕЗ ГАЛИЧИНУ

... .. край	Міста, пасовиська, ліси,
Мигоче попри тебе,	Поля, мочари, де-де гірка —
Журливо якось висить понад ним	Один усюди краєвид:
Зеленувате небо.	Запалий, рівний, як тарілка.
Різкії обриси, та лагодить	Весь край широка рівнина,
Їх барв гармонія пречиста —	Мов кожна п'ядь землі ось тої
Здається це пейзаж якогось	Боїться вискочить якимсь горбком
Із тридцятих років артиста.	Із низини плоскої.

І мчиться поїзд... Сумовитий край
Раз враз мигоче попри тебе,
Над ним півкулею тісною нависа
Зеленувате небо⁵⁰.

У Врхліцького, в іншого визначного чеського письменника, Франко високо цінив його лірику; меншу увагу він приділяв епіці. Він зокрема високо цінив його мистецьку форму та багатство мови, яку він порівнює з могутньою оркестрою звуків. Франко, між іншими, переклав його прекрасну поезію «Дрімаючий монах» (Зоря, 1885), поему «Бар-Кохба», «Пролог», «Вибранець господній», «Гур-Симон», «Питання», «Одповідь».

ПИТАННЯ

Сам, з мрій дружиною, поет в житті вандрує.
В що вірить, ждять чого? Таж духів вже нема!
Не ангелів се лет у воздуху хвилює,
Листочків зв'ялих шум весь слух його пройма!
Вже не клубиться мгла в такі чарівні статі,
Як ті, що Макбету перебігали путь,
І з хвиль русалка вже не хоче виринати,
І гноми в надрах скал жил срібних не кують.
Пустий, мертвий сей світ; у самолюбства строю
Проходжується смерть; мороз в нім кров стина;
І мучиться душа над загадков важкою:
Будущино, в чім є поезія твоя?⁵¹

З поезій Святоплук Чеха Франко переклав на українську мову поезію «Скрипач» (Зоря, 1886).

50) Йосеф Святоплук Махар — «Літом через Галичину» в Іван Франко: «Зібрання творів у п'ятдесяти томах...», т. II, стор. 397.

51) Ярослав Врхліцький, «Питання», Іван Франко: «Зібрання творів у п'ятдесяти томах», т. II, поетичні переклади та переспіви, В-во «Наукова думка», Київ, 1978, стор. 383.

СКРИПАЧ

Вмер старий скрипач;
Роду не покинув,
Лиш лишив громаді
Скрипку і дитину.

Як звичай велить,
Все майно списали,
Колисать дитину
Бабу напители.

Навіть на колісці
З уряду печать, —
О дитя ж хай дбає
Божа благодать.

То дитя бабуся
Теж здала на Бога,
А сама заснула
На печі небога.

Аж нараз опівніч
Схопилась: хатину
Освітило світло
Місячне, як в днину.

Ах, а при колісці —
Аж обхопив страх! —
Там скрипач старий
З скрипкою в руках⁵².

Франко також опублікував свій переклад оповідань Юліуса Зейера під заголовком «Із записок» (Зоря, 1886).

Іван Франко високо цінив Яна Неруду, з якого збірки «Космічні пісні» переклав пісню «У зорях небесний великий закон», надруковану у календарі «Просвіта» 1891 р.

ЗАКОН НАД ЗАКОНИ

У зорях небесних великий закон
Написаний золотолитий,
Закон над закони: *свій рідний край*
Над все ти повинен любити.

Таж кожна планета знає сонце своє,
Що к собі її притягає,
І кожна велика сім'я зіздіяна
Також вітчину свою знає,

Тому-то комета так блудить і б'ється
В просторі від краю до краю,
Бо кинені в безмір атоми назад
В вітчизну свою стежки шукають⁵³.

Переклади Франка виявилися взірцевими тому, що його знання чеської мови уможливило йому зрозуміти, вжитися й відчутти найменші нюанси; легкість форми та його поетичні здібності дали йому змогу представити думку і красу іноземного вислову. Переклади Івана Франка цих поезій на українську мову не були зовсім легкими. Вони були позитивно оцінені Адольфом Черним, який казав: «Сьогодні можемо повідомити про знаменитий переклад збірок Гавлічєкових поезій, пера того надзвичайного поета українського (в оригіналі — малоруського — Б.Є.), вченого..., усі перешкоди він достатньо переборов і його переклад наближається справді щодо його вірності та точності до оригіналу»⁵⁴.

52) Святоплек Чех, «Скрипач», Іван Франко: там же, т. XIV, стор. 367.

53) Ян Неруда «Закон над закони» в перекладі Івана Франка, «Твори у двадцяти томах», т. XIV, стор. 433.

54) Černý Adolf: «Překlady Ivana Franka Havlíčkových básní», v «Slovanský přehled», roč. III.

Однак Франкове зацікавлення не обмежувалося тільки до чеської літератури, але обіймало також інші ділянки чеського життя, з якими він постійно ознайомлював українську громадськість. Франко був не тільки поетом, публіцистом, дослідником, науковцем, але також і добре поінформованою людиною, яка цікавилася всіма проблемами, які складають зміст людського життя; і тут маємо на думці його універсалізм. Прикладом того може бути його стаття під назвою «Сам нарід», де він описує будову народного театру в Празі, вогонь, який знищив плоди тридцяти років праці, збірки переводжені серед цілого народу та його намагання відбудувати свій театр і його святочне відкриття. А далі стаття «Праця чехів у галузі освіти» та прекрасний репортаж під заголовком «З гостювання у Празі»⁵⁵.

Під час етнографічної виставки, протягом одного тижня жив Іван Франко в Празі; його враження з цих відвідин були сильні й тривалі. Місто Прага мала на нього великий вплив, як живе європейське місто з багатою історичною традицією. «Коли подумати, що на початку XIX-го сторіччя Прага мала характер німецького міста — писав Франко — то перед нашими очима стоїть незвичайна картина, яка підносить нашого духа і серце; картина народу, який знову збудився з попелу, як здорова гілка на старім знищеним блискавкою пні».

Ця розвідка не була б повною, коли б не згадати одного важливого факту — а саме, чеського слов'янофільства, яке часто переходило у сильне русофільство. Іван Франко, хоч і був цим сильно діткнений, і з національного і з особистого боку, все таки намагався зрозуміти слов'янофільство чехів. Франко ясно розумів, що чеське слов'янофільство було природним та зрозумілим проявом, плодом багатовікового панування німців над чехами. Однак у цім відношенні все таки можна завважити дві основні помилки: чеські слов'янофіли забули і не хотіли брати до уваги національних суперечностей, які існували серед слов'янських народів та їхніх взаємних поррахунків і тому дозволили собі на дії, які зневажали почування їхнього сусіда — український нарід. Черговою помилкою було безкритичне москвофільство, яке з нагоди 100-літнього ювілею Яна Коллєра набрало демократичного характеру. Ехом того була Франкова стаття під заголовком «До відома панів чехів»⁵⁶, в якій він бажав звернути увагу чехів на реакційність і шкідливість такого напрямку. А, «що чехи залишилися і далі при подібних переконаннях — це відома справа, і що ця поведінка їм не оплатилася — то хай це залишиться без коментаря»⁵⁷.

55) Франко Іван: «Сам нарід», «Праця чехів у галузі освіти», «З гостювання у Празі» (Národ sobě, Práce Čechů na poli osvity, Z návštěvy v Praze) «Зв'язки Івана Франка з Чехами та словаками»...

56) Іван Франко: «До відома панів чехів», Кур'єр Львовскі, Львів 1887, ч. 228.

57) Іван Франко: «До відома панів чехів», в «Зв'язки...».

На кінець ще один короткий уривок з українського перекладу молитви Карела Чапка під заголовком «Чеський Отче наш», який був опублікований у Сполучених Штатах Америки в 1968 році, коли-то було придушено Празьку весну. Ця молитва, хоч була написана Чапком серед інших обставин в 1938 році, у зв'язку з Мюнхенською угодою, коли Чехо-Словаччина втратила свою незалежність, то все таки вона дуже добре надається і на початок окупації Чехо-Словаччини російськими «братами» в 1968 році:

«Отче наш, Творче цієї гарної країни, Ти бачиш наше горе і нашу розпач; Тобі не треба описувати — ні того нещастя, яке впало на нас, ні того, як глибоко похилилися наші голови...»

Отче наш, Творче цієї нації, Тобі не мусимо наново описувати нашого болю, але заради нас самих наші уста і серця намагаються сказати, чого нам ніколи не вільно втратити: нашої віри — віри в нас і в нашу історію... Не бажаємо втратити віру в те, що по нашому боці і в нашому змаганні є більше надії на майбутнє — добро, ріст та розквіт... Могутнішою за силу є правда, бо вона триває вічно... Господи..., Ми молимося за надію і за віру, і за те, щоб ніхто з нас не впав у розпач. Зроби, щоб кожний з нас служив майбутньо-вічному призначенню нашої нації... Ніколи не можна назвати тієї нації слабою, якої віра досить сильна, щоб творити краще майбутнє»⁵⁸.

⁵⁸) Чапек Карел: «Чеський Отче наш», Український самостійник, переклад М. Д., 12/68, стор. 136.

Додатково використана література:

“Encyklopedie československé mládeže pro školu a dům”, nakladatelství Jos. Elstnera, v Praze, 1934.

Genyk-Berezovská Zlín: “Úspěchy a prohry”, v “Sto padesát...”

Jakubec Jan: “Dějiny české literatury, Praha 1929, str. 982 a d.

Koschmieder-Bojko: “Taras Ševčenko. Sein Leben und sein Werk”. Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 1965.

Коваль Федір: «Нова цеглина до спільної будівлі», «Український самостійник», 139, 3/69, стор. 27-30. (З приводу появи книги «Сто п'ятдесят років чесько-українських літературних зв'язків»).

Srezněvský I.: Dopisy z Ukrajiny panu W. Hankovi v Literární zprávě, “Časopis českého muzeum”, XIX, Sv. I.

Zillynski Orest: Nové cesty k vzájemnému poznání, v “Sto padesát...”

Вадим ЧЕЧВА

ПАМ'ЯТНЕ РІЗДВО

(Спомини із Святої Землі)

32-га Санітарна компанія армії ген. Андерса на Середньому Сході, до якої і я належав, таборувала над Суезьким каналом в Єгипті.

Це було в навечір'я латинського Різдва, 1944 року. Перед нами завис виїзд на фронт в Італію і запеклі бої під Монте Кассіно. З огляду на те, що не відомо було, чи будемо ще спільно на український Святвечір, рішено провести спільні свята тепер. По полудні до мене забіг Ярема з Богородчан, що опісля виїхав у Польщу, там оженився і якого нова польська влада (по фаху шевця) назначила консулом в Канаді, де він вкінці попрохав азилю і там зостався. Отже, кажу, забіг Ярکو з Транспортної компанії та й ще дехто і ми уложили плян спільної Святвечері. Вже після нашої кількالكітньої традиції друзі сходилися в мене і так мало бути й тепер. Відпроваджуючи друзів із табору, я повертаючися до шатра, стрінув шефа компанії Бринду. Він звелів мені негайно зайти в канцелярію. Заходжу, а тут уже жде на мене комендант табору капітан Тиндиринда. Він наказує мені зібратися з усіма речами, бо ще сьогодні мушу виїхати з Єгипту до Палестини на лікарську комісію. Для вияснення слід додати, що я саме пройшов іспит і ждав покликання до летунства в Англії. Правда, здивувало мене те, чому на лікарську комісію виїжджати аж у Палестину? Але у війську є наказ і його виконується. Жалію, що навіть з усіма друзями попрощатися не зможу, все ж вспів переказати їм, що сталося.

Поспішно пакую свої речі, а непотрібне віддаю до магазину. Всідаємо до «джіпа» разом з «сержантом підхорунжим», який, як я опісля дізнався, був у польській розвідці. Їдемо нічним поїздом. Мене мучать різні здогади, щось підозріваю. Все це починає видаватися надто загадочним. Чому саме перед Різдвом мене забирають і то в Палестину? Забирають напередодні виїзду на фронт, чи в мойому випадку — на летунський вишкіл в Англії. Думки літають в голові немов птахи в клітці. Мій «сторож» старається бути супроти мене дуже ввічливим, але я інстинктивно відчуваю до нього якусь нехоть, а тому відбуркну на його питання «п'яте через десяте», і мовчу. Даю волю думкам. Під монотонний стукіт коліс добре думається. За вікном обабіч розкинулася піщана пустиня.

По якомусь часі поїзд зупинився на станції. Біля будинку розсілося кільканадцять арабів при вогнищі і співали протяжними голосами свої тужливі пісні. Я вслухувався у дивну мелодію пісень й мені ввижалася моя батьківщина. Мабуть ми теж перейняли зі

сходу тужливі східні мелодії. Пригадався мені в ту пору Святвечір в рідному селі на Бойківщині у батьківській хаті.

Сила і воля до життя, одвічна боротьба за існування мого племені і всієї нації віддзеркалені не тільки в тягlostі культури й народу від Палеоліту аж до наших днів. Вона віддзеркалена в наших традиціях; в прастарих обрядах ще з трипільської а може й попередньої доби; в колядках та щедрівках, що збереглися у дещо зміненому вигляді до наших днів. Думаю, що не буде пересядою, коли скажу, що якраз моє бойківське плем'я найбільш консервативне і найкраще зберегло рідну старину, звичаї та обичаї української нації.

Колеса стукотіли у такт моїх думок, а мислі немов пустиня, неначе ті переливи піщаних розлогів снували пасма споминів і линули з-над Ніла в Середземномор'я, перестрибували Козаче море і Дністром вривалися у води Чечви на Бойківське Підгір'я, в моє рідне село.

Хто зна чи грізні полки старих римлян, сперті на Карпати, не запозичили наші «коляди», змінивши їх на «календи», себто свята перших днів січня. Світло Христової науки втягнуло в себе оті наші слов'янські звичаї і, замість поганських обрядів, зродило, а радше — відродило старе в новій формі.

Святвечір, багата Кутя —оті символи багатства, щастя, любови та миру. Як у родині так і в народі. Думки спалахами застрибали — а де ж той мир? . .

*

Ось я не серед непривітної пустині, а в рідній хаті. Ще в тій старенькій бойківській соломою критій хаті малим хлоп'ям із золотавим волоссям прилип до віконця, роздмухуючи паморозь шибки та очікуючи першої зірки . . .

Мій радісний крик: «Мамо, мамо», перериває вхід батька з «дідухом». Його поважне «Христос родився» вносять святочний настрій. Батько уможує дідуха на покутті, а я з мамою накладаємо сіно під обрус і на долівку. Батько світить свічки за тих з родини, що померли, чи полягли в бою за волю України. Я із сестрами засвічуємо обережно свічечки на ялинці. Мати приносить святвечірні страви. Клякаємо до молитви, а відтак починаємо святвечерю. Перша ложка куті летить на стелю, а батько як добрий пасічник глядить скільки зернин причепилося до стелі, бо стільки нових роїв прибуде в цьому році. Другу кладе в дійницю — це для духів предків, — одвічний, старосвітський звичай напевно ще з поганських часів збережений аж до XX сторіччя. На столі пишасться гордо «гречун» (пшеничний або житній хліб з малою голівкою на верху), а перегода матуся подає одна за одною дванадцять пісних святвечірних страв. Крім куті з маком та медом, тут і оселедчики, тут варена і жарена рибка — карась та пструг з гірських потоків. Ніхто не забуває і за кілька родів вареників з капустою, чи з картоплею, підсмажені на льняній олії. А які

смачні та пишні гречані вареники! Про голубці — то вже нічого і казати — хоч пальці лижи. А колочений горох — особливо як він приправлений часником. Ну та й капусту годі поминути. А про борщ то й поготів, особливо той галицький, з ушками. До пшоняної каші з олією язик сам тягнеться. При цьому не забуваймо за узвар, та й по чарці доброго спотикача старші дістали. Бували зміни страв, але традиційного числа »12« від дванадцяти апостолів завжди притримувались. Після вечері співали коляди, а згодом ішли до бабусі й дідуса зі »святвечерею«. Всі дерева в садку мусіли бути перев'язані стеблами з вівсом, та й час до часу до стайні підкрадалися, щоб почути як худібка розмовляє, чи задоволена зі свого газди, а може нарікає. А скільки то баришкували під столом у сіні, кудкудакаючи — щоб кури неслися та й виводилися... Спати в цю ніч не годилося. А ось і світанок рожевіє — мабуть на порошу заноситься. Ідемо з батьками до церкви...

На другий день можна вже ходити з колядою, що тягнеться аж до Василія. Для мене найбільшу приємність справляв вертеп. Ні одного року не опустив. Опісля, як вже підріс і приїжджав зі Льва-Города на вакації, то ходив з колядою на Просвіту, на Рідну Школу чи на Політв'язнів...

*

Потонувши в минулих споминах безтурботної юности, навіть не думав, де я знаходжуся. Щойно голос мого небажаного опікуна пригадав мені сіру дійсність. Ми приїхали в Палестину і треба було висідати. Принагідним військовим грузовиком заїхали до перехідного табору, де я мав хвилює перебувати.

Заки добралися до табору, то геть добре розвиднілося. Полагоджуємо формальності, а службовий підстаршина заводить мене в шатро, призначає ліжко, помагає дістати необхідні речі, які від мене забрали ще в Єгипті і, салютуючи, відходять. Швидко їм сніданок і прилучуюся до групи, яка їде в Єрусалим. Сьогодні ж перший день латинських Різдвяних Свят.

Їхали ми яфським шосе. Перший постій на нашому шляху — Рамле. Це невелике містечко — в той час нараховувало понад чотири тисячі жителів. Тут є залізнодорожна станція. Переважали араби-мусулмани. Місто розкинулося в родючій Саронській Долині, опоясане стрілчастими пальмами, кипарисами та колючими кактусовими живоплотами. На спеціальну увагу заслуговує вежа сорока севастійських мучеників і руїни древнього монастиря. Про походження вежі та монастирських розвалин існує декілька переказів. Більшість думає, що вежа була колись дзвіницею, а розвалини осталися з монастиря Темпеларіїв, заснованого ще в XII стол. в Єрусалимі. Тут перенесено і поховано мощі сорока севастійських мучеників.

З вежі чудовий вид на всі чотири сторони світа. На заході голубі хвилі Середземного моря і прибережні містечка, а на сході чорніють верхів'я Юдейських гір.

Рамле старинне містечко. В Старому Завіті називалося Рамотея, а в Новому Ариматея. Звідсіля походили Йосип і Никодим, що похоронили тіло Христа. Місто має римо-католицький монастир, побудований на тому місці, де був дім Никодима. Грецький православний монастир збудовано там де був дім Йосипа. Є ще й вірменський монастир.

В Рамле мали ми півгодинний постій, а опісля поїхали даліше. Черговим містом на нашому шляху був Лятрунь — звідсіля походив цей розбійник, якому Христос вже на хресті сказав: «Сьогодні будеш зі мною в раю». В мойому житті Лятрунь відіграв чималу роллю. Тут ген. Андерс вибудував для польських громадян, вояків польської армії на Середньому Сході, нову Березу Картузьку та інтернував чимало свідомих українців та інших. Невдовзі й мене тут запроторено, але про це розкажу іншим разом.

Сільце Лятрунь нічим спеціальним не відрізняється, але зате тут є великий монастир оо. Трапистів зі славнозвісними винницями та літургійними винами. З Лятруня недалеко до Єрусалиму. Під'їзимо чимраз вище в Юдейські гори. Ось містина, де колись було євангельське сільце Емаус, — тут в дні Світлого Воскресіння Христос явився своїм учням — Луці та Клеопові. Їдемо трохи даліше й перед нашими очима простягнувся у всій своїй красоті вічний город Єрусалим.

Після приїзду в Єрусалим я їду відвідати доброго приятеля підполковника Павла Базилевського. У нього застаю гурт друзів. Вітаюся. Всі здивовані моїм приїздом з Єгипту, а я розказую, як і що. Доходимо до остаточного висновку, що тут криється для мене якась загроза — найправдоподібніше тюрма. Я вповні погоджуюся з думками друзів, хоч дивлюся на справу доволі оптимістично.

— Ну і що ж, арештують, так арештують. Мені це не першина. Ще в Тегерані мене арештовано, безпідставно протримано і вкінці випущено. Тоді навіть мого друга Сімхе Кульмана, що завжди ходив у вишитій сорочці, перетримано у зв'язку з моїм арештом за український націоналізм, хоч він був жидом і діяльним в правому крилі сіоністів. Так я роздумував і говорив тоді, але як мене запроторено невдовзі в Лятрунь — змінив думку... Те, що зі мною та іншими робили ляхи в новій Березі Картузькій — Лятруні — перевищувало у багато разів большевицькі тортури.

Погуторивши з друзями, я прилучився до кількох з них, що якраз сьогодні вибиралися у Вифлеєм. Прощаємося з гостинним господарем і йдемо до автобусу. До нас долучуються дві черниці — Маруся і Христя зі Закарпаття, що обітують у православному монастирі на Оливній Горі, та о. Порфір Сивак, ЧСВВ. Їде нас вісім осіб і в дружній розмові швидко минає час, бо й не зчулися як заїхали у Вифлеєм.

Містечко Вифлеєм розкинулося мальовничо на двох узгір'ях. Населення переважно християнське — сумирне і трудолюбиве.

Вифлеємці чудові майстри в ділянці мистецьких ручних виробів із оливкового дерева, міді і срібла, перлямутру і шкіри. Добрі господарі. Сьогодні й сліду не залишилося із вдачі древніх, войовничих, напіврозбійницьких городян. Тут треба додати, що ідилія закінчена і древні часи повернулися — араби даліше в змагу за свої права.

При в'їзді в містечко впадає в очі старинний монастир, оточений високими мурами. Внутрі монастиря уміщена печера, де прийшов на світ Син Божий — Ісус Христос.

Вифлеємський храм Христового Народження походить з четвертого століття. Це одна з найкращих і найдавніших пам'яток всієї Святої Землі.

Головний престіл побудований над печерою, де народився Ісус. Ця печера має вид чотирикутника. Стіни здебільша обрамовані мармуровими плитами, як теж уся долівка. Місце народження Божого Дитятка — в східній стіні печери. Зі стелі звисає чудовий павук із п'ятнадцятьма срібними лямпадами. Місце народження Святого Дитятка назначене срібною зорею, прикрашеною дорогоцінними каміннями і написом у латинській мові «Тут від Діви Марії родився Ісус Христос». Над цим завітним місцем побудований престіл, що належить православним, а три кроки даліше є другий престіл на місці, де були ясла для Ісусика, і тут католики відправляють богослужби. Крім вічних лямпад — одна з них була поставлена паломником Данилом у княжі часи — в ту пору, як ми зайшли, палало в печері багато свіч жертвованих вірними. Від тих світел здавалося, що вся печера в вогні.

Людей було обмаль. Якраз відправлялося богослуження. Ми клякнули й заглибилися в глибокій, щирій молитві за український народ, за добрий провід, за наших найдорожчих...

Богослуження закінчилося і більшість вірних розійшлася, а тоді ми приклякнули біля самого престолу і заспівали українські коляди. Поважно і маєстатично злітали вгору слова нашої традиційної коляди «Бог Предвічний», та ще інші. Ми благали: «Верни щастя, даруй волю нашій неньці Україні!»...

Довго-довго гомоніли українські колядки в Печері Народження, але врешті прийшла пора йти в дальшу дорогу. Йшли ми назустріч таємничому, невеселому, але все ж привабливому майбутньому. Йшли ми з вірою, що Христос народився, то й наша державність відродиться. З вірою, що перетриваємо лихо національне й особисте і зі зброєю в руках будемо ще колись боротися за нашу одвічну Правду з вірою, що Дитятко Ісус спасе і поверне кожного з нас на Рідну Землю. Майбутнє було не тільки таємниче, але й темне, ба, трагічне. Прийшли переживання в новій Березі Каргузькій та про це іншим разом...

Олександр МОНЦІБОВИЧ, M.Sc.

ЛУКІЯН: АНАХАРЗІС, АБО АТЛЕТИКА

(Продовження, 2)

Солон: Щоб злі змінились на кращих. Ми беремо приклад від селян, які охороняють рослини, обводять їх плотом коли вони малі та слабі, щоб їх не пошкодив вітер, але коли врешті стебло почне грубішати, тоді вони обтинають надмірний ріст та дозволяють вітрам ними кидати та хитати, щоб в цей спосіб вони стали більш плодовитими. Відтак ми розвиваємо вперше їхній дух в музиці та аритметиці, вчимо їх писати букви та виразно їх читати. Коли зроблять поступ, тоді розповідаємо їм про мудрих мужів, діла старовинних часів та заводимо корисні бесіди, прикрашені віршами, щоб вони могли їх легше запам'ятати. Чуючи досягнення безстрашних та славні діла оспівані в віршах, вони дістають охоту наслідувати їх, щоб і їх пізніше також подивляли та оспівували. Гезіод і Гомер уложили багато таких поезій для нас. Пізніше, коли вони входять у політичне життя та вже починають руководити загальними справами, — але це може поза рамками дискусії, бо тема дискусії не була про те, як ми вправляємо їх душі, але чому ми вважаємо потрібним призвичаювати їх тіла до таких трудів. Тому я мушу замовчати, не чекаючи на посланця, ані на тебе, Ареопагіте; це з пошани до тебе, бо думаю, що ти терпеливий супроти мого говорення, яке виходить поза межі наших намірів.

Анахарзис: Скажи мені, Солоне, коли люди не говорять про те, що є конечне в Ареопазі, а мовчать. Чи Ареопак не накладає на них жодної кари?

Солон: Чому ти про це мене питаєш? Це мені не ясне.

Анахарзис: Тому, що ти оминув це, що мені найбільш цікаво почути. Ти мав на меті говорити про душу, а не про те, що менш важливе — спортові вправи та тренування тіла.

Солон: Я пам'ятав про те, мій дорогий гостю, на самому початку, і не хочу, щоб дискусія зійшла на манівці, щоб не збаламутити тебе веденням моїх думок. Сдначе, я продискутую це коротко, як тільки зможу. Розважити над цим глибше буде темою іншої бесіди.

— Ми перевіряємо їхні погляди та даємо їм вчитись напам'ять закони суспільства, які пред'явлені цілому народові, щоб могли читати їх (вони написані великими буквами), бо вони (закони) кажуть, що треба робити, а від чого здержуватися; і дискутуючи з добрими людьми, з якими говорять, вони повинні вчитися здійснювати справедливі речі, співжити згідно між собою й не зміряти

до злого, але шукати добра та не робити жодного насилля. Таких людей у нас називають мудрцями та філософами. Тому ведемо їх до театру та навчаємо їх чеснот давніх людей засобом комедій та трагедій, щоб вони відверталися від злого та змагали до всього доброго. В комедіях ми дозволяємо ображати та висмівати недолугих політиків не тільки заради їх самих, а для того, щоб вони стали кращі, коли почують такі незадоволення між загальною публікою, щоб вони уникали подібних проступків.

Анахарзіс: Я бачив, Солоне, трагедії та комедії, як ти кажеш, акторів, і, якщо не помиляюся, то вони носять тяжкі та високі чоботи, сорокате вбрання із золотими стрічками з дивовижним накриттям голови та широко отвореними устами. Вони кричали голосно та ходили на котурнах, але як безпечно вони це робили, того не знаю. Ціле місто, думаю, обходило святкування в честь Діоніса. Актори-коміки мали нижче взуття та були більш подібні до людей. Вони менше кричали, але з їхніх масок можна було більш сміятися. Цілий театр сміявся з них, але всі мали сумні обличчя, коли слухали тих високих акторів. Думаю, що вони жаліли їх тому, що ті волочили такі кайдани.

Солон: Вони не жаліли акторів, дорогий, але поети, можливо, показували публіці нещастя старовинних та показували жалісливі сцени, які слухачів зворушували до сліз. Правдоподібно, ти також бачив тих, що грають на флейті в тому самому часі, і інших, що співають уставлені в коло, але, Анахарзісе, навіть спів та гра на флейті не без вартості. Всіма тими способами та іншими, подібними до них, робимо їх душі ліпшими. Коли ж мова про те, що відноситься до тіл і що ти хотів найбільше почути, то ми вправляємо їх в такий спосіб: як я вже сказав, ми роздягаємо їх якщо вони вже не є делікатні та без сили, і наперед при звичаємо їх до повітря, щоб вони привикали до різних пір року, щоб вони не відчували труднощів із спекою, ані не були незвичні до холоду. Опісля намащуємо їх оливою та зм'ягшуємо, щоб були еластичними; бо віримо, що шкіру зм'ягшену оливою є важче розшарпати, і вона є більш витривала, хоч без життя. Було б дивним, якби живе тіло олива не переводила в кращий стан. Та ті із них, які опираються головами, борються, вчаться падати і вставати без ушкодження, хапати, обіймати, вигинатися, вставати, щоб душити й вгору підносити противника, вони не займаються безкорисними вправами, але досягають першу та найважливішу річ: їхні тіла стають більш придатні та сильніші, тому що їх ґрунтовно вправляють. Є ще щось інше не менш важливе; вони у висліді того стають досвідчені і, як трапиться пригода, можуть вжити те, що навчилися, із зброєю. Очевидно, що такий муж у війні зможе скоріше звалити та кинути додолу ворога, а якщо сам упаде, то буде знати як найскорше встати. Бо ми робимо, Анахарзісе, все те, маючи на думці змагання із зброєю й ми користуємося з таких, що так вишколені, багато краще, якщо ми зм'ягшимо

їхні голі тіла і зробимо їх здоровішими та сильнішими, легшими та гнучкішими, і в тому ж часі тяжчими для їх противників.

Ти можеш уявити собі кінцевий вислід тоді, як вони будуть із зброєю в руках, коли ще неозброєні викликають страх у ворогів. Вони не показують лінивої та білої огрядности, блідої худости, так, немов би були жінками вибіленими в тілі, що дрожать і скоро заливаються рясним потом та задихаються під шоломом, зокрема на сонці, що гріє, як і тепер опівдні. Яку користь можна мати з таких людей, які відчують спрагу, які не зносять куряви та виламлюються із лав коли тільки побачать кров, які падають додолу заки ще не зазнали удару від списа та не почали двобою з ворогом? Але ті наші молоді люди мають рудаву шкіру, закрашену сонцем на темно, і чоловіче лице; вони проявляють багато живучости, запалу та відваги; вони відзначаються добрим станом здоров'я; вони не є ані худі, ані товсті, і не заважкі; гарно і симетрично збудовані; вони випотили надмір непотрібного сала, і в них залишилось те, що дає силу та гнучкість а не безвартісне занечистчення... Так як віялка чистить збіжжя, так атлетика робить те саме з нашим тілом — вона відсіває полову та луску, але залишає чисте зерно та переховує на майбутнє. І в наслідок того, такий чоловік зберігає здоров'я та видержує довгий час важкої праці; тільки по довгому часі він почне потіти і рідко коли буде слабнути. Це так якби взяти головешку та кинути її рівночасно в пшеницю, солому або полову, бо я вертаю знову до кошика, що вивіває полову. Полова, на мою думку, згорить скоріше, тоді як зерно буде горіти поволі, не з великим вогнем, що нараз загориться, але буде ступнево тліти аж доки не зотліє цілковито. Тому ані хвороба, ані тяжка праця не може легко уразити та виснажити тіло, або його опанувати, бо воно знутри добре приготоване й дуже сильно забезпечене проти всього із зовні, так щоб в себе нічого не впустити, ані не підпасти під вплив сонця чи холоду, що могли б його знищити. Щоб забезпечити його перед трудами, велика кількість енергії випливає із середини, яка вже давно була приготовлена на конечну потребу, наповняє їх негайно силою, робить їх надовго нечулими на труд, змучення їхньої сили, а при тому робить їх ще сильнішими; чим більше ви ризикуєте нею (силою), тим вона стає більшою. Крім того, ми вчимо їх бути добрими бігунами, щоб були при звичаєні до далеких віддалей, і стараємося зробити їх прудконогими на коротку відстань, коли біжать з великою швидкістю. А біг не відбувається на твердому та відпорному ґрунті, але в глибокому піску, де важко ставити ногу, або витягнути її, бо пісок розсувається під нею. Ми також вчимо перескакувати рови, якщо заходить потреба, та інші перешкоди, навіть тримаючи в руках олов'яний тягар. Крім того, вони змагаються в метанні ратища на віддаль. Ти сам бачив одну річ в спортовій залі — округлий диск із бронзу, що нагадає малий щит без ручки та ременів; в кожному

разі ти пробував цей диск сам та уважав, що він важкий і не легко його держати бо він гладкий. Отже, кидають цей диск високо в повітря та в далечінь, змагаються за те, хто кине далше та перемаже всіх інших. І цей труд зміцнює їх рамена та робить м'язи рук і ніг твердими.

А болото та пил, з яких ти на початку думав сміятися, тепер послухай, чому ми це робимо. Поперше, вони падають не на тверду поверхню, але безпечно на м'яку; крім того їхня слизькість є з конечности більша ніж спітнілість чи запорошення; те що ти порівняв до вугрів — не мало допомагає для сили і м'язів так, як тоді, коли кожний міцно хапає другого й держить його поки він не виховзеться; але тримати мужчину, який покритий порохом, спітнілий та намащений оливою, коли він старається якомога вирватись з твоїх рук, не думай, що це так легко. І все те що я сказав, є корисне під час війни, якщо потрібно раненого товариша забрати з поля бою або без труду, схопити ворога і забрати в полон. З тієї причини ми тренуємо їх понад міру, даючи їм трудніші завдання, щоб легше могли подолати противника. Уважаємо, що пил матиме протилежний успіх, бо вони зможуть вислизнутися, коли їх схоплять. Після їхнього тренування в пилуці не легко їх втримати, зокрема тоді, коли стараються вирватись з рук за допомогою слизькості. Вони звикли втікати з рук ворога, як їх тільки схоплять, навіть тоді, як їх держать міцно. Крім того, пилюка, що обсипує їх тоді, коли піт виходить, дозволяє їм, як видається, довше видержати та охороняє їх, щоб вітер не завдавав шкоди їхнім тілам, пори яких отвораються і є невідпорні. Крім того, він (піт) змиває бруд, робить тіло яснішим і чистішим. Я зі своєї сторони хотів би поставити поруч білошкірого мужчини, який жив у тіні, з будь-яким, що ти вибрав би собі його з-поміж атлетів Ліцею (очевидно, спершу відмивши з болота й пилуки) і тоді спитати тебе: котрого ти волів би? Знаю, напевно, що ти вибереш без жодної проби на перший погляд сильнішого та твердшого, ніж делікатного, слабшого та блідого, тому що він не має багато крові, яка відійшла всередину тіла.

— Таке, Анахарзісе, є тренування наших молодих людей, які, як думаємо, будуть добрими оборонцями наших міст та завдяки їм, ми будемо жити в свободі, перемагаючи наших ворогів, якщо нападуть на нас, і будуть тримати наших сусідів, які в страху упадуть нам до ніг та будуть платити дань. І в мирі з них буде більша користь, бо нічого, що є гідке, не буде впливати на їх лінійство та аrogанцію, а такі вправи не будуть марнувати їхнього часу, але будуть вдержувати їх працьовитими. І так, як я сказав передше, спільне добро та найвище задоволення держави наступить тоді, як наші молоді люди будуть якнайкраще приготовані до миру та війни.

Анахарзіс: Так, отже, якщо ворог піде проти вас, Солоне, ти сам намастиш себе оливою, покриєш себе піском та будеш вимахувати затисненим кулаком на них, які зі страху припадуть до

ваших ніг, або з боязні втечуть; а коли вони отворять уста, ви насиплете туди піску, або, обійшовши їх зі заду, скочите на них, та, охопивши ногами їхні животи, душитимете їх, обіймаючи руками попід їх шоломи. На Зевса присягну, що вони будуть стріляти та кидати списи на вас, але снаряди не будуть шкодити вам, так, немов би ви були статуї, опалені сонцем та багатокровні. Бож ви не є половою, ані грисом, щоб скоро піддатися їхнім ударам; тільки по довшому часі, коли вас поранять глибокими ранами, у вас з'явиться дещо крові. Ти говориш так, ніби я не зрозумів зовсім твого порівняння. Або, хіба ти розумієш реквізит акторів, які грають в комедіях та трагедіях. Якщо вони запропонують вилазку, то ви повбираєте шоломи із широко отвореними устами, щоб стати більш страшними для ваших ворогів, і будете носити ті високі черевики, щоб було легше втікати, а якщо будете переслідувати ворогів, щоб їм було важко втікати, роблячи такі великі кроки в погоні за ними.

— Але я бачу, що ці премудрі хитрощі — це нісенітниця, нічого іншого як дитячі іграшки молодих, які хочуть гайнувати час на ліни्वство та вести легке життя. Але, як ви хочете бути зовсім вільними та щасливими, ви мусите шукати інших форм атлетики та інших вправ, таких, де вживається зброю і змагання за першенство не серед себе самих, але проти ворога, шукаючи чесноти в небезпеці. Залишіть, отже, пісок та оливу, учіть їх, як вживати лука та кидати списом, не давайте їм легкого списа, якого вітер зможе відхилити, але тяжке копіє, що буде свистіти у швидкому леті та каміння, що їх ледви зможуть піднести, повздовжний щит у лівій руці, панцир та шолом.

— У такому стані, в якому ви зараз є, мені видається, що вас рятє ласка когось бога, перед знищенням невеликого числа озброєних військ, які напали б на вас. Дивися, якщо я витягнув би мій малий меч, що є при моєму ремені, я сам захопив би всю вашу школу, бо всі втікали б та ніхто не мав би відваги стати лицем до заліза, але стояли б побіч статуй, або ховалися за стовпами, мене розсмішували б, а більшість тремтіла б і плакала. Ти побачив би, що їхні тіла не були б більш червоняві, бо всі негайно побіліли б зі страху. Так змінив вас довгий час спокою та миру, що ви не можете спокійно глянути навіть на одне перо на шоломі ворога.

Солон: О, Анахарзісе, цього не говорили тракійці із Евмоплєон, які воювали проти нас, ані ваші жінки, які йшли походом проти міста, ані ніхто з інших, що випробовували нас із зброєю в руках. З цього не виходить, мій щасливий, що з уваги на це, що ми вправляємо нагі тіла наших молодців, вони не можуть оборонитись перед зброєю, якщо ведемо їх в небезпеку. Але коли вони самі стають спроможні, тоді їх вишколюють у вживанні зброї, до якої вони так приготовлені.

Анахарзіс: Ну, а де ж ви маєте вишкіл зброї? Я з своєї сторони ніколи такого не бачив у місті, хоч я обійшов його довкола.

Солон: Алеж ти будеш бачити це, Анахарзісе, якщо будеш довшє перебувати із нами то побачиш багато зброї для кожного мужа, яку ми вживаємо, якщо заходить потреба, і гребені шоломів і частини на лице для людей та коней менш-більше для чверті наших громадян. Але носити весь час зброю та тримати кинджали за поясом видається мені непотрібним під час миру. Для того хто носить залізну зброю в межах міста без потреби, або приносить її на публичні зібрання, накладається кара. Вашим людям дозволяється носити зброю. Ви живете в неукріплених містах, на які легко можна напасти, ви ведете дуже часто війни і не знати коли хтось наскочить на сплячого, витягне з воза і вб'є його. Крім того ви не довіряєте один одному, руководитеся примхами, а не законом, тому залізо конечно, щоб мати його під рукою, коли б хтось хотів ужити насильство проти вас.

Анахарзіс: Так, отже, Солоне, тобі видається, що зайвим є носити зброю без причини й шкодує зброю, щоб не поспути її, але зберігає в складах, щоб ужити її, як заїде потреба; коли, одначе, жодна небезпека не загрожує тілам молодих людей, тоді вони марнують їх в поті, не вживаючи їхньої сили аж коли заїде потреба, але безкорисно зуживають їх в болоті та пилюці.

Солон: О, Анахарзісе, виглядає, що сила це неначе вино, вода, чи якась подібна рідина. Можливо, що ти боїшся, щоб вона не виллялася непомічено з глиняної посудини під час вправ, залишаючи наші тіла порожні та сухі, не наповнені з-зовні. В дійсності це не так, бо чим більше ти забираєш із них вправами, тим більше вливається в них, як у випадку Гидри у міті, про який ти може чув. Коли у неї обітнуть одну голову, на її місці виростають ще дві. Але коли чоловік не розвинений з самого початку, не розсудливий і не має доволі запасної матерії, тоді він може зазнати пошкодження та стати ослаблений тілом через надмірний труд. Щось подібного буває у випадку світла чи лампи, бо одним подихом ти можеш його зробити більшим, підсилюючи його своїм духом, або можеш згасити світло лампи, в котрій не має досить пального матеріалу, щоб встоятись проти подуву.

Анахарзіс: Одначе я, Солоне, не розумію цього зовсім. Те, що ти сказав, для мене надто тонке до зрозуміння і вимагає докладного роздумування та чіткого розрізнення. Але, як тільки можеш, скажи мені, для чого це в Олімпійських, Істмійських, Пітійських та інших ігрищах, де, як кажеш, багато приходить, щоб дивитись на молодих людей, які змагаються, ви ніколи не влаштовуєте цих змагань за першенство зі зброєю, але приводите їх (молодців) нагих та показуєте як їх копають та товчуть, а коли виграють, тоді даєте їм яблука, або петрушку. Було б корисним знати, чому ви це робите.

Солон: Ми думаємо, о Анахарзісе, що їхня запопадливість до атлетичних вправ у гімназії буде більша, коли вони побачать тих, які дістають першенство, втішаються пошаною та оповіщують це перед всіма греками. З тієї причини, надіючись бути

нагими перед такою кількістю людей, вони хочуть бути в доброму стані здоров'я, щоб не стидатись як будуть нагими, тому кожний зробить себе гідним перемоги. А нагороди, про які я передше говорив, не є такі безвартісні, бо дістануть похвалу перед всіма глядачами, стануть відзначеними, а люди будуть вказувати на них як на найкращих в одній категорії змагань. Тому багато глядачів, які ще замолоді для вишколу, відходять з нестримною любов'ю до такої чесноти та труду. І дійсно, Анахарзісе, якщо заборонити любов до слави ще за життя, що доброго ще залишиться нам, або хто буде бажати робити якісь визначні діла? Але так, як справи стоять, навіть із змагань можеш зробити висновок, якими вони будуть в часі війни за батьківщину, дітей, жінок та храмів, якщо вони тепер задоволені з петрушки і яблук та вносять стільки запопадливости в побіду. Які б не були в тебе почуття, але якщо б ти побачив серед нас боротьбу перепелиць чи когутів чи не проявив би ти жодного зацікавлення з цього приводу? Очевидно, тобі було б особливо смішно, якби ти довідався, що ми робимо це згідно з законом і ті, що у призовному віці, є зобов'язані бути присутніми та дивитись як птиці б'ються аж до остаточного вичерпання. Але це не для того, щоб сміятися, бо їхні душі погружені в очікуванні небезпеки і вони не хотіли б бути менш відважними ніж когути, ані піддаватися через поранення, перемучення, чи ще якісь труднощі. Але щоб їх випробовувати із зброєю та бачити пораненими — цього вже ні! Це було б позвірячому, радто жорстоко, а щобільше — без жодної користі. Це означало б забивати найліпших, яких можна б вжити з далеко більшим успіхом проти ворога.

— Анахарзісе, ти кажеш, що хочеш побачити решту Греції. Пам'ятай, що як ти колись прийдеш до Спарти, не смійся із них ані не думай, що вони трудяться даремно, якщо нападають один на одного та б'ються в театрі задля кулі, або йдуть до місця окруженого водою, діляться на групи та трактують одні одних як ворогів, нагі як ми, аж доки не зіпхають других із загороди у воду — Лікурґи спихають Гераклідів, або навпаки, після чого настає замирення і ніхто не думає про удари. Передусім не смійся, коли побачиш, як їх бичують при вівтарі аж кров стікає з них, а тим часом батьки та матері стоять при боці та не журяться тим, що діється, але погрожують покаранням, якщо не видержать биття, просять їх витримати біль якнайдовше та видержати тортури. В дійсності багато їх вмирає на змаганнях, уважаючи себе негідними лишитися при житті перед очима присутніх, аніж піддатися тілом. Можеш побачити, як їм віддають почесьть статуями, які Спарта ставить на громадський кошт.

— Якщо ти все це побачиш, тоді не думай, що вони збожеволіли, ані не кажи, що вони зайво терплять труднощі, бо це не вислід насильства тирана чи зарядження ворогів. Законодавець Лікурґ міг би тобі подати багато виправдань та причин, чому вони карають їх; він не є ворожо наставлений до них, ані не робить

це із ненависти, ані даремно не витрачує кров міста, але бажає, щоб ті, які мають рятувати батьківщину, були гідними того й були дуже витривалі та сильніші від усякого страху. Та, навіть, коли б Лікурґ так не говорив, я думаю, що ти сам розумієш, що такий муж в руках ворогів не скаже їм таємниці спартанців, але буде ставитись з погордою до тих, які будуть його мучити, свої муки прийме не протиставляючись тому, хто його б'є, щоб знати хто перший уступиться.

Анахарзіс: Але як із самим Лікурґом, Солоне, чи його також бичували в молодості, чи він був уже поза віком, безпечний перед змаганнями, щоб впровадити таке безкарно?

Солон: Він вже був старим чоловіком, коли впровадив свої закони після повороту з Криту. Він відвідав Крит, бо чув, що Мінос, син Зевса, був найкращим законодавцем.

Анахарзіс: Тож чому, Солоне, ви не наслідуйте Лікурґа та не бичуєте своїх молодих людей? Це ж дуже гарна практика та гідна вас, атенців!

Солон: Бо ми задоволені, Анахарзісе, нашими власними. Ми не дуже цінімо чужі закони.

Анахарзіс: Ні, але ти розумієш, що це означає, коли когось на-гого бичують як він тримає руки вгору, без жодної користи для себе самого, ані загально для міста. Якщо ходить про мене, якщо б я був у Спарті, коли вони це роблять, то мене вкаменували б, бо я глумився б з них кожного разу як тільки побачив би, що б'ють когось як злодія чи бандита, чи ще як якогось там злочинця. Здається мені, що місто потребує ліку на божевілля, якщо воно так поводитьсь та робить із себе посміховище.

Солон: Не думай, високоуроджений, що ти вийдеш переможно в цій бесіді, бо тут немає суперників бесідників. Існує в Спарті хтось, що може тобі відповісти на це. Одначе, окрім іншого, я сказав тобі про наші способи. Про це ти, як виглядає, не дуже задоволений з них, отже буде несправедливим займати тебе, як ви, скити, виховуєте своїх молодих людей, якого роду вправи ви застосовуєте та в який спосіб ви стараєтесь зробити з них добрих людей?

Анахарзіс: Це зовсім справедливо, Солоне, і я з моєї сторони оповім тобі про скитські звичаї, які не такі імпазантні як ваші, ані не рівні вашим, бо ми відважуємося дістати навіть один удар в лице, бо ми боягузи! Але їм говориться без огляду чим вони є.

Як волієш, відложім дискусію до завтра, щоб я міг, як ти сказав, над цим розважити дещо довше, та спокійно подумати, що я мав би сказати. Тепер попрощаймося з таким договоренням, бо вже настав вечір.

(Далі буде)

Пояснення деяких назв

АНАХАРЗІС: Скит, мудрець, один із т. зв. семи мудреців світу, син Інура, брат Каруїда, короля Скитів. Жив у Греції, був приятелем мудреця Солона. Після його смерті вернув до Скитії, та як кажуть почав заводити грецькі звичаї, зокрема містерії. Вбитий його братом під час спільного полювання.

СОЛОН: Жив біля 640-635 — 561-560 перед Христом. Був автором більш гуманних законів — касуючи жорстокі закони Дракона. Рівнож скасував панщину селян.

АТЕНА: Опікунка міста Атен в Атиці та Беотії. Її культ найбільше поширений в Атенах «Дім Ерехтея» на Акрополіс та в Мікенах. Вона була знаною під назвою Трітогенія — хоч походження цієї назви не є знане; вважали її за дівичку. Кажуть, що вона навчила жінок прясти, ганчарства й золотарської штуки.

ФЕСТИВАЛИ: Олімпійські, Пітійські, Панатенські, Діонізіські, Істмійські (в Коринті в честь Посейдона) Немейські (в Аргос) в честь Зевса.

СПОНИМ має трояке значіння: 1) це були боги, як Аполон в Аполонії, Алена в Аленах. 2) герої, як: Епоніми племен та фамілій. Клейстен поділив Атенців на 10 племен, пізніше їхнє число зросло до 42. 3) Головний урядник був Епонімом даного року так як Архонт в Аленах, а Консуль в Римі.

АРЕОПАГ: найвища Рада в Аленах.

АРХОНТ: найвищий урядник т. зв. Полемарос, відповідав за військо в Аленах. Було їх 9. Третій з черги.

РЕЦЕНЗІЇ, ОГЛЯДИ

Протопр. Н. ПЛІЧКОВСЬКИЙ

В ПОШАНІ НЕОКЛЯСИКАМ

Наукове Товариство ім. Шевченка: МИХАЙЛО ДРАЙ-ХМАРА. З літературно-наукової спадщини. Нью-Йорк—Париж—Сідней—Торонто. Загальна редакція, примітки та коментарії Григорія Костюка. Видана за ініціативою і матеріальною допомогою Товариства Приятелів Творчості Миколи Зерова в Австралії.

...»Споконвіку Прометей
Там орел карас,
Що-день Божий довбе ребра
Й серце розбиває;
Розбиває, та не вип'є
Живучої крові,
Воно знову оживає
І сміється знову...»
(Т. Шевченко: «Кавказ»)

Сила нації не в її економічно-військовому потенціалі, а в її *Духові*, *Духові Прометей*, який наперекір зовнішнім ворожим силам, що намагаються той дух знищити, все відновлюється, «оживає і сміється знову». Нація — це не держава. Це більше від держави! Це організм натуральний і незнищимий. Нація творить державу у відповідний час, а держави ще не творили націй й ніколи не створять. Штучно творилися імперії вавилонська, перська, римська, британська і всі вони зникли, як твориво штучне, тоді коли народи, які ті імперії, *великодержави*, включали в свої межі, залишилися, живуть, міцніють «і сміються знову».

Московські царі поширили свою державу з невеличкого Московського князівства аж до берегів Балтицького моря і Великого океану — із сходу на захід і від Білого до Чорного моря з півночі на південь. Вони включили в свою державу понад сотню народів і протягом століть намагаються з того конгломерату створити *один російський народ*, *одну російську націю*. На штучне творення нації вкладено багато праці,

а ще більше часу, день понад три сотні років. І які ж жалюгідні наслідки тих заходів і того, здавалося б, всенівелюючого довгого часу?! Коли деспотичний лад російської держави, який тримав у покорі підкорені народи, впав у 1917 році під тиском революційних сил тих народів, тоді постали десятки національних республік.

Ніщо не могло приспати й остаточно умертвити національне почуття народу-нації! Не є важним те, що ті держави проіснували недовго — 2, а то й 22 роки (за винятком Фінляндії, яка зуміла відстояти свою незалежність), а важним є те, що нації залишилися націями, люди зберегли в собі свою національну гордість. Нова комуно-більшевицька влада в Росії заходила за прикладом царів підбивати під свою владу нації, які звільнилися від царсько-російського гніту. Але большевики робили це більш підступно і розумніше ніж царі. Вони не заперечували існування націй, їхніх культур, вони навіть створили (?) національні держави, але... національні по формі і соціалістичні за змістом. Цим облудним гаслом московсько-більшевицькому урядові вдалося обдурити більшу частину народів і силою, терором та обіцянками включити їх у т. зв. Союз Советських Соціалістичних Республік (СССР). Пізніше всім стало ясно, що у створеному союзі немає ні соціалізму, ані національних прав. Але вже було запізно — зашморг на шиї поневолених народів був уже накинутий. Недавно Москва кинула нове гасло: *створити один советський народ*. Це нове гасло большевиків таке наукове, як і їхній «науковий» соціалізм. Це облудне гасло має намір зменшити опір «національних меншин» прямій русифікації підбитих народів. Цей плян також приречений на провал, бо спрямований проти натуральних первнів і принесе лише безліч сліз і крові не лише поневоленим Росією народам, але також російському народові. Як не можна посадити дерево гіллям у землю, а корінням в повітря, так не можна цілу націю денационалізувати. Можна денационалізувати певний прошарок нації, але ніколи всю націю, про що дає свідчення історія всіх часів.

Натурально, ця річ не дає нам права сидіти, склавши руки, а вимагає від нас протиставитися всіма силами русифікації нашого народу, як боролися і борються кращі сини і дочки України.

Найзатяжніша і найзапекліша боротьба велася і ведеться на мовно-літературному фронті. Скільки впало на цьому фронті відважних і чесних? Але ніякі жертви не спинили і не спинять руху нації до своєї незалежності, до свободи творити свої національні цінності. На місце поляглих, закатованих і ув'язнених стають нові сили і боротьба продовжується.

Боротьба українського народу на мовно-літературному фронті за право бути господарем своєї землі і своєї душі наростає з появою «Кобзаря» *Т. Шевченка*. Жорстокі репресії царського уряду проти *Т. Шевченка* не зломали автора «Караюсь, мучусь, але не каюсь», і тих, хто пішов його шляхом. Виростають нові культурні сили на українській ниві. Їхні літературні твори, їхні палкі поезії проломлюють мури Ревуєвського і Емського указів і доходять до українського читача. Революція 1917 року і державна незалежність України в роках 1918-21

відкривають необмежені можливості літературної творчості українським силам. Появляються раз-у-раз когорти талановитих поетів і прозаїків. Це був вулканічний вибух творчих сил довго пригнічуваних царатом, сил яскраво національних. Це була могутня революція українського національного духу. Ця сила національного духу здивувала і обурила великоросійських єдинонеділимців. Але, коли білонеділимці просто розстрілювали українських національних поетів (Василь Чумак і другі), то червононеділимці, не почувачись в силі таке робити, проголосили свободу національним культурам із застереженням, що така національна культура має бути національною *лише по формі*, але *соціалістичною* (читай: російською) *по змісті*. В ті часи люди ще не збагнули всієї облудности большевицьких гасел, а крім того й думали, що то гасла, які можна буде обходити в практичному житті. Тому на початках советської влади в Україні (1921-30 роки) українська література і поезія розквітала буйно-яскравим цвітом. Появляється ряд офіційних і неофіційних літературних об'єднань, пролетарських і селянських, і просто літературних без прикметника «пролетарський». Були й групи талановитих письменників і поетів, які до таких об'єднань не належали, але були з'єднані між собою спільністю ідеї, культури й одинаковим рівнем своєї високої європейської освіти, хоч офіційно жодного об'єднання не творили. Такою групою, яка не мала програми, статуту, ані назви була група, яку назвали *неоклясиками* і до якої належало п'ять осіб, або ще вірніше — до якої *причисляли* п'ять осіб: М. Зеров, П. Филипович, М. Драй-Хмара, О. Бургардт (Юрій Клен) і М. Рильський.

З Москви уважно і з тривогою придивлялися до цього відродження української національної літератури і поезії, національної не лише по формі, але і по змісті. Сталін попав у тривогу і наказав своїм сатрапам ліквідувати націсналізм серед українських літературних сил. Почався розгром українського культурного відродження. Той розгром почався на початку 1930 року, але набрав особливо жорстоких форм в 1934-35 роках, після убивства Кірова, до якого українські поети і письменники не мали жодного відношення. Але для комуно-большевицьких керівників у Москві такого відношення й не було потрібно. Їм треба було знищити провідну частину української інтелігенції, а другу залякати так, щоб вони більше й не думали про державну незалежність України. Почалися арешти, розстріли і заслання в табори смерті української інтелігенції. В ці страшні роки розстрілу українського відродження знищено і групу *неоклясиків*, з яких М. Зеров, П. Филипович і М. Драй-Хмара загинули мученицькою смертю в концтаборах Росії, М. Рильський відбув короткотермінове ув'язнення й пізніше став одописцем комунізму, а О. Бургардтові вдалося вирватись закордон.

Для вшанування пам'яті замучених *Неоклясиків* в Австралії постало Товариство Приятелів Творчості Миколи Зерова з осідком в Аделаїді. Це товариство видало ряд книг про творчість М. Зерова, П. Филиповича і М. Драй-Хмари. Останньо в 1979 році за ініціативою і матеріальною допомогою Т-ва Приятелів Творчості М. Зерова видано книгу: «М. Драй-Хмара. З літературно-наукової спадщини». Ця книга скла-

дається з: а) фотографії професора Михайла Драй-Хмари; б) від редактора; і в) портрет М. Драй-Хмари, біографічні фрагменти. Оксана Ашер (дочка проф. М. Драй-Хмари).

Перша частина книги присвячена праці М. Драй-Хмари — «Леся Українка, її життя і творчість, 218 сторінок»; друга частина містить різні нотатки, рецензії, розвідки і звіти М. Драй-Хмари, 55 сторінок; третя частина книги містить в собі: а) Із записника М. Драй-Хмари — 47 сторінок, і б) «Листи» Драй-Хмари із заслання» — 23 сторінки.

Портрет М. Драй-Хмари і біографічні фрагменти написані його єдиною і до безмежності любленою дочкою Оксаною. Короткими словами вона змалювала яскравий, до сліз переконливий, образ свого батька-мученика. Перед нами встає чесний і відважний ідеаліст з ніжною душею і глибоко люблячий батько. «Доброта, сердечність і людяність були прикметами його вдачі», — пише Оксана й одночасно пригадує слова М. Зерова про Драй-Хмару: «Щирість аж проситься». Про ту щирість свідчать такі факти: в час голоду в 1933 році Драй-Хмара підібрав на вулиці умираючу з голоду 15-річну селянську дівчину, давши круглій сироті (батьки раніше вмерли з голоду) притулок у себе тоді, коли партійні вельможі, часто в генеральських мундирах, гнали від себе розпухлих від голоду селянських дітей з грубим криком, що от такі, мовляв, ледарі не хочуть працювати в колгоспах, а ходять жебрачити.

І другий приклад: першим із Неокласиків заарештовують М. Рильського. Драй-Хмара старався всіма силами допомогти йому і його родині. Коли М. Рильський звільнений з в'язниці і не міг знайти роботи — Драй-Хмара передав йому свою посаду в Інституті лінгвістичної освіти. Це був не лише благородний жест, а й незрівняна відвага в часі страшного терору 1932 року. Але, на жаль, М. Рильський, не проявив пізніше у відношенні до М. Драй-Хмари не тільки благородства, але навіть найпростішої чесності й чемності. В 1933 році Драй-Хмару ГПУ заарештувало і звинуватило в приналежності до ОУН. Протримавши декілька місяців у в'язниці, його звільнили і запропонували йому співпрацю з ГПУ, від якої гордий чесний Драй-Хмара відмовився. ГПУ за це заборонило йому повернутися до попередньої праці, одночасно перешкоджаючи дістати другу роботу і заборонено друкувати його твори. Драй-Хмара опинився у великій скруті. Його приятель, композитор М. Вериківський, вирішив влаштувати йому заробіток. Він замовив у М. Драй-Хмари лібретто до балету «Принц Лутоня», до якого писав музику. Драй-Хмара лібретто написав, але підписати своїм іменем не міг. Він попросив М. Рильського підписати своїм ім'ям і дістати належний гонорар для Драй-Хмари. М. Рильський охоче підписав і лібретто прийняли. Гонорар для Драй-Хмари мав дістати в найближчому часі. Але перед тим Драй-Хмару знову заарештували і належний йому гонорар почерез М. Рильського він не встиг одержати. Пізніше дружина Драй-Хмари, Ніна Петрівна, опинившись в дуже поганому стані після заслання чоловіка, згадала про той гонорар і попросила свою сестру піти до Рильського і нагадати йому про борг. М. Рильський, почувши, що хтось з родини Драй-Хмари хоче з ним

говорити, не прийняв її і не захотів знати про те, чого вона до нього прийшла. Слабодухий і боязливий М. Рильський під гнітом терору ГПУ втратив гідність культурної людини, не допоміг своєму співбратові, який допомагав йому в подібних обставинах.

Людмила М. Старицька-Черняхівська говорила своїм близьким: »Драй-Хмара був ідеальним батьком для своєї доці (так він її називав, своєю дочку). Такої ніжності й уваги до дитини, як у Драй-Хмари, я в житті своєму не зустрічала«.

Далі Оксана Ашер пише: »Відвертий і щирий, він не міг пристосуватися до сталінського режиму, де говорилося одне, а робилося щось інше. Непохитий за натури і сильний духом, Драй-Хмара був єдиним на процесі Неоклясиків, що не заломився, не визнав себе винним, не зважаючи на всі моральні і фізичні тортури«.

В бісграфічних фрагментах Оксана Ашер подала на чотирнадцяти сторінках повну бісграфію свого талановитого батька, професора-славіста, якого безжалісна комуно-московська рука замордувала в розквіті його фізичних і творчих сил. Загинув М. Драй-Хмара на 49-му році свого життя.

В першій частині книги вміщена розвідка М. Драй-Хмари про Лесю Українку і її творчість. В цій розвідці він дав, як ніхто перед ним, а можливо і після нього, блискучу, вичерпну аналізу її творчости та псвну біографію цієї сильної духом і талановитої жінки, користуючись не лише писаними нею і про неї матеріалами, а здебільша свідченнями її матері Олени Пчілки (літ. псевдонім) та найближчими її приятелями. Такої повної і неспотвореної біографії Лесі Українки (Косач), яку часто забарвлюють марксизмом-ленінізмом, наша література ще не мала, бо написана вона визначним вченим, над яким тоді ще не тяжів ссцрелізм і караюча рука »жандарма Європи»: ГПУ, НКВД, МВД, КГБ.

Поема Л. Українки »Вілла-Посестра на тлі сербського і українського епосу« — це глибока наукова аналіза генези і побудови цього твору. Вілла в народньому епосі, як в українському так і сербському, це щось подібне до мавки. Вілла, як правило є дсбра фея, чи мавка, яка допомагає юнакам у біді і нещасті. Мало підготовленим читачам ця розвідка читатиметься, якщо не з трудом, то без великого зацікавлення, але для студентів українознавства — це незамінний твір.

Друга частина книги — це нотатки, рецензії, розвідки, звіти науковця і відгуки про них інших вчених. Подано тут короткі розвідки про таких поетів, як Василь Чумак, Максим Богданович, Янка Купала та сербські народні приповідки. Тут подається і короткий звіт про подорож М. Драй-Хмари до Загребу (Хорватія) і до Београду (Сербія) для дослідження історично-літературної діяльності А. Качіча-Міошіча. Ця частина книги насвітлює діяльність М. Драй-Хмари за часів його підготовки до професури.

Третя частина книги — це щоденник, написаний Драй-Хмарию не систематично до заслання і його листи із заслання.

Щоденник виявляє всю щирість натури Драй-Хмари і його критичне наставлення до підсовєтської дійсности, про що свідчать такі його записи в щоденнику від 16. 8. 1924 року: »Одійшовши від »мрії«,

він застряг у «прозі» (мова про Павла Тичину). Чомусь це зв'язують з його переїздом до Харкова. Невже він продався?.. Ні. Надмірна лякливність загнала його в лабеті Еллана й Коряка (партійні боси в літературі, — Н.П.), які взяли його для «марки» і використовують на всі боки. Тепер, здається, для всіх ясно, що фанфари революції заглушили його «клярнети» («Сонячні клярнети» — це збірка поезій П. Тичини, — Н.П.). І таких записів не один, але вистачить і цього короткого, щоб зрозуміти ідеологічно-політичне кредо проф. М. Драй-Хмари.

Його уривки з листів, які не всі збереглися, писані з далекої Колими, не можна читати без глибокого зворушення, а часом і сліз — скільки горя, трагізму й відчаю в тих листах?! Їх не можна передати словами! Їх можна відчутти серцем, лише читаючи ті листи. Так само не можна передати словами всієї теплоти і великої любови до дружини, а ще більше до своєї єдиної доціньки, маленької Оксани, сиріточки при живому, але засланому в далекий Сибір на вмирання, батькові. «Учись, будь вимоглива до себе, бо ти сирота. Твоя доля в твоїх руках», — писав М. Драй-Хмара в останньому листі до своєї «доціньки».

Замучений на соціалістичній каторзі (чи думав хтось і колись, що такі будуть?!) неспильною працею, голодом і холодом, проф. Драй-Хмара помер, але не заломився, не втратив своєї людської гідності, а відійшов у вічність як християнин, чоловіколюбчець і Велетень Духу, який писав:

»Я умру,
а те, у що я вірю,
залишиться
і житиме без мене —
напевно житиме!«

Книга «З літературно-наукової спадщини М. Драй-Хмари» — це величний і заслужений пам'ятник замученому московськими більшовиками видатному вченому, талановитому поетові й українському патріотові Михайлові Панасовичу Драй-Хмарі. За цей пам'ятник ми є вдячні Товариству ім. М. Зерова в Австралії, дружині М. Драй-Хмари — Ніні Петрівні, яка зберегла матеріали свого замученого мужа, і доньці Оксані за подані матеріали до книги, та редакторів Григорію Костюку за його кропітку працю по впорядкуванню матеріалів і за примітки, які є свого роду енциклопедією про письменників, поетів, критиків і літературне життя в Україні в роках 1920-39.

Книга має розмір 9×6", або 23×15 см. Добрий папір, тверда обкладинка темно-зеленого кольору з чітким відтиском назви книги золотими літерами. Книга має 407 сторінок рельєфного друку. Вона знайде почесне місце в бібліотеці кожного культурного українця і збереже пам'ять про тих, хто творив духовні цінності в страшних умовах большевицького терору.

Книгу можна замовляти:

Shevchenko Scientific Society, Inc.
302-304 W. 13th Street, New York, N.Y. 10014, U.S.A.

ЗАСТУПНИКИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ»

АВСТРАЛІЯ:

Fokshan Library & Book Supply
16a, Prospect Street,
GLENROY, Vic. 3046. Australia.

АВСТРІЯ:

M. Petruszczak
Watzmannstr. B. A/Z 2.
Salzburg-Aigen.

АРГЕНТИНА:

W. Zastawnyj
1425 Soler, 5039 — BS AIRES
Rep. ARGENTINA.

БЕЛЬГІЯ:

Omelan Kowal
Bd. Charlemagne, 72 Bruxelles, 4.

КАНАДА:

The League for the Liberation
of Ukraine, 140 Bathurst St.,
Toronto, Ont., Canada M5V 2R3.

НІМЕЧЧИНА:

"Shlach Peremohy"
München, 8.
Zappellstr. 67.

ПАРАГВАЙ:

I. Lytemynowych
Casilla de Correo, 70,
Encarnacion.

ФРАНЦІЯ:

Union des Ukrainiens de France
185, Bd. St. Germain
75 — Paris, 2^e

США:

Mr. H. Cebryj
136 - 2nd Ave.,
New York, N.Y. 10003,
U.S.A.

Чикаго і околиця:

Bohdan Kaszuba
6427 W. Forest Preserve Drive,
Harwood Heights, Ill. 60656.

Дітройт і околиця:

Mr. Ilko Rozak
5051, Sobieski
Detroit, Mich. 48212.

Ціна цього числа в Кольпортерів і Заступників — £2.00 або 5.00 ам. д. Всіх Кольпортерів і Передплатників поза Великобританією просимо розраховуватися з нашими Заступниками. Про кожну зміну адреси просимо повідомляти головну Адміністрацію в Лондоні.

«ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ» — ЦЕ НАЙКРАЩИЙ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК ДЛЯ ВСІХ: КОЖНОГО УКРАЇНЦЯ І КОЖНОЇ УКРАЇНКИ, СЛУЖИТЬ ТІЛЬКИ ІНТЕРЕСАМ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ І ЙОГО БЕЗКОМПРОМІСОВІЙ БОРОТЬБИ ЗА УССД!

СПОВНІТЬ СВІЙ ОБОВ'ЯЗОК: ВПЛАТІТЬ ПЕРЕДПЛАТУ, ПРИЄДНАЙТЕ НОВИХ ЧИТАЧІВ І ПЕРЕДПЛАТНИКІВ ТА РОЗПОВСЮДЖУЙТЕ ЙОГО ВСЮДИ, ДЕ ЖИВУТЬ УКРАЇНЦІ.